T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KEYNES İKTİSADINDA FREUDYEN İZLER: TÜKETİM, TASARRUF, HARCAMA VE KADIN

YÜKSEK LİSANS

CANSU BOZDEMİR
1841030018

DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ
MUSTAFA İNCİ

HAZİRAN 2021
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KEYNES İKTİSADINDA FREUDYEN İZLER: TÜKETİM, TASARRUF, HARCAMA VE KADIN

CANSU BOZDEMİR
1841030018

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
"Yüksek Lisans"
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :
Tezin Sözlü Savunma Tarihi :

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İNCİ
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Cem Mehmet BAYDUR
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Özgür BALMUMCU

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Bayram COŞKUN

HAZİRAN 2021
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..../.../..... tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **38.** maddesine göre, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Cansu Bozdemir'in "**Keynes İktisadında Freudyen İzler: Tüketim, Tasarruf, Harcama ve Kadın**" adlı tezini incelemiş ve aday ..../..../..... tarihinde saat …...'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine ..... ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İNCİ

Üye

Prof. Dr. Cem Mehmet BAYDUR

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Özgür BALMUMCU

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "**Keynes İktisadında Freudyen İzler: Tüketim, Tasarruf, Harcama ve Kadın**" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....

Cansu BOZDEMİR

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN **MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.**

Soyadı : BOZDEMİR
Adı : CANSU **Kayıt No:**

TEZİN ADI

Türkçe : "KEYNES İKTİSADINDA FREUDYEN İZLER: TÜKETİM, TASARRUF, HARCAMA VE KADIN"

Y. Dil :"FREUDIAN TRACKS IN KEYNES ECONOMICS: CONSUMPTION, SAVINGS, EXPENDITURE AND WOMEN"

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans	**Doktora**	**Sanatta Yeterlilik**
√	**O**	**O**

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : İNCİ, MUSTAFA

Ünvanı : DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE **TEZİN SAYFA SAYISI: Sayfa**

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Keynesyen Devrimin Dinamikleri

2. Genel Teori Çerçevesinde Keynesyen Analizler

3. Keynes'in Teorilerinde Freud İzleri

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Keynes

2. Freud

3. Hayvani Güdüler

4. Tüketim

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Keynes

2. Freud

3. Animal Spirits

4. Consumption

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum √

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir **O**

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir **O**

Yazarın İmzası : **Tarih : ...../...../.....**

ÖZET

Keynes'in Genel Teori adlı eserinde savunduğu ve teorilerini duyurma noktasında dile getirmiş olduğu başlıca hipotezinin, "bireylerin karar alma aşamasının temelinde insan psikolojisi bulunmaktadır" şeklinde olduğu söylenebilir. Bu çalışmada ise Keynes'in teorilerinde Freud izinde bir ekonomik değerlendirme yapılmaya çalışılmaktadır. Keynes'in teorisi kendi yaşamı ile birebir örtüşmektedir. Keynes'in oluşturduğu eserler, onun topluma ve iktisada dair görüşleri, kendi yaşadıklarının bir dışavurumudur. Keynes'in "Genel Teori" adlı eseri insan psikolojisini esas alır ve Freud'un analizleri ve bazı temel kavramları üzerine inşa edilmiştir. Keynes'in teorilerinde; tüketim ve tasarruf hane halkının psikolojik durumu, yatırım ise kapitalistin psikolojik durumu ile ilişkilidir. Ayrıca insanın temel güdüleri piyasaya yansımaktadır. Kısacası Keynes'in fikirleri ve bunların yansımaları olan teorileri insan psikolojisine dayanmaktadır.

Keynes, Freud'dan Eros-Thanatos çatışmasını devralmıştır. Fakat Keynes iktisadında Eros ve Thanatos bir çatışma halinde değildir. Hatta Eros Thanatos'u aşarak bireyleri ölümsüzlüğe doğru yöneltecektir. Ölümsüzlüğe ulaşmak için an'a odaklanmak ve an'da daha çok tüketmek gerekmektedir. İnsanoğlu ölümü yok saymalıdır. Kapitalist sistemin de doğası ve gelişimi bunu istemektedir. Kapitalist sistemin gelişimi için ölümün hiç düşünülmemesi gerekmektedir. Kapitalizm, ölümün olumsuzlanması üzerine kurulu bir sistemdir. Kapitalist ekonomiyi ayakta tutacak şey, yaşamın ölümden koparılmasıdır.

Freud ve Keynes arasındaki bir diğer ortak nokta hayvansal güdüler kavramıdır. Hayvansal güdüler (animal spirits) kavramının kökeni Freud'a dayanmaktadır. Hayvansal güdüler, Freud'un bahsetmiş olduğu teoriler ışığında doğuştan gelen bir içgüdüye dayanmaktadır. Keynes bu içgüdülerin ekonomideki yokluğunda yatırımın da tüketimin de yetersiz olacağını belirtmektedir. Keynes'in analizinde Hayvansal Güdüler, bireylere belirsizlik altında nasıl karar alınabileceğini sağlayan içsel güdü olarak tanımlanmaktadır.

Geleceğe yönelik belirsizlik ve beklenti kavramları, hem ekonomide daha önce duyulmamış kavramlar olmaları hem de bu kavramlar üzerinden yapılan analizlerin

kriz sonrası ekonomiye çözüm geliştirmedeki etkileri düşünüldüğünde; Keynes'in iktisadi felsefesinin anlaşılmasında merkezi bir öneme sahiptirler.

Victorian Dönem'in kadına değer vermeyen tabusu Keynes'in teorilerinde de işlenmektedir. Paraya olan tutkunluğu ve maddi dünyaya hâkim olma isteği ile bilinen Keynes, liberal olduğunu ancak kapitalizmin sosyal düzenini yıkmak yerine sistemi yeniden inşa etmek üzere, harcama özelinde kadınları baz alarak analizlerini sunmuştur. Keynes'in harcama dengesinin sağlanması için yönlendirilmesi gereken ve boş zaman analizini onun üzerinden gerçekleştirdiği aktör kadındır. Bu bağlamda kadınlar Keynes ekonomisinin yapı taşlarından biri olarak görülmektedir. Keynes'in kitle psikolojisi ve ajitasyon yoluyla kadınlar üzerinde teorilerini oluşturduğu belirtilmektedir.

Keynes ekonomideki belirsizliğin kökenini bireyde ve bireyin psikolojisinde aramakta ve bu nedenle Genel Teori'de psikoloji biliminden çoğunlukla faydalanmaktadır. Keynes, teorilerinin arkasındaki psikolojik temelleri Freudyen analiz ve kavramlara yaslayarak psikolojiyi ekonomik teorinin merkezine yerleştirmiştir. Keynes düşün hayatında Freudyen kökenlere en çok atıf yapan iktisatçıdır. Özellikle Keynesyen yaklaşımların ana bileşenlerinden biri olan tasarruf paradoksu, yaşam-ölüm analizi, parasal olgular, tüketimde insani duygular çerçevesinde haz ilkesi, hayvansal içgüdüler Freudyen temeller üzerine kuruludur.

Anahtar kelimeler: Keynes, Freud, Tüketim, Hayvansal Güdüler, Harcama, Tasarruf, Yatırım, Kadın.

ABSTRACT

Keynes's main hypothesis, which he defended in his General Theory and expressed at the point of announcing his theories, “Human psychology is the basis of the decision-making phase of individuals” can be said to be in the form. In this study, an economic evaluation is tried to be made in the footsteps of Freud in Keynes' theories. Keynes' theory corresponds exactly to his own life. The works created by Keynes, his views on society and the economy are an expression of his own experiences. Keynes's "General Theory" is based on human psychology. It is built on Freud's analyzes and some of his basic concepts. In Keynes' theories, consumption and savings are related to the psychological state of the household, while investment is related to the psychological state of the capitalist. In addition, the basic motives of people are reflected in the market. In short, Keynes' ideas and their reflection theories are based on human psychology.

Keynes inherited the Eros-Thanatos conflict from Freud. But in Keynesian economics, Eros and Thanatos are not in conflict. Even Eros will surpass Thanatos and lead individuals towards immortality. Focusing on the moment to achieve immortality and it is necessary to consume more in the moment. Mankind must ignore death. The nature and development of the capitalist system also demands this. For the development of the capitalist system, death should not be considered at all. Capitalism is a system based on the negation of death. What will sustain the capitalist economy is the separation of life from death.

Another common point between Freud and Keynes is the concept of animal drives. The origin of the concept of animal spirits is based on Freud. Animal motives are based on an innate instinct in the light of the theories mentioned by Freud. Keynes states that in the absence of these instincts in the economy, both investment and consumption will be insufficient. In Keynes' analysis, Animal Motives are defined as the internal motive that provides individuals how to make decisions under uncertainty.

Considering the concepts of uncertainty and expectation for the future, as they are concepts that have not been heard before in the economy, and the effects of the analyzes made on these concepts in developing solutions for the post-crisis economy; They are central to the understanding of Keynes' economic philosophy.

The taboo of the Victorian Period that does not value women is also covered in Keynes' theories. Keynes, known for his passion for money and his desire to dominate the material world, liberal but to rebuild the social order of capitalism instead of destroying it, he presented his analyzes based on women in expenditures. The actor that Keynes needs to be guided to achieve the balance of expenditure and on which his leisure time analysis is carried out is woman. In this context, women are seen as one of the building blocks of Keynesian economy. It is stated that Keynes formed his theories on women through mass psychology and agitation.

Keynes seeks the root of uncertainty in the economy in the individual and in the psychology of the individual and therefore, the General Theory mostly draws on the science of psychology. Keynes placed psychology at the center of economic theory by basing the psychological foundations behind his theories on Freudian analysis and concepts. Keynes is the economist who makes the most reference to Freudian origins in his thinking life. In particular, the paradox of savings, which is one of the main components of Keynesian approaches, life-death analysis, monetary facts, the pleasure principle within the framework of human emotions in consumption, animal instincts are based on Freudian foundations.

Key Words: Keynes, Freud, Consumption, Animal Spirits, Spending, Saving, Investment, Woman.

ÖNSÖZ

Ekonomi politik sonrası toplumsal ve tarihsel bağlamından koparılan iktisat, marjinalistler ile "makine bir insan" yaratarak insanı tektipleştirmeye yönelmiştir. İnsan psikolojisi bu analizlerde veri kabul edilmiştir. Keynes ise insan psikolojisini tüketim, tasarruf, yatırım ve harcama faaliyetlerinin merkezine koymuştur. Çalışmada Keynes'in teorilerinde Freud izinde bir ekonomik değerlendirme yapılmaya çalışılmaktadır. Keynes'in Genel Teorisi, insan psikolojisine dayanmakta ve Freud'un bazı temel kavram ve analizlerine yaslanmaktadır.

Çalışmayı ele alırken önerileri ve değerli bilgileriyle çeşitli kaynaklara ulaşmamı sağlayan, kitap desteği konusunda yardımlarını esirgemeyen, araştırmalarım sırasında farklı bakış açılarıyla katkılarını sunan ve pandemi, deprem gibi tez döneminde gerçekleşmiş olan tüm sıkıntılara rağmen desteğini esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Mustafa İNCİ'ye teşekkürü borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans ders dönemim ve tez çalışma sürem boyunca iktisat biliminin nasıl çalışılması, bir iktisatçının, bir bilim insanının nasıl olması gerektiği konusunda bizlere vermiş olduğu değerli fikirler doğrultusunda örnek olduğu için saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Lisans öğrenimim boyunca engin yüreği ve felsefi bakış açıları ile bana yol gösteren hem yaşamımda hem de yüksek lisans tez çalışma dönemimde kıymetli düşünceleriyle bana katkı sağlayan, hayatımın her alanında bana ışık tutan canım ablam Emine GÖLLÜ'ye verdiği güven, koşulsuz değer ve sevgisi için teşekkürü borç bilirim.

Tez çalışmamın hazırlanma sürecinde önerdiği kaynak kitapları ve ilgisini esirgemeyen Ahmet TAŞKIN' a ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte varlığıyla beni mutlu eden ve manevi desteklerini yanımda hissettiğim Evrim Şefika YÜCEL, Assiye ÇETİNER, Aylin KIROĞLU, Nazlı DİNÇER, Dilara KAVRAN, Rabia BURU' ya ve neşelerini eksik etmemiş olan tüm çevreme teşekkürü borç bilirim.

Son olarak hayatımda ve çalışma sürecimde ilgisini benden hiç esirgemeyen, heyecanımı her zaman ilgi ve alaka ile benimle paylaşan, sevgisini her zaman yanımda hissettiğim nişanlım Erhan Burak TAŞKIN' a kalpten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....I

İÇİNDEKİLER II

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KEYNESYEN DEVRİMİN DİNAMİKLERİ

1.1. Keynes'in Akademik ve Entellektüel Gelişimi..... 6

1.1.1. Victoria Dönemi Etkisi..... 19

1.1.2. Bloomsbury Grubu Etkisi..... 25

1.2. Keynes'in İktisat Felsefesi 28

1.2.1. Kapitalizmin Tamircisi Keynes..... 31

1.2.2. Kapitalizm-Liberalizm Ayrımında Keynes 34

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL TEORİ ÇERÇEVESİNDE KEYNESYEN ANALİZLER

2.1. Keynesyen Devrim..... 41

2.1.1. Keynesyen İktisadi Kuramın Doğası..... 41

2.1.2. Belirsizlik ve Beklenti Kavramları..... 42

2.1.3. Kısa Dönem Analizi 49

2.1.4. Uzun Dönem Para Olgusu..... 51

2.2. Genel Teori Özelinde Tüketim Analizi..... 53

2.2.1. Keynes'in Tüketim Teorisi..... 55

2.2.2. Efektif Talep İlkesi..... 58

2.3. Keynes'in Tasarruf Teorisi 60

2.4. Keynes'in Yatırım Teorisi..... 61

2.5. Genel Teori Özelinde Harcama ve Kadın Analizi 63

2.5.1. Keynesyen Harcama Analizi 63

2.5.2. Keynesyen Ekonomide Kadın Özelinde Bir İnceleme 65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KEYNES'İN TEORİLERİNDE FREUD İZLERİ

3.1. Freud Devrimi 69

3.1.1. Dil Kavramı 70

3.1.2. Freud'un Bilimsel Mirası 71

3.1.3. Bilinç (dışı) Kavramı 73

3.1.3.1. Akıl Oyunları: Ego, İd, Süper Ego 74

3.1.3.2. Kitle Psikolojisi 80

3.2. Psikanaliz 82

3.2.1. Psikanalizin Kökenleri 82

3.2.2. Libido Kavramı 88

3.2.3. Freudyen Kadın Görüş 89

3.3. Freudyen İktisat 93

3.3.1. Freudyen Teorinin Keynesyen Analizi 94

3.3.1.1. Freudyen Para ve Servet Analizi 96

3.3.1.2. Ölüm İtkisi 99

3.3.2. John Maynard Keynes Teorilerinde Animal Spirits 102

3.3.3. Sigmund Freud Teorisinde Animal Spirits 108

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 111

KAYNAKLAR 119

GİRİŞ

Keynes, teorilerinin arkasındaki psikolojik temelleri Freudyen analiz ve kavramlara yaslamaktadır. Düşün hayatında Freudyen kökenlere en çok atıf yapan iktisatçılardan birisi Keynes olmuştur. Özellikle Keynesin tasarruf paradoksu, kısa dönem analizi, parasal olgular ve hayvansal içgüdülere ilişkin iddiaları Freudyen temeller üzerine kuruludur. Ekonomilerin nasıl işlediğini anlamak için Keynes hayvansal güdülerin (Animal Spirits) önemine değinmektedir.

Hayvansal güdülerin kökeni bireylerin psikolojik davranışlarını kapsamaktadır. Hayvansal güdüler kavramının kökeni Freud'a dayanmaktadır. Keynes'in Freud'dan devraldığı hayvansal güdüler hem kendi teorilerinde hem de kapitalist sistemin işleyişinin açıklanmasında önemli bir role sahiptirler. Hayvansal güdülerin her ekonomik yapıda farklılık göstermesi olağan olmakla birlikte Keynes'in teorileri, bu güdüler doğrultusunda kitlelerin yönlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Hayvansal güdüler, Freud'un bahsetmiş olduğu teoriler ışığında doğuştan gelen bir içgüdüye dayanmaktadır. Keynes bu içgüdülerin ekonomideki yokluğunda yatırımın da tüketimin de yetersiz olacağını belirtmektedir.

Keynes ekonominin, klasik iktisadi düşünürlerin savunduğu gibi "görünmez el" ile değil, ekonomik çıkarlara uygun olarak davranan rasyonel oyuncular ile yönlendirilmesini savunmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin çoğunluğu hayvansal güdüler kaynaklıdır. Keynes klasik iktisat düşünürlerinin birçoğundan bu noktada ayrışmaktadır. Kapitalizmin ana bileşenleri bağımlılık derecesinde para kazanma isteği ve para sevdası içgüdülerinden meydana gelmekte, bu içgüdüler ise kapitalizmin hayvani ruhu'nu (Animal Spirits) oluşturmaktadır.

Para ve servet hem Keynes hem de Freud için ortak araştırma konusunu oluşturmaktadır. Freud para sevgisi ile dışkılama arasındaki bağın güçlü olduğunu düşünmektedir. Keynes'e göre bu döngü para kazanma içgüdüsünün kaynağını oluşturmaktadır. Çocuğun tuvalet eğitiminde başrolü libido oluşturmaktadır. Tuvalet alışkanlığında bireyin makat döneminde ilk üretiminden ayrılmak istememesi bireyin inatçılık, bağımsızlık, bir şeye kuvvetli bağlarla sahip olma isteğini tetiklemektedir. Bireyin kakasını ilk mülkiyeti olarak görmesiyle ileriki yaşamında mala, mülke,

paraya karşı zaafı gelişmektedir. Para sevdası içgüdüsü dışkı ile olan ilişkinin baskılanmasıyla şekil değiştirmektedir.

İçgüdüler bebeklik döneminde kendini göstermektedir. İd yoluyla bireye atadan gelen kalıtımlar, içgüdü, tutku ve haz burada depolanmaktadır. Ego, ölüm içgüdüleri yoluyla bireyde hâkimiyet kurmaya çalışarak yaşamın kısa süreli oluşunu hatırlatmaktadır. Ego, İd'in etrafını bireyin ihtiyaçları doğrultusunda korumacı bir yapıyla sarmaktadır. Süper-ego bireyin kültürel ölçütlerini belirleyen, ebeveynlerin ve ailesinin davranışlarının benimsenmesini oluşturmakta, çoğunlukla kurallar çerçevesinde çevresel baskı unsurlarıyla meydana gelmektedir.

Ekonomistler etkili bir yönlendirme çerçevesinde Süper-ego'nun baskın gelmesini çeşitli yaptırımlar ve kurallar üzerinden sağlayabilmektedir. Keynes'in ekonomisi tüketimi gerekli kılan, tasarruf ve yatırım arasındaki dengenin sağlanmasını isteyen ancak tasarruf yapmayı gereksiz bularak harcama analizine yoğunlaşarak Klasik ekonominin kalıplarını yıkan bir yapıya sahiptir.

Keynes, Freud'dan Eros-Thanatos çatışmasını devralmıştır. Fakat Keynes iktisadında Eros ve Thanatos bir çatışma halinde değildir. Hatta Eros Thanatos'u aşarak bireyleri ölümsüzlüğe doğru yöneltecektir. Ölümsüzlüğe ulaşmak için an'a odaklanmak ve an'da daha çok tüketmek gerekmektedir. İnsanoğlu ölümü yok saymalıdır. Kapitalist sistemin de doğası ve gelişimi bunu istemektedir. Kapitalist sistemin gelişimi için ölümün hiç düşünülmemesi gerekmektedir. Kapitalizm, ölümün olumsuzlanması üzerine kurulu bir sistemdir. Kapitalist ekonomiyi ayakta tutacak şey, yaşamın ölümden koparılmasıdır.

Freud ile yaşam itkisi kendi içinde karşıt bir hal alarak incelenmektedir. Bu durumda yok olma, arzulama güdüsü cansız bir maddeye indirgenmiş olmaktadır. Nesnelere önem atfetmeye başlayan bireyler Keynes ile tüketime yönlendirilmektedir. Yaşam itkisi ölüm itkisinin dışarıya, nesnelere yönelmesini sağlayarak insanı tüketmeye yöneltmektedir.

Çalışmada kadının, tüketim ekonomisinin çıkarları için harcama ve tüketme anlayışına konu olma süreci Freudyen kökler çerçevesinde ele alınmaktadır. Freud ile aynı çerçevede hareket eden Keynes'in iktisadi yaklaşımında özellikle kadınlar

sürekli tüketime yönlendirilmektedir. Bunun arkasında erkeklere kıyasla kadınlarda Süper-ego'nun daha gelişmiş olduğunu düşünmesi yatmaktadır.

Keynes'in oluşturduğu eserler, onun topluma ve iktisada dair görüşleri, kendi yaşadıklarının bir dışavurumudur. Bu nedenle çalışmanın ilk bölümünde Keynes'in yaşamında, akademik ve entelektüel gelişiminde önemli bir etkisi olduğu düşünülen Victoria Dönemi ve Bloomsbury Grubu'na değinilmiştir. Keynes'in kadına olan bakış açısının, paraya ve maddiyata ilişkin görüşlerinin, liberal ideolojiye yönelik eleştirilerinin şekillendiği ve geliştiği dönem, Kraliçe Victoria dönemidir.

Keynes'in gerçekleştirdiği devrimde sahip olduğu ahlak anlayışının da etkilerini görmek mümkündür. Bu nedenle Keynes'in sahip olduğu ve geliştirdiği ahlak anlayışının bir yansıması olan iktisat felsefesinin anlaşılmasına yönelik olarak; kapitalist sisteme ilişkin düşünceleri, bu düşüncelerin sistemin gelişimindeki rolü ve sistemin doğasına hizmet eden liberal ideolojiye yönelik bakış açısı sorgulanmıştır. Bu bağlamda Keynes'in kapitalizmin tamirciliğine soyunduğu iddia edilmektedir.

Genel Teori'nin merkezinde beklenti, belirsizlik ve sezgi kavramlarının, en temel hayvani güdü olduğu düşünülen paraya düşkünlüğün ve Eros-Thanatos birlikteliğinin bir yansıması olan kısa dönem analizinin olduğu ikinci bölümde gösterilmeye çalışılmıştır. 1929 Buhranı ve Dünya Savaşları'nın Keynesyen Devrim üzerindeki etkilerine de bu bölümde yer verilmeye çalışılmıştır.

Genel Teorinin temel ayaklarını oluşturan tüketim, tasarruf, harcama ve yatırım konularında Keynes'in görüşleri ve teorileri ile tamamlanan bölümde kadınların Keynes'in teorisindeki rolleri de tartışmaya açılmıştır. Bu bağlamda Genel Teori'nin kadın ve harcama üzerinden tekrar okunması gerekliliğine işaret edilmiştir. Çünkü teori, tasarrufu temkin olarak görürken bireyleri tüketmeye ve harcama yapmaya yöneltmektedir. Özellikle burada tüketim ve harcama yapmaya itilen aktörler öncelikle kadınlar olmaktadır. Bununda arkasında Freud'un kadınlara yönelik süper-ego değerlendirmesi yatmaktadır.

Keynes'in Genel Teorisi, insan psikolojisine dayanmakta ve Freud'un bazı temel kavram ve analizlerine yaslanmaktadır. Çalışmanın son bölümünde yer alan bu kavram ve analizler şöyle sıralanabilirler; libido, İd, Ego, Süper-ego, ölüm (Thanatos) ve yaşam (Eros) itkisi, hayvani güdüler ve para ve servet analizi.

BİRİNCİ BÖLÜM

KEYNESYEN DEVRİMİN DİNAMİKLERİ

Keynes'in gerek felsefi gerek ideolojik görüşlerinin kökenleri zaman ve mekândan beslenmektedir. Skidelsky'e göre (2003: 27) Keynes, döneminin ve doğduğu ortamın sıra dışı olmayan bir ürünü olarak görülmelidir. John Maynard Keynes' in doğduğu dönem, İngiltere'nin dünya ticaretinde lider konumda olduğu Victoria Dönemine rastlamaktadır. Keynes yalnızca çocukluk dönemini ve eğitim çağını Victoria Döneminde geçirmektedir. Keynes'in mesleki anlamda kazanımları ise Edward Dönemine rastlamaktadır. Edward önemine kıyasla Victoria dönemi Keynes'in akademik ve entelektüel gelişimini daha çok belirlemiştir.

Keynes'in etkisi; büyük ölçüde kendi geçmişinden, ününden ve aile yaşantısından kazanmış olduğu saygınlığından kaynaklanmaktadır. Yaklaşık 1,90 cm boylarında, iri görünüşe sahip ve hafif kamburu olan Keynes, insanları ses tonuyla ve hitabet şekli ile etkileme potansiyeline sahip biri olarak tanınmaktadır (Wapshott, 2017: 16, akt Erilmez, 2019: 9).

Arkadaşları tarafından zeki ve kaba biri olarak tanımlanan ve kıvrak zekâsı ile tanınan Keynes, insanların ellerine olan saplantısı ile dikkatleri üzerinde toplamıştır. Çevresindeki herkesin ellerinin görünüşünden hareketle karakter ve kişilik okunmasına (chirognomy) girişen Keynes ömrü boyunca bu çalışmalar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu konuya kendisini o derece kaptırmıştır ki kendisinin ve karısının ellerinin kalıplarını çıkarttırmıştır. Keynes'in karakter tespitinde bulunurken ellerin büyüklüğü ve şekli üzerine vermiş olduğu önemden dolayı arkadaşlarının el kalıplarından oluşan bir koleksiyona sahip olduğu da bilinmektedir. Yaşantısında ne zaman mesai arkadaşı, politikacı veya yabancı bir kişi ile karşılaşırsa, karakter analizi yapmak için bu kişilerin ellerine odaklanmıştır. Hatta Versailles Anlaşması'nda Başkan Woodrow Wilson ile bir araya geldiklerinde ona, yetenekli ve güçlü görünmesine rağmen yönetme yeteneğinden yoksun olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda konferansta bulunan bir diğer isim olan Fransa Cumhurbaşkanı Georges Clemenceau'nun eldiven giymesi ile hayal kırıklığına uğradığını ifade etmiştir. Keynes 1934 yılında Başkan Franklin D. Roosevelt ile ilk karşılaştığında elleriyle ayrı bir özveri ile ilgilenmiştir. Hatta konuşma sırasında; gümüş para ve

denk bütçe gibi kendisinin de hâkim olduğu mühim meseleler hakkında yorumsuz kalacak kadar dikkati dağılmıştır. Roosevelt'in el analizini; sert, güçlü, zeki ancak yönetme yeteneğine sahip olmayan bir iş adamı olarak belirtmiştir. Keynes, Roosevelt'in ellerinin kendisine Sir Edward Grey'in ellerini hatırlattığını belirterek çevresinde bulunan hemen hemen herkesin ellerinin analizinde bulunmuştur. 1936 yılında, bir akşam yemeğinde İngiliz oyun yazarı Wystan Hugh Auden hakkında hoş birisi olduğunu ancak tırnaklarının kemiklerine kadar yenmesinden dolayı şimdiye kadar gördüğü en kötü durumdaki el olduğunu ve kendisinin işinde bir şeylerin tatmin edici şekilde ilerlemediğinin çok açık olduğunu belirtmiştir (Skousen, 2003: 371). Keynes'in bu analizleri tıpkı Freud'un analizleri gibi kişilik ve davranış özelliklerini kullanarak çevresini analiz etmeye çalıştığını göstermektedir.

Keynes, gündemde olmayı bilen ve sosyal hayatı seven biri olarak tanınmaktadır. Günlük yaşamaktan zevk alan, rulete meraklı ve kart oyunlarını ve Wall Street ile Lambart Street'teki spekülasyonlar ile oynamayı seven bir kişi olarak tanınmıştır. Çekici tavırları ve diksiyonu ile devletin ileri gelenlerini tavsiyeleriyle etkilemeyi bilmiştir (Skousen, 2003: 372).

Keynes, insanları sözleriyle etkilemek bir yana düşünceleriyle de etkilemekten hoşlanmaktadır. Çevresince usta bir kelime oyuncusu olarak anılan Keynes, insanların zihinsel hantallıklarından faydalanmayı bilen, kasıtlı olarak kelimeleri çarpıtan biri olarak tanınmaktadır. Kendi tabiriyle yapmış olduğu işlerde yavaş zihinlere dokunmayı, kişilerin korktuğu şeylere, onların değer yargılarına saldırmaktan zevk aldığı bilinmektedir. Elli yıl önce doğmuş olsaydı, yine kendi tabirine göre, İngiltere'nin Shakespeare'i kaldıramayacağını ifade etmiştir. Skidelsky'e göre (2003: 30) Keynes, zihinsel maskelerinin yanında fiziksel maskeleri de kullanmakta, sürekli aynı kalıpta kıyafetler giymeyi tercih etmektedir. Keynes'in var olan öz değerinin, kibrinin ve yoğun takıntılı tavrının belirginliği anlaşılmaktadır.

Keynes ekonomi bilimini, kendisinde var olan tüm takıntı ve saplantılarına birer araç olarak kullanmış, bu aracı yetenekleriyle harmanlanmış bir süreç haline getirmiştir. Keynes'i Keynes yapan ana etken asıl burada başlamaktadır. Gerek savaş yorgunluğu içinde bulunan belirsizlik dünyası, gerekse yaşadığı dönem şartları

itibariyle Viktorian Dönemi'nin avantajları ve entelektüel ailevi çevresinin ona sunmuş olduğu elverişli konumunu kullanmayı bilmiştir.

1.1. Keynes'in Akademik ve Entellektüel Gelişimi

John Maynard Keynes ise 1883 yılında zengin bir Cambridge'li akademisyen ailenin en büyük çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Keynes'in ailesi Victorian ailesi mensubudur ve Harrod'un belirttiğine göre (Davidson, 2009: 4, akt. Bilir, 2019: 86), ailesi oldukça konfor içinde, hizmetçiler ve entelektüel faaliyetler ile dolu bir çevrede yaşamını sürdürmüştür. Öyle ki Keynes'in bulunduğu çevrede; Alfred Marshall, Herbert Foxwell, Henry Sidwick, W.E. Johnston ve James Ward gibi dönemin en ünlü iktisatçı ve felsefecileriyle bir arada yer almış, zamanı çeşitli eğitici sohbetlerle geçmiştir. Daha çocukluk yıllarından itibaren seçkin ortamı onun tavırlarını, tutum ve davranışlarını şekillendirmiştir. Bir keresinde isminin nasıl telaffuz edildiği sorulduğunda onlara; ''Keynes, beyinlerdeki gibi.'' cevabını vermiştir (Skousen, 2003: 363). Gerek çevresi baz alındığında gerekse vermiş olduğu cevaptan dolayı özgüvenli bir çocuk olduğu görüntüsü vermiştir. İngiltere'nin önemli beyinlerinin yer aldığı bir merkezde doğan ve onlarla bir arada yetişen Keynes'in tutumlarına çevresince şaşırılmamıştır.

Keynes ve ailesinin soyu, Fatih William ile gelen Normandiyalı bir şövalyeye dayanmaktadır. Babası John Neville Keynes, Pembroke Koleji'nin akademi üyesi olarak 1870'li yıllarda İngiltere'nin Cambridge kentine yerleşmiştir. Kendisi çoğunlukla mantık, iktisadi yöntem ve felsefe alanında çalışan bir iktisatçı olarak tanınmaktadır (Skidelsky, 2003: 27-28). John Neville Keynes, Cambridge Üniversitesinde iktisat profesörlüğü yapmış olmasının yanında iktisadi düşünce tarihi alanında da çalışmalarda bulunmuş ve pozitif-normatif iktisat ayrımını ilk defa ortaya koyan kişi olmuştur. Ancak literatürde, kendisinin, çok başarılı bir akademik yaşamı olmadığı ifade edilmiştir (Küçükkalay, 2015: 22 akt. Erilmez, 2019: 6). Neville Keynes bir diğer kaynağa göre, Sir unvanını taşıyan ve mantık, yöntem, felsefe üzerine çalışan başarılı bir akademisyen olarak görülmektedir (Çolak, 2011: 27).

Annesi Florance Ada Brown, dönemin başbakanının kızıdır. Florance, Londra'nın ilk kadın belediye meclis üyesi ve ilk kadın belediye başkanı olmuştur (Moggridge,

1985: 12). Ayrıca sosyal konuları savunan, eğitimli bir kadın olan Florance, Newnham College'nin ilk mezunlarından biri olmuştur (Blaug, 1990: 3 akt Bilir, 2019: 85). Keynes babasına karşı mesafeli, annesine karşı daha samimi tavırlar sergileyen bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Keynes sekiz yaşındayken, babasının Keynes'in günlüğüne; "annesi gibi olmak isteyen, ne olursa olsun ona benzemeyi arzu eden kişi" yazdığı bilinmektedir (Hession, 1984: 11 akt. Skousen, 2003: 363).

Florance hırslı bir kişiliğe sahiptir. Keynes'in çalışma hırsını annesinden almış olduğu belirtilmiştir (Skidelsky, 2003: 29). Keynes'in ailesi zengin, akademik mükemmelliğe önem veren bir yapıya sahiptir. Ailesinin mükemmeliyetçi tutumları Keynes'e de yansımıştır. Dolayısıyla ailesi Keynes'i de bu inançla yetiştirmek istemiş, döneminin en başarılı okullarına göndermiştir. Keynes'in gitmiş olduğu okullar döneminin en pahalı ve en iyi eğitim veren okulları olmuştur. Bu ise ailesinin son derece varlıklı oluşunu, akademik başarıya vermiş oldukları önem ile gösterişe olan zaaflarını kanıtlar niteliktedir.

Keynes, 7 yaşına geldiğinde Cambridge'in ünlü ilkokullarından önce Perse Okulu'na, 9 yaşında da Aziz Faith's Okulu'na başlamıştır. Aynı zamanda evinde de özel dersler almaktadır (Tomanbay, 2017: 8). Keynes 10 yaşına geldiğinde cebir ve geometri alanında ustalaşmıştır. Daha o yıllarda 60'tan fazla ödül kazanmıştır. 14 yaşında (1897) burs kazanarak, oldukça pahalı ve bu yüzden herkesin kolaylıkla devam edemediği Eton'da okumaya başlamıştır (Skousen, 2003: 364). Daha o yıllarda başarıya giden yolun kurnaz bir akıldan geçtiğini ifade etmiştir. Onun öne çıkan kişilik özelliği, herkeste bulunmadığı söylenen; isyan etme ve boyun eğme durumunun alternatifi olarak her durumda kendini kurtarmayı bilmesidir (Skidelsky, 2003: 30). Keynes'in herkeste olamayan akademik çevresi ve entelektüel şansı, dönemde var olan sınıf farkını ortaya koymaktadır.

Böylesi entelektüel bir ortamda çocukluk dönemini geçiren Keynes, sadece zengin ve elit öğrencilerin yer alabildiği İngiltere'deki en saygın okullardan biri olan Eton Collage'de, 1897-1902 yılları arasında, lisans öncesi eğitimini burslu olarak tamamlamıştır. Burada matematik, tarih, klasik iktisat alanında kendini kanıtlar düzeye gelmiştir (Erilmez, 2019: 6). Aşırı koruyucu bir anne ve görece daha pasif duran bir baba ile aile hayatını geçiren Keynes'in karşı cins eğilimlerine bu ailevi

davranış rolünün yansımış olduğu düşünülmektedir. Keynes homoseksüel bir eğilime sahiptir ancak ailesi tek başına bu eğilime sahip olması için yeterli sebep değildir. Erkeklerin arasında bulunan şehvet kaynaklı dostluğun, kadın ve erkek ilişkilerinden daha yoğun olduğunu savunan Yunan felsefesinin öğretildiği Eton'da okumuştur. Burada maneviyat ve evrensel davranış kurallarını dikkate almamayı şiar edinen George Edward Moore'un öğrencisi olarak, onun fikirlerinden etkilenmiştir. Bu sebeple Keynes iyi bir yaşam sürmeyi doğru veya yanlış davranmaktan daha fazla kendine yol yöntem edinmiştir (Skousen, 2003: 364).

Ardından İngiltere'nin bir diğer saygın okulu olarak görülen Cambridge Kraliyet Üniversitesi'ne 1902'de başlamıştır. Cambridge Üniversitesi'nde iktisatçı olan Alfred Marshall, Keynes'in babasının en yakın arkadaşıdır ve her ikisi de Cambridge'de iktisat derslerine girmektedirler. Marshall, Keynes'e babasının yolundan gidebilmesi için, yoğun bir eğitim vermiştir. Keynes ise Alfred Marshall ve Edgeworth gibi önemli iktisatçıların ekonomi derslerinde yer almıştır (Çolak, 2011: 27). Aynı yıllarda Cambridge öğrenci birliğinin başkanlığını yapmış, matematik eğitimini dereceyle tamamlamıştır. Aynı zamanda matematik diplomasını aldıktan sonra felsefe çalışmalarına da başlamıştır. Cambridge'den mezun olması ve resmi öğrenci olmamasına rağmen bir yıl boyunca, Arthur Cecil Piqou ve Alfred Marshall'ın desteğiyle onların derslerine girmiş, iktisat bilgisini pekiştirmiştir. Aynı süre zarfında ise Cambridge Birliği'nin ve Cambridge Üniversitesi Liberaller Birliği'nin başkanlığını yapmıştır (Tomanbay, 2017: 10).

Modern mikro iktisadın temellerini sistemli şekilde oturtan Marshall, Cambridge'de Keynes'e iktisatçı olması için önerilerde bulunmuştur. Olasılık ve matematik kuramı üzerine almış olduğu eğitimler sonrasında iktisat alanına yönelmesi için Marshall, Keynes'i teşvik etmeye başlamıştır. Gerek ailesinin imkânları gerekse yetiştiği ortamın entelektüel düzeyi Keynes'e bir artı değer katmıştır. Keynes'in 20. yüzyılın en çok konuşulan iktisatçılarından olması ve ismini duyurabilmesi için gerekli koşullar adeta sağlanmıştır (Kılınçoğlu ve Özçelik, 2016: 54).

Keynes, 1905 yılında Cambridge Üniversitesi matematik bölümünden mezun olmuştur. Daha sonraki yıllarda aldığı eğitim ve Cambridge Üniversitesi'nde aldığı eğitimler ile de ilişkili olarak olasılık teorisi üzerine kitap yazacaktır. Skidelsky'nin

deyimiyle (2003: 47-50), Keynesyen Devrim'in gerçekleşmesine katkı sağlayan en büyük dönem ve katkıda bulunan kuşak, Cambridge döneminde filizlenmiştir. Piero Sraffa, Joan ve Austin Robinson, ve Keynes'i gözde öğrencisi olarak adlandırdığı Richard Kahn bunlar arasında yer almaktadır. Marcuzzo'nun deyimiyle (2008: 132) Cambridge, Keynes için ortak paylaşım değerleri ve ortak bakış açılarıyla harmanlanan entelektüel paylaşımlarla onun teorik gözlem ve laboratuvarı konumunda yer almıştır. Hawtrey, Robertson, Hayek, Harrod gibi önemli isimlerle konuşmaya ve kendi düşüncelerini şekillendirmeye başlamıştır (Bilir, 2019: 85).

Keynes, Cambridge'nin ardından King College'a kaydolmuştur. Etik, estetik, politik konularını daha kapsamlı öğrenmiştir. Kendisini fiziksel anlamda itici bulmasına, kendisini dış görünüş olarak beğenmemesine rağmen Havari topluluğuna katılmıştır. Topluluğa Genç Havariler ya da Aposdes Grubu da denilmektedir (Skousen, 2003: 364). Keynes bu gruba eğitim hayatının ikinci yılında katılarak, Cambridge'li elit kişilerle aynı yerde yer almaya başlamıştır. Daha sonra Cambridge'li eski ve yeni öğrencilerin yer aldığı gizli bir topluluk olan Bloomsbury Grubu'nda dönemin siyaset, sanat ve bilim alanında faaliyet gösteren ünlü kişileri ile bir arada bulunmuştur. (Skidelsky, 2003: 31).

Toplulukta yer alan George Edward Moore'un Principia Ethica (1903) adlı eseri; geleneksel tabuları yıkan, geleneklere şüpheyle yaklaşan ve bu değerlerin yerine estetik değerler, kişisel ilişkiler inşa etmek isteyen bir eser niteliği taşımaktadır. Ayrıca eser toplulukça benimsenmiş ve toplulukta yer alanların hayatlarının mottosu haline gelmiştir. Keynes, burada edindiği öğretileri hayatına yansıtacak kadar benimsemiştir.

Topluluğun üyeleri arasında; Lytton Strachey, Leonard Woolf, Edward Morgan Forster ve Bertrand Russel gibi grubun çekirdeğini oluşturan üniversite öğrencileri yer almaktadır. Şair Alfred Lord Tennyson, matematikçi Bertrand Russel, filozoflardan George Edward Moore ve Alfred North Whitehead, biyografi yazarı Lytton Strachey de bu topluluğun diğer üyeleri arasında yer almıştır. Her cumartesi akşamı makale ve kitapları okuyup tartışmak üzere oluşturulan bu topluluğun üyeleri birbirine dostluktan öte bir bağ ile bağlıdır. 20. Yüzyıl başlarında George Edward Moore öncülüğünde, Victoria Dönemi'ne ve burjuva ahlakına derin eleştirilerde

bulunmaya başlamışlardır. En eleştirel görülen söylemlerinden birini, homoseksüelliğin yasal görülmesi gerektiği ve ahlaki olarak üstün oldukları görüşü oluşturmaktadır. Bu görüş, liberal görüşe sahip insanların sahip olduğu ben merkezli hayatı andırmaktadır (Skousen, 2003: 378).

Bloomsbury Grubu'ndan Leonard Wolf, grup hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir (Makasheva, 1994: 76 akt. Öziş ve Atbaşı, 2019: 139):

> *"Kendimizi sosyal, politik, dini ve moral inançlara ve babalarımız ve büyükbabalarımızın standartlarına karşı bilinçli bir devrimin baharında yaşarken bulmuştuk. Yeni bir şey inşa etmek için yola koyulmuştuk, özgür, rasyonel, uygar, hakikat ve güzelliğin peşinde koşan yeni bir toplum inşa edenlerin öncüleriydik"*

Görüldüğü üzere genç yaşlarına rağmen, grubun üyelerinin en çok sorguladıkları ve değiştirmek istedikleri alan 19. yüzyıl Victorian İngiltere'sinin değer ve yargılarıdır. Bu çerçevede Keynes daha ziyade tüccar bireycilik ile materyalist tutkular konularında eleştiriler geliştirmiştir. Bu topluluğun üyeleri kendi inandıkları şekilde yeni bir toplum inşa edeceklerine inanmış fakat Victorian İngiltere'sinin değer ve yargılarını kendilerine engel olarak görmüşlerdir (Öziş ve Atbaşı, 2019: 124). Dolayısıyla Keynes ve topluluk çevresi dönemin klasik ekonomi anlayışına da karşı çıkmıştır. Tüm akademik öğretilerine ek olarak George Edward Moore'dan da öğrendikleri Keynes'in akademik hayatını etkilemiştir. Tüm bu birikimler ileriki süreçte "Genel Teori" adlı eserinin temeli mahiyetindedir.

Keynes, 1906 yılında İngiliz Hazine Bakanlığı'nın sınavına girerek 104 kişi arasında ikinci olmuş, tek kişiye açılmış olan kadro ile Hazine Bakanlığı yerine Hindistan Dairesi'nde memur olarak çalışmaya başlamıştır. Birinci olamamasının sebebi olarak matematik ve iktisat notlarının düşüklüğü belirtilmiştir (Moggridge, 1985: 19). Ancak Keynes bu durumu kabullenmeyip kendisine sınav yapanların kendisinden daha kötü bir iktisat ve matematik bilgisine sahip olduğunu savunmuştur. Hindistan Dairesinde iki yıl çalışmış ve bu süre içerisinde deneyimleriyle onay almış, Hindistan'ın maliye sistemi ve para politikasını çözümlemiştir (Küçükkalay, 2015: 345).

Keynes, Hindistan Maliye Bakanlığı'nda çalışırken hazine görevi ile askerlikten muaf tutulmuştur. O dönem maliye bakanı askere alımlarla ilgili çeşitli yaptırımlar uygulamakta ve Keynes'de bu duruma karşı çıkmaktadır. Keynes, İngiltere'nin batı

cephesine boş yere asker ve cephane göndermemesi gerektiğini ve bunun yerine müttefiklere destek olup, döviz kazanılması gerektiğini savunmuştur. Bu tutum, Keynes'in barış taraftarı olmamasına ve liberal bir görüşte olmasına yorulmuştur (Skidelsky, 2003: 36). Keynes, devletin insanları savaştırmak için zorlamaya hakkı olmadığını savunmuştur. Keynes'in savaş durumu dâhil her fırsatta ekonomik gidişatı düşündüğü ve genel anlamda kar odaklı bir anlayışa sahip olduğu da dikkat çekmektedir.

Keynes'in Hindistan'a gitmesi için öneride bulunan kişi Marshall'dır. Sınava hazırlanma sürecinde Marshall'dan almış olduğu dersler iktisada ilgi duymasının kökenini oluşturmuştur (Erilmez, 2019: 6). Hindistan'da bulunduğu sürede olasılık üzerine yazacağı ilk kitabının çalışmalarını ve tezini tamamlamıştır. Keynes, 1908 yılında Hindistan'dan Cambridge'e geri dönmüş, 1909 yılında ise King Koleji'nde, tıpkı babasının ve babasının en yakın arkadaşı olan Alfred Marshall'ın istediği gibi, öğretim üyesi olarak göreve başlamıştır (Çolak, 2011: 27). Keynes, "Olasılık Üzerine Bir İnceleme" başlığı ile 1909 yılında tezini tamamlamış, okutman olduktan sonra para, fiyat ve kredi konularında derslere girmeye başlamıştır. Aynı yıl içerisinde indeks rakamları üzerine yapmış olduğu çalışması ile Adam Smith Ödülü'nü kazanmıştır. 1911 ila 1937 yılları arasında Cambridge'de ekonomi dersleri vermeye devam etmiştir (Tomanbay, 2017: 11).

Keynes'in Akademiye başlama süreci, Marshall'ın destekleyicisi Arthur Cecil Piqou'nun kendisi ile çalışma yapmak istemesini bildirmesiyle gerçekleşmiştir. Keynes'in babası, Keynes'e Piqou ile yapacağı ortaklığı kabul etmesi için 100 sterlinlik destekte bulunacağını söylemiş, Piqou da ona 100 sterlin maaş teklifinde bulunmuştur. Keynes o sıralar Hindistan Hazine Bakanlığı'nda 200 sterlin maaş almaktadır. Piqou ile yapmış olduğu çalışmadan ileriki zamanlarda 130 sterlin'e kadar maaşı yükselmiş, bununla birlikte ilk zamanlarında almış olduğu ödüller ile 800 sterlin kazanmaya başlamıştır (Moggridge, 1985: 163).

Annesinin ilgisiyle ve annesine olan hayranlığı ile büyütülmüş olan Keynes'in ileriki yaşamında babasının ve onun entelektüel gurubuyla kendisini yönlendirmiş olması, hayatını akademik anlamda yeni bir yola sürüklemiştir. Keynes'in akademiye geri dönmesindeki ana etkenin babası olduğu açıktır. Cambridge, Keynes'in bir nevi

yaşamının gidişatını etkilemiştir. Keynes burada önce seminerlerde yer almaya başlamış, daha sonraki süreçte ise derslere girmeye başlamıştır (Skidelsky, 2003: 33).

Cambridge'in Keynes'e ileriki yaşamında akademik ev olmasının dışında katmış olduğu bir diğer değişim ise ailesinin Viktoryen düşünce sınırlarının dışına çıkabilme gerçekliğini oluşturmaktadır. Kendilerini dâhil oldukları toplulukta ahlak felsefesiyle özdeşleştirmeleri bu süreci benimsemelerine sebep olmuştur. George Edward Moore öncülüğünde bulundukları bu topluluk, Victorian ahlakının dinsel anlayışını yıkmakla birlikte Keynes ve arkadaşları dâhil olmak üzere birçok kitlenin militan ateistliğe doğru evirilmesine yol açmıştır. Ancak onların yanlış kabul ettikleri yaklaşımlar, doğru kabul edilen yaklaşımları yok etmemiştir. Ekonomik anlayışında kendine özgü olduğu gibi Keynes'in dini görüşü de şahsına münhasırdır. George Edward Moore öncülüğündeki bu topluluk din dışında da yaşamlarını nasıl sürdürmeleri gerektiği konusunda sorgulama sürecine girmiştir. Toplulukta yer alan üyeler, sosyal ilişkilerinde ve karşı cins ile olan ilişkilerinde, dönemin hâkim ahlak ve değer anlayışlarının karşısında yer almışlardır. Onların bakış açısına göre Cambridge'deki toplulukta benimsedikleri değer, cinsel eğilim kurallarının olmaması gerekliliğini taşımaktadır. Keynes'in de Birinci Dünya Savaşı'na dek eğilimi hem cinsine yönelik olmaktadır. Ancak bu süreye dek Keynes, akademi dâhil birçok yerde görev insanı imajını sürdürmeye devam etmiştir (Skidelsky, 2003: 31-33).

1913 yılında ilk önemli kitabı olan "Hindistan Parası ve Maliyesi" kitabını yayımlamıştır. Bilhassa Keynes, siyasi ve idari konularda görev almaya başlamıştır. 1914'te banka krizinde altın standardının çöküşünü engellemek adına aktif rollerde yer almıştır. Keynes, Kraliyet Hindistan Finans ve Para Komisyonu üyeliği ile 1915 yılından 1919 yılındaki istifasına dek Hazine Bakanlığı'nda görev yapmıştır. 1917 yılında ise İngiltere dış finansmanını yöneten birimin bölüm başkanlığı görevinde yer almış, kısa zamanda dış finansman bölümünün başkanı olmuştur. Paraya olan tutkunluğu ile bilinen Keynes'in yürüttüğü görevler maddi dünyaya hâkim olma isteğini arttırmıştır (Skidelsky, 2003: 34-35). Aldığı görevlerde; hazine, bakanlık ve akademik konumlarda bulunması sayesinde büyük ve güçlü isimler ile tanışma ve samimiyeti yakalama fırsatı bulmuştur.

Aynı zamanda 1911-1944 yılları arasında, Cambridge'in "Economic Journal" dergisine genel yayın yönetmeni olmuş, ekonomi alanında dersler vermeye başlamıştır. İlaveten 1919 yılında yani 1. Dünya Savaşı'nı takiben Versay (Paris) Barış konferansı için İngiltere delegasyonunda kıdemli hazine yetkilisi olarak görev yapmaya başlamıştır (Skousen, 2003: 374). İngiltere ve Fransa hükümetlerinin Almanya'ya yüklediği savaş tazminatının ağır koşullar içerdiğini ve bu durumun dünya ekonomisine ve uluslararası ilişkilere olumsuz sonuçlar doğuracağını bildirmiştir (Kılınçoğlu ve Özçelik, 2016: 8)

Versay Barış Konferansı'nda İngiltere Maliye Bakanlığı'na temsilen katılmış, göstermiş olduğu çabaya rağmen sözünü geçiremediği için istifa etmiştir. Keynes'in kabul görmeyen düşüncesine göre bu tazminatı ödettirme mücadelesi, tüm Avrupa ülkelerine olumsuz yansıyacaktır. Tüm refahı yerle bir edeceği gibi, Almanya'nın da intikam savaşına girmek isteyeceği ve kendini yeni kaynaklar aramaya sevk edeceği bir durumda bulacağını iddia ederek uyarısını yapmıştır. Keynes Avrupa ekonomisinin özerkliğini sağlamak istediğinden müttefiklerin savaş borçlarının geçersiz sayılması gerektiğini savunmuştur. Keynes'in düşüncesine göre Almanya sahip olmadığı bir meblağdan sorumlu tutulmaktadır. Keynes yalnızca temel gıda ithalat ödemelerinin karşılanması ile dövizlerin stabilize edilmesi adına Amerika'dan borç alınması gerektiği konusunda aynı fikri savunmuş olmasına rağmen, Avrupalıların Amerika'dan borç almasına da karşı çıkmıştır (Skidelsky, 2003: 38).

Keynes, düşüncelerini 1919 yılında "Barışın Ekonomik Olanakları" adlı eserinde belirtmiştir. Keynes, kapitalizmin yeniden yazılmasından çok düzeltilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Keynes kötümser olarak algılansa da oluşabilecek olumsuz sonuçları ve Almanya'nın var olan hasarını katlayarak daha da kötüleşeceğini sezgisel yollarla önceden görmüştür. Keynes'in uyarıları yetkililerce dikkate alınmadığı için istifasını aktarmıştır. İstifasından sonra düşüncelerini topluma daha rahat sunma imkânı bulmuş, kaygılarını daha rahat ifade edebilecek bir eser meydana getirmiştir (Skousen, 2003: 367).

Keynes'in Barışın Ekonomik Olanakları adlı eseri, görevinden sonra meydana gelen ciddi eleştirel görüşlerinin derlemesinden meydana gelmektedir. Yayımlandıktan sonra ABD ve Britanya'da yüz binden fazla kopyası satılmış ve sonrasında Almanca,

Flemenkçe, Fransızca, Danca, İsveççe, İtalyanca, İspanyolca, Romence, Rusça, Japonca ve Çince dillerine de tercüme edilmiştir. Gerek gazete okuyan insanlar gerekse radyo dinleyenler, tüm kesimler artık Keynes'e aşina olmaya başlamıştır. Keynes'in sözleri herkesçe dinlenir, saygı duyulur hale gelmiştir. Ekonomi tartışmalarında baş aktör olarak anılmaya başlayan Keynes, bu süreçte kapitalizmin sosyal düzenini yıkmak yerine, sistemi yeniden inşa etmek üzere planlama görevinde bulunmuştur (Skidelsky, 1983: 394, akt. Bilir, 2019: 86).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreç, Keynes'in yaşamına başarı olarak yansımıştır. Ekonomik kariyerine ek olarak 1912-1945 yılları arasında, Royal Economic Society'nin sekreterliği ile Economic Journal adlı derginin yayın yönetmenliğini üstlenmiştir. Aynı zamanda, 1921-1922 yılları süresince Keynes'in gazeteciliğe olan merakı da artmıştır. Özellikle 1920 yılında, gazetecilik mesleğinde büyük paralar kazanılmaktadır. Keynes hem bu sebepten hem de düşüncelerini daha rahat bir biçimde geniş kitlelere yaymak adına gazetecilik mesleğine gönül vermiştir. Üstelik bu meslekten çok büyük paralar da elde etmiştir. Keynes daha sonraki süreçte daha çok para ve para psikolojisi konularından hoşlanmıştır. Hisse senedi spekülatörlerinde adeta kendini bulduğu söylenmektedir (Skidelsky, 2003: 41).

Beş iktisatçının bir arada bulunduğu yerde, altı fikrin ortaya çıkacağı ve bu fikirlerden ikisinin Keynes'e ait olacağı düşüncesi daha Keynes hayattayken yayılmaya başlamıştır (Skidelsky, 2003: 15). Çünkü Keynes, düşüncesini direk ifade edemeyecek biri olarak tanınmaktadır. Bu süreçte özgüvenini, aldığı eğitim olanaklarını ve entelektüel çevresini de unutmamak gerekmektedir. Beş fikirden ikisinin Keynes'e ait olacağı düşüncesi onun var olan problemleri çözme konusunda sonuç odaklı değil, hedefin etrafından dolanarak ilerleyen mizacı olduğunu göstermektedir. Bu düşünce yapısı çıkarları doğrultusunda Keynes'i ileriki vadede, Genel Teori'nin oluşum aşamasında, kapitalizmi yok etmek yerine onun tamircisi olma yoluna itmiştir.

1921 yılında Bertrand Russell, Keynes'in çok beğendiği ve matematik yoğunlukta olan "Olasılık Hesabı Üzerine Bir İnceleme" adlı eserini yayınlandığında, kitabında ortaya koyduğu girift mantığını[1] para kazanma olanaklarına ilave etmiştir. Eserini

[1] İç içe geçen ve konuyu bilmeyen birine bile okuduğunda hayranlık uyandıran yazı.

babası ve Piqou'nun desteği ile yazmıştır. Bu süreçte paraya olan tutkusu ise oldukça artmıştır. Çoğu kesimin en riskli bulduğu alana- uluslararası para ve mal ticaretine- girerek 500 milyon pound tutarında servet elde etmiştir. Borsada almış olduğu risklerle ve önsezilerine olan güveni -kendi deyimiyle hayvansal güdüleri- ile döneminin en zengin iktisatçısı konumuna gelmiştir (Blaug, 1990: 5, akt. Bilir, 2019: 87).

Keynes, iki savaş arası dönemde King's College'ın mali danışmanlığını yapmıştır. Yazmış olduğu yazılar, Keynes'in döviz kurlarını baştan yaratan, ülkenin ileri gelenlerinden olan; politikacılar, finans uzmanları ve diğer kamu görevlilerine önerilerde bulunan ekonomist olarak anılmasını sağlamıştır. Keynes'i önerilerini almak istedikleri ve önsezilerine güvendikleri otorite olarak görmeye başlamışlardır. Bu süreçte 1920 yılında 30 bin sterlin olan servetini yıllar geçtikçe daha da arttırmış, 1945 yılında servetini 300 bin sterline ulaştırmıştır. Servetini katlarken 1923 ila 1931 yılları arasında "Nation and Atheneum" dergisinin baş hissedarlığı ve yönetim kurulu başkanlığını da yapmıştır. 1911-1937 yılları arasında ise Economic Journal'da editörlük yapmıştır. Londra'da bulunduğundan dolayı görevi ve konumu itibariyle başbakan ve bakanlara rahatça ulaşabilmiştir. Onlara iktisat politikası ile ilgili görüşlerini rahatça sunarak sesini rahatça duyurabilmiş, böylece fikirlerini kabul ettirebilmiştir. 1930'lu yıllardan başlayarak ekonomi politikasını etkilemeye başlamıştır. Bu süreçte Ekonomik Danışman Konseyi'nde aktif üyelikte bulunmuştur (Skidelsky, 2003: 39-40).

Birinci Dünya Savaşı'ndan 1930 yılına dek Keynes çeşitli görevlerde yer almış, ekonomik anlamda danışmanlıklarda bulunmuştur. 1920 yılının sonlarına dek döviz, hisse senedi, mal ticareti gibi mali işlerin aranılan ismi olmakla birlikte Cambridge'de Ulusal Müşterek Hayat Sigortası Şirketi'nin başkanlığına ve King's College'de muhasebeden sorumlu bir göreve getirilmiştir. Paraya olan hassasiyetinin sonucunda muazzam bir servet birikimine ulaşmıştır. Keynes daha eserlerini yayımlamamışken kişisel hesabında büyük miktarda mal ve hisse senetleri ile İngiliz otomobili hisse senetleri bulunmaktadır. Aynı zamanda kauçuk, mısır, pamuk, kalay sektörlerinde gelecekte işlem amaçlı düşündüğü uzun zamanlı pozisyonlarda yer almıştır (Skousen, 2003: 367-373).

Keynes, 1923 yılında yazdığı "Para Reformu Üzerine Bir İnceleme" adlı kitabında altın para sisteminden vazgeçilmesini ve para reformunun yapılmasını önermektedir. Eserinin yayımlanmasından sonra İngiltere'de işsizlik oranlarında artış gözlenmeye başlanmıştır. Keynes, "İşsizlik İçin Köklü Bir Çözüme Gerek Var mı?" adlı makalesini yayımlamış ve hükümetin ekonomiyi canlandırmak adına yatırımda bulunmasını tavsiye etmiştir. 1924 yılında Cambridge Üniversitesi Sidney Küresel Vakfı konferansında, kapitalist sistemin akıllıca yönetildiği takdirde ekonomik hedeflere varma noktasında diğer tüm sistemlerden daha başarılı olacağını açıklamıştır. Keynes'in 1924 yılında laissez faire anlayışını yıkmaya çalıştığı ve kapitalizmi yıkmak yerine onun eksik yönlerini onararak sistemin devamlılığını sağlamak istediği görülmektedir (Tomanbay, 2017: 10).

Keynes'in aynı zamanda homoseksüel eğilimi ile tanınmış oluşu, 1918 yılında tanıştığı Rus balerin Lydia Lopokova ile 1925 yılında nişanlanıp hemen ardından evlenmesi başta Bloomsbury topluluğundaki arkadaşları olmak üzere tüm çevresince şaşkınlıkla karşılanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonuçlarının yaratmış olduğu baskın tutumların Keynes'i bu evliliğe zorlamış olabileceği tahmin edilmektedir. Aynı zamanda kariyerinin başlangıcında ve liderlik koşusunda oluşundan dolayı homoseksüel oluşunun Britanya toplumunca ahlaki açıdan hoş karşılanmayacağı düşüncesinden de etkilenmiş olabileceği yapmış olduğu eylemin tahminleri arasındadır. Keynes'in eserleri incelendiğinde birçoğunu evlendikten sonra kaleme almasından dolayı bu evliliğin ona ve kariyerine iyi geldiği söylenmektedir. Charles Ryle Fay'ın da deyimiyle, Birinci Dünya Savaşı Keynes için bir şok niteliği taşımış ve Keynes savaş sonrası dönemde asla eskisi gibi olmamıştır (Skousen, 2003: 365). Keynes "Para Üzerine Bir İnceleme: Paranın Salt Teorisi" ve "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı iki temel eserini evlendikten sonra kaleme almıştır.

Keynes, kimi zaman kaybettiği hisse senetlerine rağmen yatırımcı imajını bozmayarak, 1932'den itibaren portföy yatırımlarına başlamıştır. Piyasada yeni hisse senedi yaratma konusunda başarılı olmuştur. Keynes, kamu kuruluşlarının (elektrik, su, hava gazı gibi), altın şirketlerinin hisse senetlerini satın almıştır. 1944 yılına gelindiğinde para işlerinde sorumlu bir yönetici konumuna tekrardan gelmiştir. Bu sırrını; temel prensibinin yaygın görüşün aksi yönünde hareket etmek olduğunu, herkes yatırım yapmak konusunda hemfikir olacaksa eğer yatırımın bu kez değerli

hale geleceğini ve yatırım yapmanın bir avantajının kalmayacağını ifade etmiştir (Moggridge, 1983: 111). Keynes, 1946 yılında 411.000 sterlin servete ulaşmıştır. 1920 yılındaki portföyünün 16.315 sterlin değerinde bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca sürekli enflasyon ya da en düşük oranda da deflasyonist ekonominin var olduğu süreçte bir ekonominin varlığı düşünülerek süreç ele alınmaktadır. Bu süreçte ekonomiyi 1929-32, 1937-38 krizlerinin etkilediği baz alınırsa, cesaret ve bilgi isteyen bir süreçte elde ettiği kazanımları, çoğu para yöneticisinden çok daha başarılı şekilde elde ettiği belirtilmektedir. Hatta kendinden önce sadece David Ricardo'nun bu denli yüksek servete sahip olduğu bilinmektedir (Skousen, 2003: 370).

Diğer tüm namını duyuran eserleri ve özelliklerine rağmen, Keynes'i Keynes yapan ana eser 1936 yılında yayınlamış olduğu "İstihdamın, Paranın ve Faizin Genel Teorisi" ya da genel bilinen tabiriyle "Genel Teori" olmuştur. Amacı işsizliğe çare olacak teoriyi yaratabilmektir. Döneminin iktisadi düşüncesi olan klasik iktisadın teorilerini kabul etmesine karşın klasiklerin istihdam teorisine ve ekonominin kendiliğinden dengeye geleceği görüşüne karşı çıkmaktır. Keynes, ekonomiye kendi teorileriyle anlam ve zenginlik katmıştır. Genel Teori'de, sosyo-psikolojik etkilerin varlığını makro analizlerle sunmuştur.

Keynes'in devrimci düşüncelerine göre Genel Teori, modern ekonomik sistemdeki klasik iktisadi yaklaşımın savunduğu gibi planlanan tasarrufu planlanan yatırıma eşitleyecek ve dengede tutacak otomatik mekanizmanın bulunmadığını eleştirerek açıklar niteliktedir. Keynes, 1931 yılında "İkna Denemeleri", 1933 yılında da "Biyografi Denemeleri" kitaplarını yazmıştır ancak daha çok ismi Genel Teori ile vuku bulmuştur. Genel anlamda Keynes, uluslararası iş bölümüne karşı bir vizyonda yer almıştır. Genel Teori yayımlandıktan sonra ise eserinin ismi gibi düşünceleri de genele yayılmıştır. Politik duruşu, kişiliği ve hitabet gücü ile İngiliz ekonomi politikasında en etkili kişi haline gelmiştir (Skidelsky, 2003: 49-51).

Ayrıca Bloomsbury Topluluğu ve Keynes'in Cambridge çevresi başta olmak üzere küçüklüğünden beri ailesinin ve kendisinin yer aldığı sosyo-entelektüel gruplar Genel Teori'nin harmanlanma ve ortaya çıkma sürecinde etkili olmuştur. Keynes, döneminin hâkim iktisat görüşüne karşı çıkarak, kapitalizmin kendi kendini düzenleyebilecek bir mekanizmasının olmadığını ifade etmiştir. Söylemine göre

piyasanın düzenlenmesi ancak devlet müdahalesi ile mümkün olacaktır (Bilir, 2019: 91). Keynes, iktisadi politikalarda özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra söz sahibi olmuş, dünya ekonomisini etkileyerek sıkça konuşulan isim haline gelmiştir.

Keynes 1937 yılında geçirdiği kalp kriziyle daha sakin bir yaşam seçmek zorunda kalmıştır. 1940-1946 yılları arasında İngiliz Hükümeti'ne Maliye alanında danışmanlık yapmaya başlamış ve "Savaş Nasıl Finanse Edilir?" başlıklı kitapçığını yayınlamıştır. Bu yazısında tüketim ve yatırım üzerine uygulanması gereken kısıtlamaları, talep ve enflasyonu düşürmek adına zorunlu tasarruf programının nasıl uygulanması gerektiğini dile getirmiştir. 1942 yılında Manchester Üniversitesi, Keynes'e çalışmalarını ödüllendirmek amacıyla "Hukuk Doktoru" unvanını vermiştir (Skousen, 2003: 389). Ardından Keynes'e İngiltere Parlamentosu'nun Lordlar Kamarası'nda Lord ünvanı verilmiş ve ismi Lordlar Kamarasında anılmaya başlanmıştır. Keynes'in 60. Yaş gününde ise kendisine özel Cambridge Yüksek Temsilcisi gecesi düzenlenmiştir. Kendisi hali hazırda abartılı söylemler sarf etmeyi ve göz önünde bulunmayı sevdiğinden bu durumun kendisini onure ettiğini söylemiştir. Savaş bitimine doğru Keynes, eşi ile Amerika Birleşik Devletleri'ne uluslararası finansal anlaşma müzakeresine gitmiştir. Burada altın ve dolara dayanan sabit döviz kuru sistemini oluşturan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nı yaratan Bretton Woods anlaşmasının kurucularından olmuştur (Tomanbay, 2017: 13).

Keynes ve çağdaşları, kendilerini yeni bir dönemin yaratıcısı olarak görmüşlerdir. Hayat felsefelerine göre kişisel yaşamlarını kendi hayal ettikleri şekilde ve tarzda sürdürmek istemişlerdir. Yapmış oldukları kendi tabiriyle "deneylerin" ekonomi ve politikadan ziyade; bilim, felsefe ve sanat ile iç içe yapılması gerektiğini söylemiş ve buna göre davranmışlardır. Keynes yaşamı boyunca tam anlamıyla sağlıklı birey olarak kalamamıştır. Kalbinde pıhtılaşma olduğu bilinmekte, zaman zaman kalp krizi geçirmektedir. Genel Teori'yi yayımladığında Keynes 52 yaşındadır. Keynes, eserlerini ölümüne yakın süreçte kaleme almış, analizlerini de bu zaman diliminde dile getirmiştir. 53 yaşında kalp krizinden yaşama veda etmiştir (Skidelsky, 2003: 56).

1.1.1. Victoria Dönemi Etkisi

İngiltere'nin kuruluş mücadelesinden bu yana; din alanında yapılan reformlar, iç savaşlar, elde edilen ekonomik zaferler, sömürgelerin yağmalanması ve Sanayi Devriminin varlığı ile beslenmiş olan bu dönem, Kraliçe Victoria'nın hükümdarlığının da etkisiyle İngiltere'nin ''güneş batmayan ülke'' olarak anıldığı, insanların başlıca uğraşlarının giderek "para kazanma olgusu" olduğu bir dönem olmuştur. Hobsbawm'ın deyimiyle (1989: 57), Sanayi Devrimi bu dönemde "kendi kendini besleyen bir büyümenin kalkış noktası" olarak toplumsal değişimin temelini oluşturmaktadır. İngiltere menşeili bu devrim 18 yaşında tahta oturan Kraliçe Victoria ve onun kanunlarıyla 64 yıllık bir geleneğe işaret etmektedir.

Victoria dönemi olarak anılan bu dönem (1837-1901), 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de tahta çıkan Kraliçe Victoria'nın başta İngiltere olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına alan şaşalı dönemini yansıtmaktadır. İngiltere için refah getiren, büyük bir ulusal servet ile mülkiyete sahip olunan bir dönemi oluşturmaktadır. Prenses Victoria döneminde abartılı dekorasyon ve mimari başta olmak üzere lüks tüketime dair çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak Kraliçenin seksen iki yaşında ölmesiyle 20. Yüzyılın başlarında bu şatafatlı dönem son bulmuştur (Kalafatoğlu, 2009: 17).

İngiltere'de 1846 yılında tarım yasasının yürürlükten kaldırılması ile liberal iktisat dönemi başlamıştır. Tarımın artık ön planda olmayışı ve endüstrinin gelişmesi, kırda yaşamlarını sürdüren insanları kentte yaşayan kesime kıyasla daha çok etkilemiştir. Eski zengin ailelerin bile köylerini terk edip sanayileşen şehre, yeni açılan fabrikaların bulunduğu yerlere yerleşmeye başlamaları şeklinde kökten bir ekonomik yenilik yaşanmıştır. Bu zamana dek bilinen tüm toplumsal ve etik değerlerin yıkıldığı Victorian Dönem'de tarihin yeniden yazıldığı bir endüstriyel devir başlamıştır (Gürakar, 2010: 18-32).

Mina Urgan'ın deyimiyle çağa verilen "Victorian" ismi, İngiliz dilinde "pejorati-ve" yani olumsuz, kötü, rencide edici tabirde kullanılan bir sıfat olarak kullanılmaktadır. Herhangi bir İngilizce sözlükte de yazıldığı üzere –örneğin Webster'in yüzyıl sözlüğü- "Victorian" sıfatı (Urgan, 2003: 947); *"genellikle Victoria Çağı'nda yaşayanların nitelikleri sayılan, saygıdeğer olma merakını, cinsel konularda yapay çekingenliği, dinsel yobazlığı gösteren"* anlamına gelmektedir.

Victoria Dönemi hem dini hem ekonomik hem de toplumsal anlamda köklü değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu köklü değişikliklerin temelinde Sanayi Devrimi bulunmaktadır. Toplumda hali hazırda baskın durumda bulunan din faktörü, topluma belirli roller atfederek babalığın kutsallığını, evanjeliğin önemini, duygularla ve ajitasyonla belirleme yoluna gitmiştir. Kilise, Kraliçe desteğiyle, toplumda bireylere sahip oldukları paydan memnun olmaları gerektiği yönünde söylemlerde bulunmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi ile daha fazla çalışmaları gerektiği konusunda sürekli toplum cesaretlendirilmiştir. Toplumsal ve ekonomik başarıya çok çalışarak, tasarrufta bulunarak ve özgüven bilinci ile hareket ederek ulaşabilecekleri inancı toplumun bireylerine aşılanmıştır. Toplumla yetinmeyerek, aile yaşamına da dâhil olan Victorian Dönemi Kilisesi, kadınların ücret karşılığında bir işte çalışabileceklerini, aile içinde başarı sağlama önceliğinde olmaları gerektiğini ve bunu evde ahlak, maneviyat konularında sorumluluk üstlenerek başaracaklarını vurgulamıştır. Erkeklerin ise sıkı çalışması ve metanetli olması gerektiği vurgusu yapılmıştır (http://www.bbc.co.uk/history/british/victorians/middle_classes_01.shtml erişim 25.12.2020).

"The Victorian Era" adlı antolojinin yapmış olduğu bir araştırma neticesinde Victoria Döneminde dünyanın en zengin ülkesi ve en güçlü imparatorluğu İngiltere seçilmiştir. Ayrıca bu hegemonya, 1897 yılına dek dünyada dörtte bir alanında yer kaplamıştır. İngiliz toplumu makineleşme, ulaşımın daha iyi düzeye kavuşması, kitlesel iletişimin sağlanması gibi tüm yeniliklerin harmanlanmasıyla sanayi toplumu haline gelmiştir. Ancak bireyin yaşamı ve yaşam kalitesi aynı olumlu düzeyde değişmemiştir. Tüm yeniliklerin ve var olan gücün olumsuz sonuçları da elbette yaşanmıştır. İngiltere dünyanın ilk endüstri ülkesi olmuş ancak sorunlarıyla da yüzleşmek zorunda kalmıştır (Gürakar, 2010: 8-11).

Victoria Döneminde Keynes ve çevresi gibi üst sınıfa, İngiltere'nin Lord kesimine dâhil olan kesim el işçiliğinde bulunmamakta, kendileri adına çalışması için ya alt sınıftan- emekçi kesimden yardımcı kişiler edinmekte ya da kar olanakları için yatırım yapmak gibi ekonomi temelli işler ile uğraşmaktadırlar. Sanayileşme çağının olumsuz yönlerine terkedilen, fabrikalarda acımasız ve sağlıksız koşullarda çalışan kesimi alt sınıf- işçi sınıfı- oluşturmaktadır. Bu kesimin insanları; adaletsiz şekilde temiz su, yiyecek ve kıyafet erişiminin sağlanmadığı, eğitimden yoksun bırakılan

kesim olarak bilinmektedir. Diğer zümreler gibi konutları bulunmamakta; sokakta yaşayıp, fuhuş yapmaya zorlanmaktadırlar (https://www.hierarchystructure.com/victorian-england-social-hierarchy/ erişim 22.12.2020).

Kraliçe, Parlamento'da var olan olumsuz gidişatı engellemek adına yalnızca "Bulaşıcı Hastalıklar Yasası" nı (1864, 1866, 1869) yürürlüğe koymakta, bu yasanın ise kadınların hastalık yayma kontrolüne karşı kendilerine almış olduğu önlem olarak erkekleri hastalıktan korumayı amaçladığı bilinmektedir. Daha sonraki aşamada var olan kötü muamele feminist hareketlerin kendilerini savunmasıyla birlikte 1885 yılındaki kanun değişikliği ile son bulmuştur. Ancak Keynes'in yetiştiği ve bulunduğu ortam, kişilerin kendi çıkarına uygun hareket ettiği ve ben merkezli davranılan, kendi zümresi dışındakilere insan sıfatıyla yaklaşılmadığı süreci nitelemektedir (http://www.victorianweb.org/gender/prostitution2.html erişim 25.12.2020).

İngiltere, hem dünyanın en büyük imparatorluklarını yönetmiş hem de Sanayi Devrimi'nin etkisiyle büyük buluşlar ile ekonomik iyileşme imkânı yakalamıştır. Bu dönemde en çok ihtiyaç duyulan emek arzı dışında özellikle makine konusunda eğitimli bireylere ihtiyaç duyulmuştur. Sanayi Devrimi ile bankacılık sektörünün önemi artmış ve sermaye piyasası varlık göstermeye başlamıştır. Hızlıca sanayileşen bir ülke olarak İngiltere'de, hali hazırda var olan sınıf farkının daha da açıldığı görülmüştür. Toplumsal açıdan üst zümre, ekonomisini iyileştirirken alt zümrede genç yaşta ölümler, işsizlik, yeni sınıfların belirginleşmesi, köyden kente göçün yaşanmasıyla birlikte git gide kalabalıklaşan şehirler yer almış; daha önce karşılaşılmayan barınma, sağlık, altyapı ve su ihtiyacı gibi sorunlar ortaya çıkmıştır (Yaşdağ, 2017: 172).

Victoria Çağı insanları, gitgide kalabalıklaşan şehirlerde genellikle saygı ve değer görebilmek adına ikiyüzlü davranmaktadır. Piyanoların ayaklarının kadın bacaklarına benzetilmesi sonucunda pahalı kumaşlarla ve süslü kılıflarla sarılması toplumun geldiği ahlak düzeyini yansıtmaktadır. Bu ahlaki yozlaşma ile ülke yönetiminin ve bireylerin paraya olan düşkünlüğü artmış, İngiltere'de parasız herhangi bir kişinin toplumda saygınlığının da olmayacağı görülmüştür (Urgan, 2003: 948). Sanayi

Devrimi'nin varlığı ile ekonomik güce dayalı yeni bir toplum inşa edilmiş, bu durum imparatorluk açısından güç ve zenginliğin mimarı olmuş olsa da her türlü insani ve ahlaki değerlere maddi değer biçilmesine sebep olmuştur (Kayıntu, 2017: 47).

Bu dönemde tarihte örneği görülmemiş bir hâkimiyet zinciri ile yatırımcıların mülkiyet hakları korunmaya başlamış, serbest rekabet ilkeleri benimsenmiş, ekonomik ve siyasi ideolojilerde liberal bakış açısı benimsenmiştir. Ancak bu bakış açısı yalnızca sermayedara faydalı olmuştur. Köyde yaşayan kesim yaşam mücadelesini kentte sürdürmeye başladıkça fabrikalarda çalışan işçi sayısı da günden güne artmaya başlamış, böylece müteşebbislerin ve doğal olarak imparatorluğun sermayesi çoğalarak zengin daha zengin, fakat fakir daha fakir hale gelmiştir. İşçilerin kendilerini ücretli köleliğin ve yabancılaşma sürecinin içinde bulmaları kaçınılmaz hale gelmiştir. Hızlı sanayileşmenin nadide sonuçlarından birisi de aile yaşamı, aile içi ilişkiler ve aile kavramının zedelenmesidir. Tüm aile fertleri fabrikalarda çok ağır koşullarda uzun saatler, çoğu kez de karın tokluğuna çalışmak zorunda kalmıştır. Emekçiler çok az para almakta ve sağlıklarından da olmaktadır. Hane içinde aile içindeki roller değişmeye başlamış, kadın ve çocuklar dâhil olmak üzere hanede her bir birey iş yaşamına atılmıştır. Çalışma şartları insanlık dışı unsurları taşıdığından düşük maaş ile tehlikeli işler yapmakta olan işçilere Kraliçe'nin sosyal güvence sağlamadığı da bilinmektedir (Kayıntu, 2017: 47).

Toplum ise bu süreçte her türlü insani ve ahlaki değeri maddiyat ile pay biçmeye başlamıştır. Aslında Viktorya Döneminde İngiltere gerek sömürgelerden topladığı servet ile gerekse sanayi kaynaklı elde ettiği gelir ile çok hızlı bir şekilde zenginleşmiştir. Ancak bu zenginlik adil şekilde bölüşülmemiştir. Varlıklı kesime her şeyin en güzeli layık görülürken çalışan kesime karın tokluğu ödül olarak görülmüştür. Dönemin yükseliş aşamasında var olan tüm yönetici ve idarecilerin izlediği liberal politikaların dayatmaları; emek sömürüsüne sebep olmuş ve bu politikalar halkın her şeyin en çirkinine terk edilmesine yol açmıştır. Çirkin olan; konut, gıda, kıyafet ve hayatın her alanında kullanabilecek her türlü materyalin en kötüsünden ibarettir. Özellikle kentlerde oturanlar, hızlı şekilde gelişmekte olan sanayileşme sürecinin çirkinliklerinin farkına varamamışlardır ve dönem itibariyle de paradan başka bir şey ile ilgilenmemişlerdir. Dönemin zihniyetinin para çerçevesinde geliştiği açıktır (Urgan, 2003: 947-952).

İngiltere'nin Viktorya Çağı döneminde; bilim, teknik ve teknoloji alanındaki gelişmeler neticesinde feodal sınıf yerini giderek endüstriyel bir işçi sınıfına bırakmıştır. Mina Urgan'ın (1991: 950); *"Dünya'nın en büyük sanayi nehri bu pis lağımdan kaynaklanıp akıyor, bütün dünyayı verimli kılıyor. Bu leş gibi kuburdan som altın akıyor."* şeklindeki betimlemesi, daha fazla artı değer üretmek adına gerek ekonomistlerin gerekse Kraliçe yönetiminin sebep olduğu altın kaplama toplumsal bir çöplüğün resmini göstermektedir. Bu süreçte açlıktan ölen insanların çığlığını makine seslerinin bastırdığı görülmektedir. İnsanlar Kraliçenin ve dönemin ekonomi politikasının ışığında bilinçsiz makinelere dönüştürülmüşlerdir.

İngiltere'nin sürekli devam eden üretim ağı sürecinde, üretim toplumu haline gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Üretim toplumundan tüketim toplumuna geçiş, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında ve özellikle kadının daha çok ev yaşamından kopmasıyla mümkün olmuştur (Gürcüm ve Arslan, 2016: 1307). Victoria Döneminin "kadın evde kaldığı sürece değerlidir" tabusu, ekonomik güce yenik düşmüştür. Kadının sanayi sektörü içerisinde yer alması ve diğer ekonomik işlere atılmasıyla tüketim toplumuna adım atılmıştır. Avrupa'nın kriz dönemlerinde bile üretimde önemli yeri olan kadınlar hane dışına çıkabilmişler ve ekonomik özgürlüklerini kazanmaları ile tüketimin başaktörü olmaya başlamışlardır.

Victoria Dönemi İngiltere'si döneme adını veren Kraliçe Victoria'nın etkisiyle kadın çerçevesinde konumlandırılmış bir dönem niteliği taşımaktadır. Ancak bu dönem olumlu gibi görülüp daha çok kadının erkeğe nazaran toplumda ikinci planda tutulmasına sebep olmuştur. Yönetim düzeyinde bir kadının bulunmasına rağmen toplumda kadına dair bakışın arka planda kalması ironiktir. Yüzyıllardır süregelen erkek egemen İngiliz toplumuna, kadın bedeni üzerinden uymaları gereken çeşitli kurallar dikte edilmiştir. Kadının toplumsal duruşunu ve bir birey olarak gücünü hiçe sayan kuralları Kraliçe lütufmuş gibi görüp, bir kadın olarak da destek vermiştir. Bunlardan en belirgin olanı cinsel ahlak ile ilgili kurallardır.

On dokuzuncu yüzyılın İngiltere'sinde kadınlığa dair algı Kraliçe'nin tahta geçmesiyle birlikte Kraliçe'nin bedeninde anlam bulmuştur. Bu durum yalnızca politik anlamda olmayıp toplumun aile yaşamı üzerinde etki bırakmıştır. Kadının uyması zorunlu olduğu dayatılmış cinsel ahlaka ilişkin kurallar, kadın bedeni

üzerinden kadını tutsak hale getirmiş ve kadın toplumda ikincil plana atılmıştır. Cinsel ahlak kuralları toplumda en sert çekirdeği oluşturarak kadın ve erkeği kutuplaştırmıştır. Bu dönem eşcinselliğe dini ve ahlaki yönden izin verilmediği bir dönem olmasının yanında, kadının da bakireliğine ayrıca önem atfedilen bir dönem olmuştur (Taşdelen ve Koca, 2015: 209-211).

Kraliçe hükümdarlığındaki İngiltere'de, kadınlar söz sahibi değildir ve kadın eve hapsedilmiştir. 19. yüzyıl Victoria Döneminde kadının yeri evi ve mutfağı olmuştur. Victoria Dönemi'nde "Angel in the House" ifadesi ile evcimen, ailesiyle ve ev işleriyle ilgilenen kadının daha değerli olduğu anlayışı geliştirilmek istenmiştir. Kadınların toplum içindeki yerinin kamu hayatında değil, evlerinde olması istenmiştir (Hay, 2017: 354). Erkeğin kontrol mekanizmasının her alanda devrede olduğu bu dönemde erkek olmayan ve sayılmayan herkes hor görülmüş ve toplumda yer edinememiştir. Victoria Dönemi'nde kadın, kültürel ve ideolojik anlamda ötekileştirilmiştir. Toplumsal, idari, hukuksal alanda erkeklik anlayışı yüceltilmiştir. Victoria Dönemi'nde kadın, ötekileştirilmiş bir canlı olarak görülmektedir (Akpınar, 2017: 331-332).

Orta çağ zihniyeti, kadın bedenini şiddete maruz bırakarak kutsallaştırırken Victorian Dönemde kadın hanede iyi bir eş ve anne olarak görülmüştür. Bu tutum Victoria Dönemi boyunca kadının fiziksel olarak güçsüzlüğüne; anne ve eş durumunda sürekli baskılanmasına sebep olmuştur. Kadın ve erkek gerek hane içi gerek toplumsal anlamda birbirini tamamlasa da sert bir iş bölümü çizgisiyle birbirlerinden ayrıştırılmışlardır. Bu dönem iyi anne ve eş olma adına kadına başka seçenek sunmayan bir dönem olmuştur. Aynı zamanda kadının sanayi üretim sürecinde aktif roller almaya başlamasıyla fabrikalarda çalışmaya başladıktan sonra yükü artmıştır. Özellikle fabrikalarda çalışan kadınların üçte ikiye yakın olan kesiminin evli olduğu düşünüldüğünde ekonomik kaygıların da kadınlar tarafından üstlenildiği anlaşılmaktadır. Engels'in de "İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu" adlı eserinde bahsettiği üzere kadınlar erkeklere nazaran çok daha düşük ücrete tabi tutulmuşlardır. Sanayi, erkek gücüne dayalı üretime odaklanmış ancak kadına karşı uygulanan tüm ahlaki engellere rağmen kadının üretime olan gücünü kullanmaya devam etmiştir. Fabrikada çalışmayan diğer bir kesim kadınlar ise Kraliçe Victoria'nın karşı

çıkmasına rağmen ekonomik gerçekliklerden dolayı hasta bakıcılık, hayır işleri ve çocuk bakma işlerini gerçekleştirmişlerdir (Taşdelen ve Koca, 2015: 210).

Kraliçe Victoria'nın kadına olan bakış açısı ne yazık ki dokuz kez doğum yapmış olmasına rağmen değişmemiştir. Prusya Veliahdıyla evlenen ve kendi adını vermiş olduğu kızının doğum yapmasından sonra ona yazmış olduğu mektubunda; *"Doğum anında zavallı doğamız hayvanileşip estetik görünümünü kaybetmektedir. Hatta ineklere ve köpeklere benzediğimizi de düşünmekteyim. Bizim kıskanılacak bir tarafımız yok (Bock, 2004: 111 akt Taşdelen ve Koca, 2015: 210)."* ifadelerini kullanmıştır. Kraliçenin mektubundan da anlaşılacağı üzere asıl sorun var olan düşünce yapısındadır. Kraliçenin de düşüncelerini topluma yansıtarak toplumun adaletsiz, sığ ve ahlaki yönden zayıf, kadının arka planda kalmasına sebep olan yapılaşmaya sebep olduğu açıktır. Keynes başta olmak üzere dönemin düşünürleri bu zihniyetin etkisi altına girmiştir.

John Maynard Keynes, İngiliz Victoria Dönemi'nin katı kurallarına rağmen en refah şekilde yaşamını sürdürmüştür. Kendisi bir Victorian olarak doğmuş ve köklü bir geçmişten gelmiştir. Victoria Döneminin İngiltere'sinde, Keynes açısından sosyal ve entelektüel düzeyde yetkin olan ailesi yükselerek yönetici sınıfında yer almıştır. Keynes bu dönemin geleneklerine olduğu kadar akademik ve klasik iktisadi ekoldeki görüşlerine de karşı olmaktadır. Keynes, entelektüel bir aristokrasinin yönetimde bulunacağı bir ülke imajını tasvir etmiştir.

1.1.2. Bloomsbury Grubu Etkisi

John Maynard Keynes asıl bilgi ve tecrübesini Cambridge'de kazanmıştır. Bloomsbury Grubu'ndan edindiği bilgiler de tüm hayatını şekillendirmiştir. Rothbard, Keynes'in yer aldığı Bloomsbury Grubu'nun diğer normal gruplar gibi bir vizyona sahip olmadığını, grubun akademik çalışmalarının yanında; fizik, felsefe, estetik ve hayat üzerine araştırma ve tartışmaların da içerisinde bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca her hafta cumartesi akşamları bu gurup üyeleri, okudukları makaleleri tartışarak araştırmalarını zenginleştirmeye çalışmışlardır. Öğrencilik sürecindeki grup üyeliklerine, öğrenci yaşamından sonra da devam edenlere melekler ismini vererek sonraki süreçte de araştırmalarına birlikte devam etmişlerdir (Rothbard, 2010: 13 akt. Erilmez, 2019: 10).

Keynes başta olmak üzere Bloomsbury Grubu'ndaki tüm üyelerin hayat felsefesini, George Edward Moore'ın eğitim vizyonu ve 1903 yılında yayınlanan eseri "Principia Ethica" oluşturmaktadır. Bununla birlikte Keynes hem yaşamsal hem de iktisadi anlamda sezgilerle hareket etmenin önemine değinmiştir. Bireylerin düşünce yapısını oluştururken matematik, olasılık kavramı yerine sezgiler ile hareket edildiği takdirde en mümkün sonuçlara ulaşılabileceğini düşünmüştür. Keynes, insanların iyi olan herhangi bir şeyi bilemeyeceklerini, yalnızca sezgileri ile gerçeği anlamlandırabileceklerini ifade etmiştir. (Backhouse ve Bateman, 2008: 13). Keynes, hocası George Edward Moore gibi iyiliğin de sezilebilir bir olgu olduğunu ve her zaman daha iyi bir yaşam arzusunu tasvir ettikleri için iyiliğin üst düzeyinin her zaman belirlenebileceğini düşünmektedir. Belirleme biçimi olarak bireylerin her zaman daha fazla çalışması gerektiğini ve daha iyi bir yaşama kavuşma arzularının yitirilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Keynes'in öğrenim yaşamının kariyerine ve iktisadi yaşamına katkısı olduğu kadar, köklü bir aile geçmişi oluşu da iktisadi bakış açısını şekillendirmiştir. Özellikle Victoria Dönemi İngiltere'sinde eğitimli bir üst sınıf ailesine sahip olmak büyük şans olarak görülmektedir. Keynes, bu şansı sayesinde donanımlı bir eğitim hayatı geçirmiş, Versaille, Bretton Wood's ve nice siyasal, iktisadi alanda aktif görevlerde yer almış, aynı zamanda hem tiyatro işletmiş hem de İngiltere Merkez Bankası'nın başkanlığını yapmıştır. Öğrenim yaşamından beri matematik, felsefe, edebiyat ve sanata ilgi duymuştur. Ayrıca sanat, felsefe ve bilim insanlarının yer aldığı Roosevelt, Churchill, Bernard Shaw, Pablo Picasso gibi yüzyıla ismini yazdıran arkadaş çevresi de bulunmaktadır. Newton'un el yazmalarının dünyadaki en iyi koleksiyonuna sahip kişi ise Keynes olarak bilinmektedir (Bilir, 2019: 88)

Cambridge yaşamında son dâhil olduğu grup olan Bloombury Grubu'nun, Keynes'in hem entelektüel hem de hayata bakış açısı anlamında kendisini etkilediği bilinmektedir. 20. yüzyılın ilk yarısında, İngiliz yazarlar, aydınlar, filozoflar ve sanatçılar tarafından oluşturulmuş olan bu grubun üyeleri arasında roman ve günlük yazarı Virginia Woolf'un dışında onun kız kardeşi ressam ve tasarımcı Vanessa Bell'de bulunmaktadır. Ayrıca psikolojik incelemeleri biyografi alanında ilk defa kullanan Lytton Strachey, romancı Edward Morgan Forster, post-izlenimci ressamlar Roger Fry, Duncan Grant ve sanat eleştirmeni, siyasi danışman olan Clive Bell,

edebiyat gazetecisi Desmond MacCarthy, denemeci ve yazar Leonard Woolf ve eşi Virginia Woolf grubun temellerini oluşturmaktadır. 1905 yılında oluşturulmuş olan bu arkadaş grubuna sonraki yıllarda Katherine Mansfield, Bertrand Russell, Thomas Stearns Eliot, sanatçı (Virginia'nın kız kardeşi) ve yazar-şair Vita Sackville, West, David Herbert Lawrence, Lady Ottoline Morrell gibi aristokrat, sanatçı ve düşünürler katılmıştır. John Maynard Keynes ise aralarında ekonomist olarak anılmıştır. Felsefeci George Edward Moore öncülüğündeki bu grubun üyeleri; sevgi (aşk), estetik deneyimin yaratılışı ve tadının çıkarılması ile bilgi edinimi, anın güzelliklerini yaşamaya yönelik bilgi aktarımı, hayat felsefelerini ve amaçlarını belirler nitelikte olmuştur (Hanioğlu, 2015).

Grup üyeleri tıpkı Keynes gibi çoğunlukla üst sınıf ailelerinden gelmektedir. Grup üyelerinin eserleri ve hayata bakış açıları dönemin zihniyetini yansıtmaktadır. Grupta George Edward Moore'un öncülüğünde; ekonomik ve edebi görüşler ile feminizm ve cinselliğe yönelik tutumlar tartışılmaktadır. Özellikle George Edward Moore'un Principia Ethica (1903) adlı eseri felsefi temeller açısından grupta çok konuşulan eser olmaktadır. Kişilerin içsel değer anlayışını irdeleyen bu eser; aşk ve eş durumu kavramları arasındaki ayrım üzerinde durduğu gibi içsel liyakate dayalı etik zemin oluşturmakta ve bu içsel değer belirsiz bir iyilik sezgisinden, karmaşık zihin durumlarından meydana gelmektedir. Bloomsbury Grubu açısından en büyük etik değeri ise, hayatın her alanında yer alan kişisel ilişkiler ve özel yaşamın önemi konusunu oluşturmaktadır (Wikipedia, 2020).

Ayrıca Victoria Dönemi İngiltere toplumunun geleneklerine, burjuva alışkanlıklarına karşı olan ve bunları kişisel ilişki ve bireysel zevkleri baz alarak yıkmaya meyilli olan bu grubun mantıksal anlamda sol-liberal görüşü savunduğu bilinmektedir. Kendileri toplumda bireysel özgürlük ideolojilerine ters gördükleri olayları eleştirmekte, esnek ilişkiler ve dayanışma adına oluşturdukları radikal fikirleri ile yeni bir toplum inşa etme açısından topluma karşı sorumlu olduklarını belirtmektedir (Takac, 2019).

Keynes'in eğitim hayatından sonraki sürecinde meydana gelmiş olan Birinci Dünya Savaşı ve olumsuz sonuçları grup üyelerini de etkilemiş, Keynes'in de ekonomi ve politik anlamda düşünce yapısının değişmesine sebep olmuştur. Bloomsbury

Grubu'nun üyeleri kendi güzellik anlayışına ulaşma arzusu, sanat ve bilimsel tartışmalarda Victoria Dönemi'nin sıkı ahlak, cinsel, dini kurallarına rağmen ahlaki, dini, eğitim ve nice alandaki sorgulama bilinci ile İngiltere'nin toplumsal yapısında eleştirel ve aktif konumda yer almayı bilmişlerdir.

Bloomsbury Grubu'nun kuruluş yolculuğu 1917 yılında Leonard ve Virginia Woolf ile başlamış olsa dahi, bu grubun oluşum aşaması Hogarth Press'e dayanmaktadır. Leonard ve Virginia Woolf tarafından açılmış bir yayınevi olan Hogarth Press'de çokça kitap basılmış ve bu yayınevi, grubunun adeta sol kolu işlevi görmüştür. Hogarth Press'de Bloomsbury Grubu'nun üyeleri, eserlerinin yanı sıra yabancı edebiyat ve psikanaliz üzerine kitapların çevirilerini de yayınlamışlardır (Abebooks, 2021).

Bloomsbury Grubu'nda Psikanaliz'in kurucusu olarak bilinen Sigmund Freud'un eserleri Viktoryen ahlakından dolayı kabul edilmemesine rağmen Keynes ve diğer grup üyeleri Freud'un eserlerini okumuştur. Keynes, Freud'un eserlerini okuduktan sonra ona olan hayranlığını; *''Freud bir dehadır. Tüm bilimsel çalışmalarımızın, bizim için önemli iktisatçı olarak her ne kadar iktisatçı değilse de bütün bilimsel - çalışmalarımızın hipotezlerini Freud'ta oluşturabilirsiniz.''* şeklinde belirtmiştir (Sarfati, 2015: 91-92).

1.2. Keynes'in İktisat Felsefesi

Keynes genel anlamda iktisadı doğal bir bilim olarak görmemiş, bir ahlak bilimi olarak görmeyi tercih etmiştir. İktisatçı olarak kendi gibi iktisatçıların da sorunlara doğru çözümleri bulmaya çalışan kişi olduklarını ve kendisinin bu yolda mantık çerçevesinde hareket etmeyi tercih ettiğini belirtmiştir. Geleceğe yönelik belirsizlik ve beklenti kavramları, hem ekonomide daha önce duyulmamış kavramlar olmaları hem de bu kavramlar üzerinden yapılan analizlerin kriz sonrası ekonomiye çözüm geliştirmedeki etkileri düşünüldüğünde; Keynes'in iktisadi felsefesinin anlaşılmasında merkezi bir öneme sahiptirler (Erilmez, 2019: 13).

Büyük Buhran döneminde Keynes, klasik teorinin çözüme kavuşturamadığı eksik istihdam sorununa değinmiştir. Keynes'in ekonomik sorunlara karşılık tam istihdamı vadetmesi ve klasik görüşün bu zamana dek savunduğu rasyonel beklentiler

görüşünü reddetmesi dönemin iktisat teorisinin doğasını biçimlendirmiştir. Keynes'te para işlevsel bir araç olarak değer görmektedir. Geçmiş ekonomik yaşam tecrübelerimiz ile şekillenen beklenti modeli, Keynes'in temel iktisadi felsefesini oluşturmaktadır (Turan ve Öztürk, 2016: 260).

Keynes, geleceğin nasıl sonuçlanacağı önceden bilinmediği için belirsizlik içeren yaşamda paranın bireye kendini garantiye alma ihtiyacı sağladığını ve bireylerin parayı ellerinde bulundurmaları ile kendilerini psikolojik olarak güvende hissedeceklerini belirtmektedir. Ancak bireyler geleceği öngöremediğinde yaptıkları tasarrufları yatırım yapmaktan çok birikim olarak kullanmak isteyecekler ve bu durum Keynes'in önem atfettiği tüketimde bulunma haline ket vuracaktır. Keynes, tüketimde bulunma haline ekonomik sürecin devamlılığı açısından önem atfetmektedir. Tüketimde ve ekonomik eylemlerde arzunun amacı olarak mallardan ziyade parayı görmekte, karşılanmadığı takdirde istihdamın da sağlanamayacağını ve krize sebep olacağını ifade etmektedir. Kendi ekonomik felsefesi olarak da Cambridge ekonomisinde almış olduğu temellere dayanarak, sezgi ve deneyim ile ekonomik analizin sağlanabileceğini savunmaktadır. Keynes, ekonomistler içinde en sezgisel olanı olarak anılmaktadır. Keynes'in iktisadi felsefesinde Freud'dan esinlendiği düşünülen bilimsel düş gücü, sezgi, olasılık ve hipotezler eserlerindeki çarpıcı unsurların oluşmasını sağlamaktadır (Skidelsky, 2003: 61-98).

Keynes, kriz sonrası yayımladığı Genel Teori adlı eserinde çözüm odaklı davranmakta, yalnızca ekonomi ile yetinmeyip ahlaki boyuttaki analizleriyle de teorisyenlerin dikkatini çekmekte, kapitalist sistemi aynı zamanda kendi ekonomik görüşüne uygun olarak felsefi boyutlarıyla ve psikolojik gerçekliklerle incelemektedir. Bugünkü makro iktisadın teorik, metedolojik ve politik öncüsü olarak Keynes, kapitalist sistemin ahlaki eleştirisini ortaya koymuştur (Kar, 2017: 276). Kuramının en belirgin özelliğini piyasa eksikliklerini sunması ve çözüm odaklı harekete geçmesi oluşturmaktadır. İstek dışı işsizlik, tüketim eğilimi, beklentiler, sermayenin marjinal etkinliği, likidite tercihi konuları Keynes'e has bakış açısına sahip olan başlıkları oluşturmuştur. Dönemsel analizini yalnızca kısa dönem olarak sınırlamayan Keynes, teknolojik yeniliklere analizlerinde yer vermemiştir (Genç, 2009: 3).

Keynes, kriz sonrası koşullardan sonra yeni liberal iktisadi anlayışın devamlılığını sağlayan kişi olarak görülmüştür. Ancak Keynes iktisadi alanda kendisini liberal olarak görmemiştir. 1925 yılında yazmış olduğu "Ben Bir Liberal miyim?" adlı makalesinde liberal olduğunu ancak İngiltere İşçi Partisi, Muhafazakâr Parti ve Liberal parti arasında seçim yapması gerektiğinde liberal politikayı seçeceğini belirtmektedir. Aynı bakış açısıyla bir sınıf partisi olduklarını ve kendisini hiçbir sınıfa ait hissetmediğini söyleyerek bu durumun çıkar unsuru taşıdığını, seçim yapması gerekirse en yakın seçenek olarak liberalizmi gördüğünü ancak kendi çıkarlarının izinden gideceğini belirterek sınıf savaşının kendisini eğitimli burjuvazinin yanında bulacağını ifade etmektedir (Backhouse ve Bateman, 2006: 18). Serbest ticari politikaların ve laissez faire politikasının liberal bireylere çekici geldiğini ve kendisinin de bu anlayışı tamamen olmasa da uzun dönemde en etkili politika olduğunu düşündüğü için benimsediğini savunmaktadır. Bireylerin irade, bilinç ve bilgi birikimine sahip olmadıklarını düşünerek laissez faire politikasının başarısızlıkla sonuçlanma ihtimalinin de olduğunu belirtmektedir (Kılınçoğlu ve Özçelik, 2016: 28)

Keynes'in teorisi, iktisadı liberal yaklaşımdan uzaklaştırıp makroekonomiye önem veren, ekonominin durgunluk (depresyon) döneminden sonra tam istihdam dengesine kendi kendine gelinemeyeceğinin altını çizen, geçmiş teorileri karalayan kutuplaştırıcı bir teori özelliği taşımaktadır. Kriz sonrası yaşanan yoğun işsizlik durumunda çözümü toplam talep analizinde bulmuş, parasal analizlere ayrıca önem atfetmiştir. Krizin talep eksikliğinden dolayı oluştuğunu savunarak talebi oluşturan unsur olan yatırım harcamalarının, belirsizliğin yoğun olduğu ekonomide düşük faiz uygulaması ile ekonomiyi tam istihdama ulaştıramayacağını belirtmiştir. Keynes, Neoklasik iktisadın aksine talep yanlı ekonomiyi öne çıkarmıştır. Kamu harcamaları ve vergilerin devreye sokulmasıyla ekonomide kısa dönemli istikrarsızlıklar giderilmiş olacak ve istihdam ile üretim seviyesi istenilen düzeye çıkarılacaktır (Güngör, 2006: 13). Keynes, sistemin değişmesi değil, sistemde efektif talebe ağırlık vermek gibi düzenlemelerle sistemin iyileştirilmesi taraftarıdır. Bu sebeple sistemin tamircisi olarak da görülmektedir.

1.2.1. Kapitalizmin Tamircisi Keynes

Keynes'in çalışmalarında sıkça görülen kendinden emin olarak konuşma, duygu ve düşüncelerini sonuç odaklı dikte etme durumu, donanımlarından ve geçmiş yaşam birikimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu unsur kişiliğine de yansımakta, kendisini şöhrete kavuşturacak olan eserlerinde yerini hazırlamaktadır. Keynes, zihninin bir engeli ortadan kaldırmaktansa, engelin etrafından dolaşarak geçmeyi yeğleyeceği bir yapıda olduğunu ifade etmektedir (Skidelsky, 2003: 15). Aynı zamanda kendisini, bir makinanın çalışır durumda olma tuşunun bozulması durumunda çağrılan teknisyene benzetmektedir. Açık bir ifade ile amacının kapitalizmi kurtarmak olduğunu bu sebeple teorilerini oluşturmuş olduğunu vurgulamaktadır. Benzetmesi yapılmış olan makine ise sistemin kendisini, yani kapitalizmi oluşturmaktadır.

Keynes'in amacı kendi tabiriyle dünyayı daha iyi bir yer haline getirmektir. Akademik çalışmalarında "dünyayı bozarak değil, tamir ederek; yıkarak değil, düzelterek"' daha iyi bir yer olması için çalıştığını söylemektedir. Kapitalizmi eleştirerek politik ve iktisadi fikirlerindeki değişmeleri daha iyi bir toplum profili çizebilmek adına pratik yöntemlerle geleceğe yansıttığını söylemektedir. Ancak iki dünya arasında yaşanan savaşlar ve ekonomik belirsizliklere rağmen kapitalizmin sonlanmayacak bir sistem olduğunu ifade etmekten vazgeçmemiştir. Klasik iktisadi sisteme karşıt görüşler beslediğini belirtmekten kaçınmamış, Victoria toplumunun etik, dini, politik değerlerini de her fırsatta eleştirmiştir (Erilmez, 2019: 12).

Henüz öğrencilik yıllarında iken Birinci Dünya Savaşı dönemine tanıklık etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın son zamanlarında, Paris Barış Konferansı sırasında İngiliz Hazinesi'nde görevli iken Almanya'ya ödettirilmek istenen tazminata karşı çıkarak ülke ekonomisini savunmuştur. Çünkü aksi halde Almanya'nın bu borcun üstesinden gelemeyeceğini ve uluslararası ticari dengenin bozulacağını iddia etmiştir. Keynes'in iktisadi tahminleri kendi ülkesinin çıkarları uğruna gerçekleşmiş olsa da bu durum tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Nitekim 1929 krizi, Keynes'in namını duyurması ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Keynes Devrimi'nin kökenlerini oluşturması açısından fırsat niteliği taşımıştır. Keynes'in var olan şartları lehine çevirebilecek kadar oportünist olduğu aşikardır. Keynes, gayesinin sistemin yıkılmasını önlemek olduğunu ve burjuva teorisini yıkmaya değil işe yarar parçalarını enkazdan

kurtarmaya geldiğini, tekelci kapitalizmin izinden gideceğini belirtmektedir (Eaton, 2013: 12).

Keynes'in, 1919 yılında yazdığı "Barışın Ekonomik Sonuçları" adlı eseri, kapitalizme yönelik ilk psikolojik değerlendirmelerini içermektedir. Bu eserin giriş kısmında belirttiği kapitalizmin kırılganlığına ve psikolojik temellerine dair çizdiği profil, kapitalizmin aldatma psikolojisi yoğun olan bir yapıda olduğunu belirtmektedir. Üretim yapan emekçi kesimin var olan durumlarının düzelmesini umduğunu, üretimi sahiplenen müteşebbis kesimin var olanın çok azını kullandığını ve oldukça az tüketime yöneldiğini, üretimin neredeyse onda dokuzunun tasarruf etmekten ve sermayeden oluştuğunu ifade etmektedir (Mini, 1991: 67 akt. Kar, 2017: 281). Keynes'in gayesi de sonraki süreçte toplumu tüketimi arttırmaya sevk etmektir.

Keynesyen Devrim'in iktisat bilimine kolayca uyum sağlayabilmesi ise Büyük Bunalımın etkileri ve İkinci Dünya Savaşı'nın belirginleşmesi ile mümkün olmuştur. Büyük Bunalımın yapısı gereği istikrarsız oluşu, piyasanın sürekli bir şekilde eksik istihdamda bulunması, krizi daha da derinleştirmiştir. Bu dönemin ekonomik sorunlarına çözümler sunduğu iddia edilen Keynes'in Genel Teori adlı eseri; özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bütçe açıkları ve devlet harcamalarına dayalı problemlerin giderilmesine, işsizliğin ortadan kaldırılmasına ve ekonomik hasılanın artmasına hizmet etmiştir (Skousen, 2003: 394).

Keynes, Birinci Dünya Savaşı ve Büyük Buhran Döneminden sonra toplam talebin önemini kavradığını ve sezgilerin önemini benimsediğini belirtmiştir. Ancak bireylerin kendi sezgilerine tam anlamıyla güvenmemeleri gerektiğini ve iktisatta birinin yalnız başına uzunca müddet düşünecek olursa yanlış yollara sapacağını, insanların dönemin gelişen iktisat felsefesinden faydalanmaları gerektiğini savunmuştur (Marcuzzo, 2008: 125 akt. Erilmez, 2019: 11).

Keynes, kendi sınıfsal geçmişine dair psikolojik ve kültür sorunlarını kapitalizmin sorunlarıyla özdeşleştirmiştir. Keynes, kapitalizmin işlerlik kazanması ve ekonomide tam istihdam dengesinin sağlanması için devletin ekonomiye olan müdahalesine izin verilmesi gerekliliğini savunmuştur. Victoria döneminin var olan ekonomik sisteminin de kapitalizm olmasıyla birlikte, Keynes bu dönemin ahlaki ve ekonomik yönlerini eleştirmektedir. Ancak Keynesyen yaklaşıma bakıldığında savunduğu

gerçekliğin kökenlerini de kapitalizm oluşturmaktadır. Keynes'in tam anlamıyla hoşlanmadığını belirttiği kapitalizm, kendi teorileriyle de varlığını sürdürmektedir. Bu ekonomik sistem; etrafı kurallarla çevrili kapalı bir sistemden ziyade, devlet yöneticiliği ile sürdürülen siyasal ve ekonomik sınıfa ait bir sistemi oluşturmaktadır (Skidelsky, 2003: 108).

Keynes'e göre, kapitalizmde görülen aksaklıkların nedeni parasal bir süreçtir (Keynes, 1969: 222). Keynes, yatırımların tasarruflara eşit olması için Klasik iktisatçılarda var olan denge sisteminin gerçeği yansıtmadığını, bireylerin para karşısındaki kararlarının satın alma gücünde değişiklik göstereceği vurgusunu yapmıştır. Keynes, ekonominin dengesizliğinin sebebini paranın istikrarsızlığı olarak ifade etmiştir. Bu süreçte Keynes, liberal kapitalizm anlayışının tam istihdamın devamlılığını sağlayacak bir doğal sistemi oluşturamayacağını, ekonominin kendi kendini düzeltemeyeceğini, sürekli bir işsizlik hali ile karşılaşılacağını belirtmiştir. Bu durumun sebebi olarak gördüğü efektif talep eksikliği; tüketici ve yatırımcıların toplam harcama miktarının yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Tam istihdam düzeyi ve efektif talep miktarının uyumlu olması ancak tüketim eğilimi ile uyarılmış yatırımların kesişmesi ile mümkün olacaktır. Keynes, "Laissez-Faire'nin Sonu" adlı makalesinde ekonomik çıkarların çoğunlukla kamuyu desteklemediğini ifade etmiştir (https://www.hetwebsite.net/het/texts/keynes/keynes1926laissezfaire.htm erişim 29.12.20).

Keynes, Genel Teori başta olmak üzere bu zamana kadar bilinen tüm eserlerinde paranın değerini ve sevgisini okuyucuya aşılamaya çalışmıştır. 1930 yılında yazmış olduğu ''Torunlarımızın Ekonomik Olanakları'' adlı eserinde de para ile ilgili düşüncelerini belirtmiştir. Keynes, bireylerde var olan para sevgisi sayesinde toplumların bolluk ve bereket seviyesine ulaşacağını ve kapitalizmin böylelikle düzene girebileceğini, ideal bir topluma ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Keynes, politik ve sosyal çözüm yolu sunmaya çalışarak amacının *''kapitalist makinenin sağlam ahlaki ilkelerle uyumunu korumak''* olduğunu ve değişimin teknik olmayıp ahlaki temellere dayandığını savunmuştur (Kar, 2017: 282).

Keynes, yalnızca kendi amaçları uğruna birbirlerinden farklı yolda hareket eden bireylerin başarısız öngörülerle başarılı olamayacağını, ahlaki yönden birlikte hareket

etmeleri gerektiğini savunmuştur. Keynes her ne kadar klasik iktisadi liberalizme karşı bir ideolojik çerçeve çizdiğini ifade etse de teorilerini burjuvazi sınıfının çıkarlarına yönelik oluşturduğundan liberal ideolojiden uzaklaşamamıştır (Kılınçoğlu ve Özçelik, 2016: 28-32).

1.2.2. Kapitalizm-Liberalizm Ayrımında Keynes

Keynes, her ne kadar kültürel ve teorik anlamda klasik ekolün eğitimini almış olsa da kendisini liberal kapitalizmin ötesinde ve birebir kapitalizmin içinde görmektedir. Keynes, serbest piyasayı savunarak devletin ekonomiye müdahale etmemesini öneren klasik ekonomi ve Neoklasik yaklaşımları İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi adlı eserini yazmadan önce eleştirmeye başlamıştır. Klasik ekole olan eleştirilerini bu eserinin ikinci bölümünde dile getirmektedir. Klasik ekolün esasında; ücretin, var olan işin hasılatına eşit olması ve istihdam edilen kişinin ücretinden aldığı faydanın işin marjinal verimsizliğine eşit olduğu iki temele dayandığını belirtmektedir. Bir bireyin veya toplumun kendilerine faydasız gördüğü ücreti kabul etmesindense o işi reddedebileceğini ifade etmektir. Keynes, Magnum Opus'unda ekonomide durgunluk ve dolayısıyla işsizliğin nedenlerini araştırmak maksadıyla çözüm önerileri geliştirmiştir. Keynes, Klasik İktisadi Ekolün piyasa mekanizmasının işleyişine ve temel varsayımlarına yönelik olarak şu eleştirilerde bulunmuştur (Küçükkalay, 2015: 326-330, akt Erilmez, 2019: 40);

- Ekonomik sistem tam istihdam dengesinde bulunmamakta, yalnızca özel durumlarda tam istihdam dengesine ulaşmaktadır.
- Nominal ücretlerin düşmesi istihdam artışını desteklememekte ve kısa dönemde esnek olmamaktadır.
- Faiz tüketimden vazgeçmenin bedeli olmamakta, likiditeden vazgeçmenin bedeli olmaktadır.
- Yatırım ve tasarruf kararları farklı bireyler tarafından alındığından ve her bir bireyin farklı psikolojiye sahip olmasından dolayı yatırım ve tasarruf dengesi eşit olmayacaktır. Dolayısıyla Say Yasası geçersiz olacaktır.

1776 yılından 1929 Büyük Buhran dönemine dek hüküm süren Klasik teorinin, tam istihdam ve piyasa ekonomisine sağladığı güven ile otomatik dengenin sürekli sağlanacağı düşünülmüştür. Büyük Buhran döneminde liberal politikaların varlığı

eşitsizliklere sebep olduğundan dolayı mülkiyet ve sosyal ilişkileri de etkilemiştir. Sermaye birikimine bağlı olarak sosyal ilişkiler mülkiyet temelli bir sınıf ilişkisi haline gelmektedir (İnci, 2015: 174). Birinci Dünya Savaşı sonrası bozulan ekonomi ile sınıf ilişkileri de sarsılmış, tam istihdamın sağlanamaması üzerine ekonomik düzen tartışma konusu haline gelmiştir. Keynes, Klasik ve Neoklasik teoriyi oluşturan varsayımların temelden sarsan teorisini, hasta kabul ettiği ekonomiye ilaç olarak sunmuştur.

Ekonomide krizin kökeni olarak görmüş olduğu talep eksikliğinin tüketimin azalmasıyla meydana geldiğini belirtmektedir. İşgücü arzının işgücü talebinden yüksek oluşuyla ekonomide hem depresyon hem de işsizlik oluşmaktadır. Bu dönemde klasik iktisatçıların savunmuş olduğu kapitalist sistemdeki ekonominin kendi kendini düzenleyen bir döngüye sahip olduğu görüşü de 1929 Buhranı ile sarsılmıştır. Keynes'in 1936 tarihli yayımlanmış olduğu "Genel Teori" adlı eserinde bu buhrandan çıkış yolu olarak borçlanma suretiyle harcamalarda nasıl bulunulacağı, işsizlik oranının nasıl düşürüleceği ve istihdamın nasıl arttırılacağına ilişkin çözüm önerileri geliştirmiştir (Shiller ve Akerlof, 2018: 12).

Keynes ve Klasik görüşün savunucusu olan Adam Smith, teorilerinde birey ve psikolojiden faydalanan ekonomistlerdir. Her ikisi de piyasa sisteminde alınacak kararları bireylerin kendi hür iradeleriyle veremeyeceklerini savunmaktadır. Yöneten bir sisteme duyulan ihtiyaç, insan ilişkilerinden doğmaktadır. Her iki görüş de piyasaya müdahaleyi savunmuş olsa da temelde farklılıkları gözlenmektedir. Keynes'in tekrardan yorum katmış olduğu hali ile kapitalizm anlayışı devlet desteği ile tekelci devlet ihtiyaçlarını karşılayacak hale gelmekte ve aldatma aracı olarak sunulmaktadır. (Eaton, 2013: 77).

Adam Smith, ''Ulusların Zenginliği'' adlı eserinde devlet kontrolünü; toplumların şiddete karşı korunması, bireyler arası suç oranının minimum düzeye inmesi için adaletin sağlanması, az sayıdaki kişilere hitap etmeyecek kamu hizmeti çıkarının sağlanması olarak görmektedir (Smith, 2016: 874). Bu süreçte özel piyasaların kendi başlarına ve devlet müdahalesi olmaksızın sanki görünmez bir el varmış gibi ekonomide tam istihdamı sağlayacakları savunulmuştur. Ancak Keynes, Klasik düşünürlerden farklı olarak polis devlet anlayışıyla değil; ekonomik müdahalede

bulunmak ve sermaye piyasasının kontrolünü sağlamak amacıyla devlet kontrolünü desteklemiştir. Keynes, toplumsal analizinde ücretli çalışan kadınların konumu ve durumuna ve kazandığı maaş oranına da değinmektedir. Ücretlerin laissez faire'de olduğu gibi arz ve talep ilişkisiyle belirlenemeyeceğini, adil sistemin de devletin ekonomiye politik müdahalesiyle sağlanabileceğini belirtmiştir (Keynes, 1963: 333 akt Kılınçoğlu ve Özçelik, 2016: 12).

Keynes'e göre ekonomi; klasik iktisadi düşünürlerin savunduğu gibi görünmez el ile değil, ekonomik çıkarlara uygun olarak rasyonel oyuncular ile yönlendirilmelidir. Keynes'in savunmuş olduğu ekonomik faaliyetler ise rasyonel ekonomik güdüler ile sağlanmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin en büyük bölümünü ise klasik iktisadi düşünürlerden farklı olarak hayvansal güdüler oluşturmaktadır. Bireylerin ekonomi dışında da güdüleri olmakta ve bireyler ekonomik süreçte her daim rasyonel davranış gösterememektedir. Keynes, var olan hayvansal güdülerin ekonomide dalgalanmalara sebep olacağını ve bu durumda işsizliğin meydana geleceğini savunmuştur. Adam Smith'in "görünmez el"i onun ekonomik anlayışının kökenini nasıl oluşturuyorsa Keynes'in ekonomik yaklaşımını da hayvansal güdülerin oluşturduğu bilinmektedir. Klasik iktisat teorisinde hayvansal güdülerin yeri bulunmamaktadır. Bireyler rasyonel olarak, ekonomik güdüleri ile karar sürecinde bulunmaktadır. Keynes'e göre, kapitalizmin var olan krizinin sebebi de hayvansal güdüler ile ilişkilendirilmektedir (Shiller ve Akerlof, 2018: 13).

Keynes, Genel Teori'nin genelden ziyade özele indirgenmesi gerektiğini, kendi varsaydığı ve klasik iktisadi sistemi eleştirdiği noktalarda denge durumunun ekonomiyi sınırladığını savunmaktadır. Aynı zamanda klasik iktisadın teorileri hakkındaki eleştirilerin var olan ekonomiyi düzeltmek için yeterli olmadığını ifade etmektedir (1969: 352):

> *''Klasik teoriye karşı yaptığımız eleştiri, onun analizindeki mantık yanılmalarını belirtmekten çok, zımni hipotezlerinin hiçbir zaman gerçekleşmemiş olduğunu ve dolayısıyla somut dünyanın ekonomik problemlerini çözümlemeye yeterli bulunmadığını ortaya koymaktan başka bir şey olmamıştır.''*

Keynes, 1921 yılında yazmış olduğu "Olasılık Üzerine İnceleme" adlı eserinde bahsettiği gibi kapitalist sistemin, sermaye ilişkileri kökeninin olasılıklar üzerine ilerlediğini, ana bileşeninin belirsizlikten meydana geldiğini belirtmektedir.

Olasılıkların ölçülememesinden dolayı ekonominin kendi içerisinde belirsizlik oluşturmasının doğal olduğunu ve ekonominin kesinlik barındıramayacağını söylemektedir. Skidelsky'nin deyimiyle (2003: 33); ekonomideki değişkenlerin sayısının fazla olmasından dolayı istikrar sağlanamamaktadır. Bu nedenle Genel Teori'nin temellerini de belirsizlik, risk ve beklenti kavramları oluşturmaktadır. Keynes, klasik ekolün öğretilerini eleştirdiği gibi aynı zamanda bu ekolden uzaklaşarak kapitalist sisteme daha fazla anlam yüklenemeyeceğini düşünmüş, sistemin değişmesi gerektiğini savunmuştur (Bilir, 2019: 90).

Keynes'in amacı klasik ekonominin görüşlerini eleştirirken mikroekonomiyi baştan yazmak değil makro değişkenleri ekonomiye dâhil etmektir. Klasik İktisadi Düşünürler ekonomide tüketim harcamalarını iktisadi faaliyetlerin ana amacı olarak görmektedir. Rasyonel iktisadi bireylerin tüketimlerini kısmaya ikna edilmelerini -tasarrufa yönlendirilmelerini- kendilerine faiz ödemesi yapılması karşılığında desteklemektedirler. Yatırım ve tasarruf ile ilgili liberal düşüncenin önermesi tasarruf yapan bireye ödül maiyetinde faiz oranlarının artışı ile ödünç verilebilir fonların hacmini arttırmaktır. Alıcılar faiz oranı düştüğü zaman para ödemeye hazır oldukları ödünç verilebilir fonların miktarını arttırıp, faiz oranları yükseldiğinde ise ödünç verilebilir fonları düşürmektedir. Bu sebeple klasik iktisadi düşünürler yatırım ve tasarruf arasındaki faiz oranını denge olarak görmekte, bu dengeyi gelirin tüketim malına harcanmayan kısmının yatırım malına harcanması olarak belirtmektedir.

Klasik ekol paranın temel fonksiyonunu mübadele aracı olarak görmektedir. Para, klasik ekolde tek başına ele alındığında bir peçe olarak görülmekte ve paraya bir değer atfedilmemektedir. Keynes ise Klasik ekolün aksine paraya farklı analizlerle yaklaşmaktadır. Keynes elde tutulan paranın analizini yapmaktadır. Keynes, gelirin ilk kez değişken olarak analizini yapmakta, tasarruf ve tüketim kararlarında faizin etkisinin olmadığını ancak tasarrufu etkileyebildiğini savunmaktadır. Bireyin elde tutulan para analizini ise faiz oranları ile hisse senedi ve tahvil arasındaki ters ilişkiye dayandırmaktadır (Barber, 2008: 301-326).

Keynes, sistemde değişmesi gereken ana unsurun paraya atfedilen değer olduğunu ve para sevgisinin zihinsel bir hastalık olduğunu ifade etmektedir (Keynes, 2012: 26-37). Keynes, paraya duyulan istek doğrultusunda iktisadi mekanizmanın kriz ve

kıtlık gibi durumlardan bolluk ve berekete ulaşılabileceğini, para sevgisinin temelinde ahlaki bir problem olduğunu savunmuştur. Ahlaki problemlerin temelinde sürekli servet kazanma isteği ve sürekli para kazanma güdüsünün bulunduğunu, iktisadi faaliyetlerde iyi bir yaşam sürmenin yalnızca mal ve hizmet üretiminden kaynaklanmadığını belirtmiştir. Bireylerin ancak var olan ihtiyaçlarının karşılanmasıyla, toplumda bolluk ve bereketin sağlanabileceğini savunmuş, ancak bu eylemde bulunan kişilerin erdemli davranış gösterebileceğini iddia etmiştir. Parayı bir değişken olarak makroekonomik analize dâhil etmektedir. Paranın değeri ile ifade edilen fiyatlar, ekonomik unsurlarda temel bilgi kaynağı olarak kullanılmaktadır. Gelecek konusunda kesin bilgiye sahip olamayan bireyler parayı ellerinde tutmak isteyerek, gelecekle ilgili beklenti anlayışlarının para talebine etkide bulunacağını belirtmektedir (Moggridge, 1985: 91 akt Turan ve Öztürk, 2016: 261).

Keynes, para talebi dengesizliği açısından bireylerin var olan ihtiyaçlarının karşılanmasını değil ihtiyaçlarını karşılamalarını savunmuştur. İhtiyaçlarını karşılama durumu olarak bahsetmiş olduğu tüketimde bulunma halinde bireylerin, ekonominin devamlılığına olan katkısı sebebiyle daha erdemli ve ahlak düzeyi daha yüksek bir topluma hizmet edebileceklerini ve böylece ekonomide talebin sürekliliği halinde tam istihdamın sürdürülebileceğini savunmuştur. Keynes, ekonomik problemlerde sistemi değiştirmek yerine problemlere çözüm geliştiren düşünür olarak bilinmektedir. Ekonomide tam istihdam düzeyinin sağlanması ile Keynes, ekonominin düzene girebileceğini savunmaktadır (Kar, 2017: 296).

Keynes'in analizine göre kısa dönemde işsizlik sorunu belirsizliği yaratmaktadır. Keynesyen görüş, belirsizlik karşısında bekleyişlerin varlığını kabul ederek Klasik teoriden bir kez daha farklılaşmaktadır. Genel Teori'de belirsizliğin doğasında, piyasada var olan normal gidişatın bozulması yatmaktadır. Keynes bu durumu rulet veya piyango gibi şans oyunları oynamaktan ziyade savaş beklentisinde oluşabilecek belirsizliğe benzetmektedir. Kastettiği durum uzun dönemin belirsizlik unsurunu daha fazla barındırmış olduğudur. Kendisinin de dile getirdiği gibi ''uzun dönemde hepimiz ölmüş olacağız'' şeklindeki görüşüyle kısa dönem analizini savunan klasik teoriden dönemsel anlamda bir kez daha ayrım göstermekte, klasik teoriyi geleceğe dair bilgisinin çok az oluşundan ve yalnızca bugünü kale almasından dolayı eleştirmektedir (Turan ve Öztürk, 2016: 264). Anlaşıldığı üzere Keynes'in sıfırdan

bir teori yaratmış olduğu, tam anlamıyla liberal olduğu görülmemektedir. İktisat teorileri merdiven basamakları olarak tasvir edilirse onun amacı gidilecek yolu değiştirmek olmayıp aynı yoldan, ek merdiven çıkılarak amacına ulaşmak olmaktadır. Çünkü hiçbir müteşebbis kendi karını paylaşmak istemeyecektir. Bu sebeple Keynes de sistemi değiştirmeksizin kendi konumunun baskınlığını gözler önüne seren ilave bir politika yaratmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL TEORİ ÇERÇEVESİNDE KEYNESYEN ANALİZLER

Genel Teori, 1929 Buhranı sonrası kurumsal yapıyı düzenleyecek bir başyapıt olarak görülmelidir. Ekonominin makro analizlerine dayanan bu eser, iktisadın reel analizlerine nazaran, parasal analizler ile işlenmiştir. Keynes parayı iktisadi anlayışının merkezinde tutarak işlem, ihtiyat ve spekülatif amaçla talep edildiğini iddia etmektedir. Kapitalizmin iktisadi faaliyeti para üzerine kurulmuştur. Genel Teori'nin para temelli ele alınmasının buradan kaynaklandığı düşünülmektedir. Keynes ekonomisinde para kazanmak ve harcamada bulunmak önceliklidir ve böylece ekonomik dolaşımın devamlılığı sağlanmış olacaktır. Bu tutum çerçevesinde Keynes Genel Teori'de; tasarruf, yatırım, harcama ve tüketim değişkenlerine önem atfetmektedir.

Genel Teoride; *''Halkın alım gücünü yükselterek mallara olan talebi yüksek tutmak, yatırımları denetlemek, ekonomik faaliyeti canlandırmak için kamu harcamalarından yararlanmak, gelir dağılımını düşük gelir grupları lehine yeniden düzenleyerek tüketme eğilimini güçlendirmek''* Keynesyen reçetelerin temel kalemlerini oluşturmaktadır (Eaton, 2013: 111).

Genel Teori'nin analitik yapısı 1929 buhranı sonrası süreçte önem kazanmıştır. Keynes, para ekonomisi hakkında her şeyden önce gelecekteki görüşlere dair beklentilerin bir yönelime bağımlı kalmadığını, istihdamın bugünkü hacmi üzerine etki yapabileceğini savunmaktadır (Keynes, 1969). Keynes'in geleceğe dair görüşlerde var olan değişiklikler ile bugünkü iktisadi değişiklikleri analiz ettiği yöntem, arz ve talep dengesini savunmuştur. Keynes bu süreçte iktisatçıların gözlere değil kulaklara da sahip olmaları gerektiğini belirtmekte, (Skidelsky, 2003: 183) bu yolu izlerken kamuoyundan önce iktisatçı meslektaşlarının ikna edilmesi ve teorilerini benimsemeleri gerektiğini savunmaktadır.

Keynes, klasik düşünürlerin etkisine maruz kalan iktisadi düşünürlerin fikirlerinin değişmesi gerektiğini Genel Teori'nin önsözünde (Keynes, 1969) şöyle belirtmektedir:

"Güçlük yeni düşünceleri anlamakta değil, insan ruhunun her köşesine dal budak salmış olan ve içimizden çoğunun aynı formasyonu almış bulunduğu eski düşüncelerden kurtulabilmektedir"

Klasik teorinin gölgesinden sıyrılmak isteyen Keynes, kendine has ekonomisini yaratmakta ve çevresine benimsetmeye çalışmaktadır. Onun iktisada olan temel katkıları; ulusal gelir hesaplamalarındaki harcamalar yöntemine öncelik tanınması, tam istihdamın ekonomide kalıcı durum yerine özel durum olarak alınmasını sağlaması, tüketim ve tasarruf fonksiyonlarının gelire bağlı olarak ele alınması, marjinal tüketim ve tasarruf eğilimlerinin ekonomiye dahil edilmesi, faiz ve yatırım ilişkisini irdeleyen yatırımın marjinal etkinliği sorununun dile getirilmesi, çarpan etkisi, etkin talep analizi, likitide tercihi teorisi, likitide tuzağı, maliye politikasının etkinliği, finans dünyasında insan eylemlerinden doğan hayvansal güdülerin belirleyici rolü, iktisadi faaliyetlerde belirsizlik etkenlerinin ve insan davranışlarının rolü, finansal analizde kısa dönem analizi ve kadın özelinde harcama analizi, likiditeye olan psikolojik yaklaşım, psikolojik olarak tüketme isteği, paraya olan hassasiyet ve sermayeye bağlı psikolojik beklentiler şeklinde sıralanabilir.

2.1. Keynesyen Devrim

20. yüzyılda klasik iktisadi ekolün izinden gidilmemesi konusunda kararlı olan Keynes, kendi ideolojisini yaymak amacıyla Genel Teori adlı eserini oluşturmaya başlamış; genel ekonominin kurallarını, ekonomide izinden gidilmesi ve gidilmemesi gereken yolları açıkça ortaya koymuştur. Ekonomiyi canlandırma amacıyla tüketicilerin düşük oranda tüketimde bulunmalarına çözüm bulma sürecinde bulunan Keynes, Magnum Opus sayılan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eserini (1936), hasta kabul etmiş olduğu kapitalizme ilaç niyetine yayımlamıştır.

2.1.1. Keynesyen İktisadi Kuramın Doğası

Keynesyen ekonominin en önemli ilkelerinden birini tasarruf ve yatırım kararlarının birbirinden bağımsız olması oluşturmaktadır. Genel Teori'de (1969), tasarruf oranının toplumun tüketim eğilimlerini yansıttığı, yatırımların ise beklenen gelir ve faiz oranı tarafından belirlendiği görülmektedir. Krizlerin varlığı bir yandan yatırımları azaltmakta, diğer yandan işsizliği arttırarak tüketicilerin tüketim eğilimlerini azaltmaktadır. Keynes bu durumda yatırım ve tüketim harcamalarının devletin varlığı ile arttırılmasını önermektedir. Devletin harcanmayan gelirin harcanmasını sağlayarak kamu harcamalarını arttırması, çarpan mekanizması ile milli gelirde bir artış yaratacak ve böylece ekonomik büyüme gerçekleşecektir. Bu sayede

kısa dönemde konjonktürel dalgalanmalar azalacaktır. Ayrıca Keynes, ekonomiyi likitide tuzağından kurtararak etkin bir politika oluşturma hedefinde bulunmuş, yatırım ve tasarruf analiziyle iktisadi alanda kendi teorisini yaratmıştır (Bilgili, 2014: 120).

Keynes'in klasik iktisadi ekol ile yetiştiği, klasik iktisadın en şöhretli zamanlarında saygınlık kazandığı bilinmektedir. Aynı zamanda Keynes'in hem klasik iktisadi düşünürlerden hem de klasik dönemden beslenip onu en iyi eleştiren ekonomist olduğu da bilinmektedir. Keynes, 1929 Buhranını fırsat bilerek; klasik ekolün başa çıkamadığı işsizlik, efektif talep, istihdam ve tüketim konularına yoğunlaşmıştır. Aynı zamanda klasik ekolün savunmuş olduğu görünmez el'in varlığına inanmadığını ve dengenin sürekli tam istihdamda olamayacağını, laissez-faire politikasının ise tutarsız olduğunu, devletin gerek gördüğünde ekonomiye müdahalelerde bulunabileceğini savunmuştur. Mikro çerçevede ekonomik sorunların halledilemeyeceğini bu sebeple makro düzeyde de müdahalelerde bulunulması gerektiğini önermiştir (Akgül, 2019: 44).

Keynes, öğrencilik zamanlarında bireylerin davranışlarını toplumun akıbeti açısından gözlemlemeye başlamıştır. Bloomsbury Grubu'nda aktif yer aldığı dönem boyunca kitap ve makale okuma etkinlikleri içerisinde yer almış ve psikanaliz hakkında fazlaca bilgiye vakıf olmuştur. Freud'dan insan davranışları hakkında öğrendiği bilgileri de hesaba katarak kendi hayat görüşü yönünde eserlerini -özellikle Genel Teori'yi- şekillendirmiştir. Kontrol mekanizması olarak da devlet müdahalesini öngörerek, yaşanan sorunları minimum düzeye indirmeyi planlamıştır (Marcuzzo, 2006: 131 akt Kar, 2017: 285). Keynes'in hayata bakış açısının olasılıklar dâhilinde oluşu ve gelecekte neler olacağına dair öngörüsünün olmayışı ekonomide belirsizlik konusunu gündeme getirmiştir.

2.1.2. Belirsizlik ve Beklenti Kavramları

Keynes, İngiltere'nin en şaşalı dönemine şahitlik ettiği gibi 1. Dünya Savaşı'nın ekonomide yaratmış olduğu boşluğa ve 1929 krizi Buhranına da şahitlik etmiştir. Belirsizlik ve beklenti analizlerinin Keynes'in yaşamındaki önemi Genel Teori adlı eserine yansımaktadır. Keynes, bireylerin eylemlerinin kesinlik belirtmediğini ve olasılık dâhilinde incelenmesi gerektiğini belirterek bireylerin tek başlarına karar

alamayacakları kanaatinde bulunmuştur. Böylece belirsizlik kavramı, Keynes'in teorisinin vazgeçilmez kavramlarından biri olarak yerini almıştır (Özel, 1990: 122). Ayrıca Keynes, belirsizliği ekonomik analizlere dahil eden ilk iktisatçıdır.

Freud'un değinmiş olduğu kitle psikolojisinde süper-egonun baskın gelmesi, topluluğun birbirine uyum sağlayamamasına ve belirsizliğin oluşmasına sebep olmaktadır. Geleceğin bilinmezliği ise ekonomik değişkenlere etki etmektedir. Keynes'in analizinde beklentiler uzun ve kısa olarak iki şekilde incelenmektedir. Kısa dönem beklentileri, üreticilerin kendi üretimini kapsarken uzun dönem beklentiler sermaye varlıklarının getirileri doğrultusunda belirlenmektedir. Kısa dönem beklentileri ise uzun döneme bağımlı halde bulunmakta, uzun dönem faaliyetlerin güvenilmezliği dile getirilmektedir. Geleceğin belirsiz oluşu piyasada tahminlerde bulunulmasına ve piyasa psikolojisini öngörebilme, anlamlandırma yoluna gidilmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple psikolojik etmenler doğrultusunda da piyasada belirsizlik ortaya çıkmaktadır (Özel, 1988: 24)

Keynes hem ekonominin hem de geleceğin belirsizliği üzerinde durmuştur. Bireyler ancak sezgilerini kullanarak belirsizliğin şiddetini azaltabilmekte, olasılık dâhilinde hareket edebilmektedir. Keynes, sezgi kavramını ekonomik analizlerinde ve belirsizlik, olasılık gibi kavramlarla sıkça kullanmaktadır. Çevresinin de sık sık sezgileriyle hayatını idame ettirdiğini Keynes şöyle ifade etmektedir (Moggridge, 1985: 16);

"Biz, kurulu düzenin sınırlamalarından ve katı davranış kurallarından kolayca sıyrılabilen, doğruluk konusunda kendi hassas ölçütlerine, saf dürtülerine, güvenilir sezgilerine sürekli bağlı kalan, gerçeklerden ve nesnel ölçütlerden etkilenen; güvenilir, akılcı, iyiniyetli insanların oluşturduğu insanlık sayesinde sürekli ahlaki ilerlemeye inanan son ütopyacılar ya da bazen anıldığı şekliyle, melioristlerdendik."

Keynes, ekonomideki istikrarsızlığın sebebini teorik olarak açıklarken devlet müdahalesini eserlerinde meşru görmektedir. Uzun dönemde toplam arz ve toplam talep arasında zorunlu bir dengenin varlığını öngören klasik düşünürlerin aksine gerçek ekonomide rekabetin yer aldığını savunarak serbest piyasa koşullarının klasik görüşün iktisadi anlayışlarıyla uyuşmadığını belirtmektedir.

Keynes, kapitalist sistemin belirsizlikten beslendiğini ortaya koymuştur. İktisadi anlamda belirsizliğin ve dalgalanmanın kaynağını efektif talebin iki unsuru olan

yatırım ve tüketim harcamaları oluşturmaktadır. Keynes, tüketim harcamalarını efektif talebin istikrarlı bir unsuru olarak görürken yatırım harcamalarını toplam talebin istikrarsız unsuru olarak ifade etmektedir. Keynes, tüketim harcamalarında tüketici davranışlarının makroekonomik sonuçlarını incelemekte ve belirsizliğin hâkim olduğu ekonomide bireylerin tüketimde bulunmak yerine tasarrufa yöneleceğini belirtmiştir. Bu süreçte ekonomideki alternatif yatırım olanakları da düşme eğilimi göstermektedir. Bugünkü tüketim halinin yarınki tüketime ertelenme durumu ekonomideki belirsizliği daha da derinleştirmektedir (Bilir, 2019: 89).

Ekonomide var olan bütün üretim, tüketicinin arzusuna tahsis edilmiştir. Tüketiciden üreticiye para akışı bazen kısa sürede gerçekleşebilirken bazen uzun zamanda meydana gelip belirsizliği oluşturacaktır. Keynes, müteşebbislerin önceden belirleyebilecekleri şekilde tüketiciler adına tahminde bulunmaları gerektiğini ve bu yüzden 2 çeşit öngörünün ortaya çıktığını belirtmektedir. Birinci tip öngörü "*bir imalatçının diğer imalatçıya eksiksiz olarak ürettiği mallar karşılığında elde etmeyi umduğu fiyatla ilintili"* iken diğer tip öngörüyü "*sermaye halindeki donatımına katmak üzere ürünlerin gelecekteki gelirleri"* oluşturmaktadır. Keynes, birinci tip öngörüye kısa vadeli tahmin adını verirken ikinci tip öngörüye de uzun vadeli tahmin diyerek ikisinin de kökeninde belirsizliğin bulunduğunu ifade etmiştir. İkinci tip tahmin tüketicilere yöneliktir. Keynes tüketicilerin ürünlere göstereceği ilgi ve alakanın tahminini sezgileri yoluyla müteşebbislerin yapabileceklerini ve tüketicileri tüketime yönlendirebileceklerini belirtmektedir (Keynes, 1969: 41).

Keynes'in analizlerinde yer alan marjinal tüketim eğiliminin birden küçük olması, bireylerin gelirlerinin arttığı müddetçe tasarruflarının artmasına yol açmaktadır. Artan tasarruf miktarını dengeleyecek yatırım hacmi gerçekleşmediği takdirde işsizlik meydana gelmektedir. Nominal ücretleri düşürmektense, fiyatları yükseltmenin daha uygun olacağını savunan Keynes, ekonomik yükün bu şekilde tüm kesime yayılacağını öngörmekte ve meydana gelebilecek toplumsal bir direnişin önüne geçebileceğini savunmaktadır (Skidelsky, 2003: 105).

Kısa dönemde tüketim eğilimi cari gelirin istikrarlı bir fonksiyonu iken yatırım harcamaları istikrarsız unsur olarak görüldüğünden Keynes tarafından ekonominin kilit noktalarından birinin tüketim dışında yatırım olduğu da belirtilmektedir. Yatırım

harcamalarının istikrarsızlığı, geleceğin belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. Gelecekte var olan belirsizlik arttığı müddetçe gelir sahiplerinin yatırım oranı azalmakta, ekonomide belirsizlik durumu azaldığı takdirde yatırım düzeyi de yükselmektedir. Tasarruf ve yatırım kararlarının farklı bireyler tarafından alınmasından dolayı klasik iktisatçıların teorilerinin aksine ekonomide tasarruf ve yatırım eşitliği sağlanmamakta ve ekonomide dengeyi sağlayabilecek otomatik bir mekanizma bulunmamaktadır. Tüketim eğilimi veri kabul edildiği zaman istihdam düzeyini, yatırım oranı ve sermaye düzeyine yapılan ilaveler meydana getirmektedir. Sermaye düzeyini de yatırım oranı etkilediğinden dolayı yatırım talebinde meydana gelen değişmeler ekonomide istikrarsızlığın kaynağını oluşturmaktadır (Bilir, 2019: 94-95).

Keynes'e göre belirsizliğin bu çok yönlü boyutu iktisat politikalarının zeminini oluşturmaktadır. Keynes, iktisat politikalarının bireyler üzerinde etkisi ile belirsizliğin bireyler üzerindeki psikolojik ve sosyolojik etkilerini de araştırmıştır. Böylece Keynes, karar birimlerinin zihinlerde inşa etmeye çalıştıkları akıl yürütme ve karar verme davranışlarına dair fikir sahibi olmuştur. Neoklasik iktisadın, ekonominin işleyişinin kesinlik içinde oluştuğunu varsaymasına karşılık Keynes, geleceğin belirsizlik dünyasından ibaret olduğunu; "*Her gün yeni bir gün, gelecek ise kafanın içindedir"* şeklinde ifade etmektedir (Demir, 1996: 28). Böylece güncel yaşamımızda bilinen doğrunun gelecek yaşamımızda kesinlik taşımayacağını, üretim düzeyinin bile tahminlere göre belirlendiğini ifade etmeye çalışmıştır.

Keynes, Neoklasik İktisadın varsayımlarından farklılaşmak için sayısallaştırılabilir bir belirsizlik değerinin olmadığını savunmaktadır. Belirsizlik kavramına herkesten farklı yaklaştığını ve devrim niteliğinde bir anlam kattığını iddia etmekte, her ne olursa olsun kendi yorumunu diğer tüm yaklaşımlardan üstün görmektedir. Oluşturduğu düşünce alanındaki belirsizlik kavramını hata tanımına karşılık gelmeyecek ve daha çok eksik bilgiyle eş değer tutulacak şekilde ifade etmektedir (Alada, 2012: 12).

Keynes, iktisadi sistemde hatanın yerinin olmadığını, sistemde yer alabilecek en büyük hatanın ihtiyari, haksız gelir ve servet dağılımından kaynaklanabileceğini savunmaktadır. Çünkü gelir ve servet eşitsizliğine dayalı sosyal ve psikolojik

durumların ekonomide hata unsurunu barındıracağını ifade etmektedir. Belirsizlik ve eşitsizliğin görülmesini para kazanma güdüsü ile ilişkilendirmekte ve özel mülkiyet sahiplerini hedef göstermektedir. Mülk sahibi olma fırsatının olmayışı, bireyleri kontrolsüz güç kullanmaya itecektir ve bu süreçte devlet kontrolünün sağlanmasının şart olduğunu belirtmiştir. Keynes yaşlandıkça daha da muhafazakârlaşmaya başlamış, devletin varlığını daha büyük şiddetle savunur hale gelmiş ve eleştirdiği kapitalizmin anlayışının bile gelişmiş bir yönetim altında devamını sürdürebilecek durumda olabileceğini savunmaya başlamıştır (Keynes, 193: 372-374 akt Kar, 2017: 289).

Öyle ki gelişmiş bir yönetim altında faydalı gördüğü faaliyetlerin meydana gelebilmesi, zararlı gördüğü eğilimlerin yok edilebilmesi adına belirli seviyedeki eşitsizliğin var olabileceğini savunmuştur. Böylece insan doğasının değişiminden ziyade idare edilmesiyle düzenin sağlanabileceği kanaatine varmıştır. Büyük Buhran sonrası dönemde Genel Teori'nin gündemde olduğu süreçte (1930), ekonomi ve belirsizlik konusu tartışılmaktadır. Bu süre zarfında insan doğasının sarrafı kabul edilen Sigmund Freud'un teorileri ve fikirleri çokça benimsenmektedir. Özellikle Keynes, para kazanma konusunda var olan zaafları öğrenebilmek amacıyla ve bu durumun kontrolünün sağlanabilmesi için akıl hastalıkları konusunda uzman bir kişiye danışılması gerektiğini ifade etmiştir. Hession'un deyimiyle (2003: 375) "Keynes, Freudyen Tezi benimseyerek Sigmund Freud'un görüşlerinden ilham almıştır" (Hession, 1984: 258 akt Skousen, 2003: 375).

Keynes, belirsizliği ve ekonomik tahribatı en aza indirmek, görüşlerinin kabul görmesini sağlamak adına Freud'un fikirlerinden beslenmiştir. Keynes, belirsizliği ekonominin odak noktası olarak göstermiştir. Keynes'in belirsizliği ekonomik sorunların ana bileşeni haline getiren, ekonomi biliminde rasyonellik kavramının önemine işaret eden ilk ekonomist olduğu bilinmektedir. Asıl sorununun halkı sefalet içinde bırakma haklarının olup olmadığının değil, halkların mutluluğunun kişilerin çıkarına olup olmadığını belirtmek olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda kapitalizmde kurallar dahilinde var olan yönetimin, sistemi her zaman sıkıntıya sokacağını ifade ederek oportünist bir yönetim tarzının benimsenmesi gerektiğini savunmuştur (Skidelsky, 2003: 66).

Keynes'in belirsizlik anlayışının da belirli kitleyi kapsadığı anlaşılmaktadır. Keynes, önermiş olduğu yönetim tarzında özellikle özel sektörün belirsizlik içerdiğini kabul etmektedir. Özel sektörde var olan dengesiz unsurları gidermek için devlet desteğine gerek duyulduğunu, devletin uygulayacağı para ve maliye politikaları sayesinde ekonominin tam istihdam seviyesine, istenilen konuma ulaşabileceğini ifade etmektedir. Ancak bu süreçte özel sektörün varlığını da yok saymamaktadır. Devletin piyasaya müdahalede bulunurken bireysel özgürlüklerle özel mülkiyete engel olmaması gerektiğini de savunmuştur. Klasik iktisadi düşünürlerin Laissez faire görüşüne karşı çıkmasına rağmen gelecek ile ilgili eksik bilginin var olması durumunda devletin ekonomiye müdahalesini yasal görmektedir. 1929 Büyük Buhranı yaşanmadan önce klasik teori hâkim iken ekonomide belirlilik unsuru içeren teoriler üzerinde kararlar alınmaktadır. Kriz yaşandıktan sonra Keynes'in Genel Teori'yi yayımlamasıyla belirsizliğin varlığına aşina olunmaya başlanmış, artık ekonomiye ileriye dönük bekleyişler de dahil edilmiştir (Güngör, 2006: 13-14).

Keynes, eserlerinde psikolojik faktörlerin iktisadi sürece olan etkilerini klasik düşünürlerin aksine şiddetle vurgulamaktadır. Özellikle Keynes'in likitide tercihi konusunda geliştirdiği beklenti analizi, yatırım analizinde de önemli yere sahip olmaktadır. Yatırım analizinde sermayenin marjinal verimine önem atfedilmekte, var oluşu ise beklentilere dayanmaktadır. Müteşebbislerin ruh halindeki değişiklikler, faiz oranının yatırım hacmi üzerindeki etkisini yok sayabilecek güçte olmaktadır (Barber, 2008: 321-323). Keynes hem tüketicilerin değişken arzularında hem de müteşebbislerin farklılaşan yatırım hacimlerinde birey psikolojisinin etkilerine odaklanmıştır. Keynes ekonomideki belirsizliğin kökenini bireyde ve bireyin psikolojisinde aramakta ve bu nedenle Genel Teori'de psikoloji biliminden çoğunlukla faydalanmaktadır.

Keynes'in teorilerinden sonra geleceğin belirsiz oluşu, sezgiler ve olasılıkların varlığı, her zaman daha iyi bir yaşamı arzu etme durumu gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle belirsizlik kavramının Keynes'e kadar olan ekonomik süreçte bahsi geçmemektedir. Keynes ile belirsiz bir dünyada rasyonellik kavramıyla nasıl yol yöntem belirleneceği ve belirsizliğin iktisadın nasıl ana bileşeni haline geldiği gözlemlenmektedir (Skidelsky, 2003: 65).

Keynes'in dünya ekonomisi hakkındaki öngörüleri "Torunlarımızın Ekonomik Olanakları" adlı eserinde yer almaktadır. Keynes, yüz yıl sonraki toplum ideallerinden bahsederek; savaşların çıkmayacağı, nüfusta ciddi artışların gözlenmeyeceği durumda bireylerin bugün olacaklarından dört ila sekiz kat daha iyi bir gelecekte yaşayacaklarını, haftada on beş saat çalışarak maddi ihtiyaçlarının karşılanacağını ve toplumun daha az ezildiği bir dünyanın inşa edileceğini belirtmektedir. Karl Marx'ın öldüğü yıl Keynes doğmaktadır. Marx'ın ölmeden önceki eserlerinde böyle bir toplum ideali için yüz yıl beklemeye gerek duyulmadan, sosyalizm aşamasına geçildikten sonra bu toplum idealinde daha adil bir yaşamın zaten mümkün olabileceğinin altı çizilmektedir. Keynes, bireylerin komünal faaliyetlere ayrılacak olan zamanının azalmasıyla onların mallara olan talebinin daha fazla olacağını ve tüketime yöneleceklerini ifade etmektedir. Keynes'in kendi teorik görüşünün temellerini ise bireylerin nasıl tüketeceklerini öğrenerek tüketimin arttırılması oluşturmaktadır (Keynes, 2012: 25-63).

Keynes'e göre geleceğin öngörülemeyeceği ve belirsiz oluşu klasik ekolün statik beklenti modeli anlayışını da yıkmaktadır. Artık bireyler yatırım yapabilmek ve paranın servet tutma işlevini sağlayabilmek adına iki türlü belirsizlik anlayışına sahip olmakta, gelecekteki faiz oranlarını tahmin etme durumunda kalmaktadır. Keynes'in teorisinde bireyler gelirlerini nakit olarak ellerinde tutmaktadırlar. Statik durumda gerçekleşebilen rasyonel beklentilerin dışında geçmiş ekonomik deneyimlerimize dayalı bir anlayış söz konusu olmaktadır. Geçmiş yaşamımızdan etkilenen bu davranışlarımızı Genel Teori'de sık sık belirttiği beklenti modeli oluşturmaktadır. Beklenti modeli belirsizlik anlayışı ve belirsizliğe bağlı beklentilerin varlığını içermektedir. Neoklasik teoride var olan gelecekteki (beklenen) gelirlerin maksimum olabileceği görüşünü eleştirmekte, bireylerin seçimlerinin sonuçlarını ancak gelecekte görebileceklerini ve kesin sonuçlara ulaşılamayacağını, ekonomik hareketlerin garantisinin de olmayacağını ve zamanlar arası problemlere yol açacağını belirtmektedir (Turan ve Öztürk, 2016: 264-266).

Keynes'in ekonomisinin kökenleri belirsizlik ile bağlantılı olduğu gibi felsefi temellere de dayanmakta, düşüncelerini ise metafizik ile bağdaştırmaktadır. Bireylerin aklından geçen eylemlerin yaşanılabilir bir dünya açısından yararlı veya yararlı olmadığı yönünde bilgisiz kaldıklarını, iyi olduğu düşünülen davranışların

olumlu olaylardan kaynaklanmayacağını savunmaktadır. Aksine bireyi kötü etkileyen olayların, onları iyi sonuçlanabilecek olaylara sürükleyebileceğini savunmaktadır. Var olan kayıtsızlık durumunun bilinmeyen olasılıkları etkisiz hale getireceğini savunmuştur. Keynes, gerçeğin belirsiz ya da belirlenemez olduğu durumda rasyonel seçimleri inceleme noktasına eğilmiştir. Her on sigara tiryakisinden birinin kanser hastalığı yüzünden ölmesiyle sigara tiryakilerinin kanserden ölme oranının yüzde on olacağını belirterek sıklık düzeyini olasılıkla eş değer tutmuş, belirsizliği en aza indirmeyi hedeflemiştir. Ancak bu süreçte sezgilerini en güçlü silahı olarak tanıtmıştır. Bilgilerinin kaynağı olarak duyumsal deneyimleriyle birlikte hem yaşamında hem de eserlerinde en çok sezgilerini ön plana almıştır (Skidelsky, 2003: 62).

2.1.3. Kısa Dönem Analizi

Her ekonomik sistemde dengeye ulaşmak için belirli şartlar sağlanmalıdır. Denge durumunun oluşmasının kökeninde ise psikolojik unsurlar yer almaktadır. Ekonominin uzun süreli varlığı, ekonomideki dengenin varlığı ile ilişkilendirilmektedir. Keynes'in kısa dönem analizine dair; *'Ekonomik saadet menziline ulaşma hızımızı dört şey belirlemektedir. Nüfus artışını kontrol kapasitemiz, savaşları ve iç çekişmeleri önleme kararlılığımız, gerçek anlamda bilimin alanına giren meselelerin yönetimini bilime emanet etme konusundaki istekliliğimiz ve üretimimiz ile tüketimimiz arasındaki marjın sonucu olan birikim oranıdır.'* şeklindeki açıklaması uzun dönemde ne kadar beklenmesi gerektiğini ve belirsizliği gözler önüne sermektedir (Keynes, 2012: 98).

Keynes'in analizinin ekonomistlere çekici gelen tarafı, ekonominin kendiliğinden ve sorunsuz çalışan bir makine gibi sürekliliğini sağlayacak şekilde tasarlanmasıdır. Yaşanacak herhangi bir sorunda ise sistemin kendi döngüsünü devlet desteği ile sağlayacağını savunmaktadır. Keynes'in iktisadi denge sistemi klasik iktisat ekolünün dönemsel analizleriyle uyuşmamaktadır. Keynes statik bir kısa dönem denge durumunu savunmakta, uzun dönem analiziyle yalnızca üniversite öğrencilerinin işi olduğunu ifade etmektedir. Ekonomik analizlerde her şeyin sonsuza dek iyi gidemeyeceğini, tüm tekellerin bile uzun dönemde son bulacağını belirtmektedir (Jobinson, 1986: 82-85).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ölüm kavramı ile karşılaşan Keynes, yaşam analizini bu süreçten sonra yoğun sorgu içerisinde geçirmiştir. Başta Genel Teori olmak üzere birçok mühim eserini savaş sonrası dönemden sonra ve ölümüne yakın tarihlerde yayımlamıştır. Joan Robinson'un deyimiyle (1986: 84), "ölüm ile burun buruna gelen Keynes, teorilerini ve iktisadi denge kavramını psikolojik yaklaşımlar ile süslemektedir". Hatta Freud'un kavramlarından ve ölüm itkisi analizinden etkilendiğini, ekonomide sürekli dengeye dönme halinin anne karnına dönme içgüdüsü ile alakalı olup olmadığına dair şüphelerini dile getirmektedir. Keynes, kısa dönem analiziyle eş değer görünen ölüm itkisi kavramını 1937 yılında Churchill'in Hitler'e karşı silahlanma girişimine karşı dile getirmektedir. Barışı sürdürmenin yapabildikleri müddetçe görevleri olduğunu, uzun dönemde ölecek olmalarının da uzun dönemin bir avantajı olduğunu ancak kısa dönemde yaşıyor olmalarının da kısa dönemin büyük bir avantajı olduğunu ifade etmektedir. Neticede yapabilecekleri en iyi şeyin felaketi geciktirmek olduğunu savunmaktadır. Aynı zamanda 1941 yılında Pearl Harbor'a yapılan saldırıdan sonra Amerika ile yapılan serbest ticaretin uzun dönemde İngiltere'ye yararının dokunmayacağını, uzun dönemde istediklerini elde etmek için kısa dönemde çok daha kazançlı olmaları gerektiğini savunmuş, dönemsel analizleri ile kendisini belli etmiştir (Skousen, 2003: 394).

Ayrıca Keynes'in savaş döneminde ölümle burun buruna gelmesi ile anı yaşama odaklı -harcama analizi gibi- teorilerinin kökenini kısa dönem analizi kaynaklı oluşturduğu ve ekonomik sürecin kökenlerini psikolojik etmenlere bağladığı söylenebilir. Keynes, İngiltere'nin savaş sonrası var olan iktisadi boşluğundan dolayı yönetim ile ilgilenilmesi gerektiğini düşünmüştür. 1934 yılında Bloomsbury Grubu'ndan arkadaşı Virginia Woolf'a; bu dönemde dini de sorgulamaya başladığını, kendi kuşaklarının babalarının dinlerine çok şey borçlu olduklarını ve bu gençlerin arzularının köpek gibi olduklarını, hayatlarında çok şeye sahip olamayacaklarını ifade etmiştir. Ancak bu gençlerin bir belirsizlik durumunda kültürel çaresizliğe boyun eğmediklerini, gerektiğinde çözüme kaba kuvvet ile değil beyin ve zekâ kullanımıyla ulaşabileceklerini ve durumu kontrol altına alabileceklerini de belirtmiştir. Keynes, yeni kuşağın önsezilerini kullanarak kendisini dinlemelerini sağlamış, güçlü diksiyonu ile onları ikna yoluna başvurarak

zeki olduklarını ve bu kısa süreli tahribatı yok etmenin kendi ellerinde olduklarını ifade etmiştir (Skidelsky, 2003).

Kitlelere öncülük yapacak yetkin bir sınıfın varlığına duyulan ihtiyacı özellikle Genel Teori adlı eserinde dile getirmektedir. Ekonomide olmasını şart koştuğu yetkin sınıfı, ekonominin devlet desteğiyle kendini idame edebilmesi ile bağdaştırmaktadır. Keynes'in ekonomide devlet kontrolüne olan ihtiyacını, 19. yüzyıl sonrası dönemde sorgulanmakta olan din olgusu ile bağdaştırdığı düşünülmektedir. Sorgulanmakta olan tanrının boşluğu, savaş sonrası ekonomide gözlemlenen yönetim boşluğu ile ilişkilendirilmektedir. Keynes'in toplumda tanrı yerine devlete mi rol biçtiği ya da devleti tanrı olarak gördüğü için devlet ile tanrı inancını eş mi tuttuğu tartışma konusunu oluşturmaktadır. Keynes'in devlete biçtiği tanrı rolünün ise parasal olguların kontrol sistemini oluşturduğu düşünülmektedir.

2.1.4. Uzun Dönem Para Olgusu

Para ve servet olgusu Antik Yunan düşüncesinden Rönesans'a dek uzanan bir süreçte ahlaki bir kusur ve açgözlülük olarak görülmekte, insanların bu süreçte günlük ihtiyaçlarını karşılaması yeterli görülürken Orta çağ sonrası dönemde insanların maddi çıkara olan heveslerinin bastırılmaması gerektiği savunulmaya başlanmıştır. Toplumda bireylerin hırslarını baskılamadığı müddetçe ekonomide istikrar sağlanabileceği düşünülmekte ve bu durumun Klasik İktisadi Ekolün kökenlerini oluşturduğu bilinmektedir (Kar, 2017: 278). Bu düşünceye Keynes'in Genel Teori adlı eserinin dışında Mandeville'nin Arılar Masalı eserinde rastlanmaktadır. Bu eserde bireylerin doğasındaki kötü alışkanlıkların, çıkar peşinde koşmalarının toplumda zenginliğin ana unsurunu oluşturduğu belirtilmektedir (Mandeville, 1705/1924).

Lüks yaşam ve doyumsuzluğu analizlerinde meşru gören Klasik İktisadi Ekolün kurucusu Adam Smith, kazanç tutkusunu ön planda tutmaktadır. Smith'e rağmen Mandeville Arılar Masalı'nda, insani kötülüklerin toplum çıkarına kullanıldığını ve toplumda zenginlik ile iyi olanın bir arada bulunamayacağını ironi söz kalıplarıyla ifade etmektedir. Smith, bireylerin içgüdü ve akıllarının onları kötü yola yönlendirmeyeceğini 'Ulusların Zenginliği' adlı eserinde açıklamakta, Keynes ise 'Genel Teori' adlı eserinde para kazanma güdüsünün masum bir uğraş ve servet

biriktirme noktasında zararsız bir kurum olduğunu belirtmektedir. Keynes'in para olgusunun Klasik İktisadi Ekol'e benzetilmesine rağmen farklı olarak para sevgisinin amaç değil araç olarak görüldüğü, bireylerin parayı temel ihtiyaçlarını karşılamak adına kullanmaları gerektiği belirtilmektedir. Ancak kıtlığın ortadan kalktığı ekonomide insani güdülerin de ortadan kalkacağı savunulmaktadır (Kar, 2017: 279-285).

Keynes'in psikolojik davranışlar ile yönlendirmelerde bulunduğu eseri İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teori'sinde Bloomsbury Grubu'nun ve hocası George Edward Moore'nun etkisi olduğu bilinmektedir. 1936 yılında, Genel Teori'yi yayımladığı süre zarfında, yaşamın hissiz bir mantık ile sürdürülemeyeceğini, psikolojik etkiler ile yaşamda var olabileceğimizi açıklamıştır. Bentham'ın faydacılık üzerine tasvirde bulunmuş olduğu psikolojik etkilere nazaran Keynes, psikolojik temelleri Freudyen bakış açısından almaktadır. Psikolojik yaklaşımlarını modern Freudyen bir tarzda patolojik ve nörotik analizlerle, iktisadi aktörleri psikolojik davranışlarıyla ve isteklendirmeyle ilişkilendirmektedir (Mini, 1991: 66, akt Kar, 2017: 281).

Keynes, ekonomide para kazanma güdüsünün servet kazanma ihtiyacından değil, bireylerin iyi yaşam sürme isteklerinden oluştuğunu belirtmektedir. Bu süreç iktisadi yaşamda kısa dönemi kapsarken, birey ve toplum yaşamında uzun döneme tekabül etmektedir. Bu sebeple kısa dönem analizinde uzun dönem para olgusu konunun temel başlığını oluşturmaktadır. Keynes'e göre para olgusunda, bireyin likidite ihtiyacı ve servetini elinde bulundurma durumu yanıltıcı bir unsuru oluşturmaktadır. Yanıltıcı olan kısmı, paranın gelir haline dönüşümünde bireysel talep toplamını nazara almaktır. Keynes'e göre bu süreç tercih edilmemekle birlikte meşru sayılmakta, bu meşruiyetin temel belirleyicisi ise birey psikolojisi olmaktadır (Keynes, 1969: 177-178).

Finansal piyasalarda ekonominin devamlılığını sağlamak için para analizi yapılmaktadır. İktisadi ekollere göre bu analizin teorik yapısı değişmektedir. Keynes, uzun dönemde hepimiz ölmüş olacağız diyerek kendi iktisadi politikasını da belirlemiş olmaktadır. İktisadi politikasının özü parasal olgulara dayandırılmıştır. Keynes, tüketiciler olan hane halklarının, üreticiler olan firmaların ve devletin yapacağı harcamalara dayanan toplam talep analizinin kendi ekonomisine yön veren

en etkili gücü oluşturduğunu belirtmiştir. Keynes bu gücün varlığı ile sorunların kısa dönemde ve kısa zamanda çözülebileceğine inanmaktadır. Kendisinin de belirttiği üzere "Uzun dönemde ölüyüz." cümlesi, var olan problemin çözümünü uzun döneme bırakılacak olunursa kendisi dâhil dönemdeki tüm bireylerin çözümü göremeyeceğini belirtmektedir. Keynes, "Torunlarımızın Ekonomik Olanakları" adlı eserinde finansal piyasalardaki sorunların aşılması için var olan kuşağın kendi torunlarının kuşağına zamansal ve ekonomik aktarımla fedakârlıkta bulunulması gerektiğini ifade etmektedir. Burada Keynes, uzun dönemdeki amaçları gerçekleştirmek yerine kısa dönemli yükümlülüklerini yerine getirdiği takdirde bu sürecin uzun dönem para olgusuna evirilebileceğini belirtmektir.

İktisadi sorunların çözümlenmesinde yeterince tasarrufta bulunmak, yatırım yapmak, icatta bulunmak, tüketim yapmak gibi ekonomik ilerleme sağlayan nitelikler ön planda olmalıdır. Piyasa ekonomisini bu haraketliliğe yönlendiren temel unsur "paraya düşkünlük" olacaktır. Keynes, kapitalizmi harekete geçiren dürtünün para olduğunu ancak para tutkusunun aşırılığının açgözlülük olduğunu belirtmektedir. Paraya duyulan tutku; "*insana epeyce mide bulantısı veren bir maraz, ruh hastalıkları uzmanlarına biraz tüylerimiz ürpererek teslim edeceğiniz o yarı canice, yarı patolojik eğilimlerden biri"* olarak adlandırılmaktadır. Keynes, zenginlik peşinde koşanları küçümsemektedir. Cebirsel formüllerin sezgisel düzeyle açıklanabileceğini ve bu sebeple paraya karşı duyulan hassasiyetin yersiz olduğunu ifade etmektedir (Keynes, 2012: 94-105).

2.2. Genel Teori Özelinde Tüketim Analizi

Ekonomide dengenin sağlanmasını yatırım ve tasarruf eşitliğindeki faiz oranına bağlayan, tasarruf oranının ana bileşeninin faiz olduğuna inanan klasik düşünürlerin aksine Keynes, halkın gelir elde etmeye çalışmakta olduğunu, gelirlerin tüketim ihtiyat giderini aşması durumunda tasarrufa yöneldiklerini, faizin bu döngüde yerinin olmadığını belirtmektedir. Keynes, klasik düşünürlerin aksine tasarrufu faiz yerine gelir ile ilişkilendirmektedir. Gelirlerini tüketim ve tasarruf arasında dengelemeye çalışan bireylerin faiz oranına bakmadıklarını savunmaktadır. Tasarruf oranının ana bileşenini de gelir olarak ifade etmektedir. Gelir arttığı müddetçe tasarruf oranının da artacağını ancak bu koşullar altında ileriki vadede tüketim oranının düşeceğini

düşündüğü için Klasik iktisadi görüşün savunduğu arz yanlı ekonomiden ziyade ekonominin talep yönüne ağırlık verilmesi ve tüketimin canlandırılması gerektiğini savunmaktadır (Barber, 2008: 322).

Bireylerin gelirleri arttıkça marjinal tüketim eğilimine olan eğilimin de düştüğü gözlemlenmektedir. Marjinal tüketim eğilimi tüketicinin net gelirinde meydana gelen değişimleri, bireylerin gelirinin ne kadarıyla tüketimde bulunacağını ifade etmektedir (Eaton, 2013: 13). Keynes'e göre tüketim analizi, tüketim eğiliminde değişme olmaksızın düzgün gelir ve istihdam seviyesine bağlı olmaktadır. Tam istihdam arttığı zaman reel gelirde de artış gözlenmektedir. Keynes, tüketimi gerçek gelirin istikrarlı bir fonksiyonu olarak görmektedir. Dışsal kaynaklı değişkenleri hesaba katmayan Keynes, belirli gelir seviyesindeki tüketim arzusunu gelirin istikrarlı fonksiyonu olarak analiz etmiş, ekonomide daha çok tüketim olgusuna önem vermiştir. Keynes, ekonomide tüketim seviyesi arttığı müddetçe üretimin de sağlanacağını ve bireylerin satın alma gücünün desteklenmesinin bu süreçteki önemine işaret etmektedir (Kazgan, 2004: 228).

Keynes, sanayileşmiş ülkelerin karşısında boş zamanın en büyük sorun olduğunu belirtmektedir. Çünkü teknolojik değişmeler doğrultusunda daha fazla boş zaman oluşarak tüketimin bu doğrultuda gerçekleşmesi ülkenin refahını arttıracaktır. Keynes boş zamanın değerini varlıklı kadınların zamanlarını nasıl geçirdiklerine bağlamaktadır (Keynes, 2012: 117);

''Varlıklı sınıfların eşleri, bu talihsiz kadınlar…Zenginlikleri dolayısıyla geleneksel görev ve işlerden yoksun kalmışlardır. Ama daha eğlenceli bir şey de bulamamaktadırlar.''

Keynes, boş zaman hakkındaki görüşlerini büyümenin olumsuz sonucu olarak sunmaktadır. Keynes, İngiltere'de çalışmayan ve evlerinde boş duran zengin kadınların talihsiz olduklarını düşünmektedir. 1920'li yıllardaki İngiltere'de zengin kadınların talihsizliğini ikna etmek amacıyla eserine başvurmaktadır. Onların zenginlikleri dolayısıyla tüm işlerden uzak kaldıklarını ifade etmektedir. Düşük gelirli kadınların sürekli emek vererek çalıştıklarını ve boş zamanı özlenen bir değer olarak kullandıklarını onların mezar taşlarını; *''Benim için yas tutmayın, dostlar asla gözyaşı dökmeyin. Çünkü artık ebediyen hiçbir şey yapmayacağım.''* şeklinde örnek göstererek ifade etmektedir. Keynes, her bir bireyin içlerinde bulunan yaşlı Adem'i

mutlu edebilmek için çalışmak zorunda hissedeceğimizi, her bir bireyin içlerinde bulunan görevleri ve rutinleri yerine getirmek için gününün zenginlerinden farklı olarak hareket etmesi gerektiğini, haftada on beş saatlik bir çalışma sonucunda alınan üç saatlik bir vardiyada içimizdeki Adem'i şımartmamız gerektiğini öğütlemektedir. Keynes'in tabiri ile bireylerin içlerinde bulunan hayvansı insanların boş zaman geçirmek yerine çalışmak ve biriktirmek isteyeceği ifade edilmektedir. Keynes, daha iyi bir toplum oluşturulması adına üretimin tüketime evirilmesi gerektiğini belirterek tüketimin kritik önemine vurgu yapmaktadır (Keynes, 2012: 26-117).

2.2.1. Keynes'in Tüketim Teorisi

Klasik iktisadi ekolde tüketim faiz oranının bir değişkeni olarak görülmekte, faiz oranına bağlı olarak tüketim harcamalarının değişiklik gösterdiği belirtilmektedir. Faiz oranı yükseldikçe bireyler cari tüketimlerini kısarak gelecekte daha fazla harcamak için cari tasarruflarını arttırmaktadır. Ancak Keynesyen görüşe göre tüketim gelire bağlı olmaktadır. Gelirde meydana gelen değişimler tüketimi etkilemektedir. Keynes, gelirde artış yaşandıkça tüketimin de artacağını, toplumun reel gelirinde artış gözlenmesi ile tüketimde gelire göre daha az artış olacağını ifade etmektedir. Bu sebeple istihdamda yaşanacak artış reel yatırım oranının devamını sağlayacak talebe bağlı olacaktır. Üretimin miktarı Genel Teori'de emek miktarı ile ilişkilendirildiği için talep kavramına ve dolayısıyla tüketim teorisine ayrıca önem verilmektedir. Keynes'in teorisinde tüketim malı talebi iki nedenden dolayı meydana gelmektedir. Biri yatırım malları üretiminde istihdam edilenlerin gelirlerinden diğeri ise istihdam edilen işçilerin gelirlerinden meydana gelmektedir. Yani müteşebbisler ile işçilerin yaptıkları harcamalar üzerine kurulu bir denge profili oluşturulmaktadır. Efektif talep, tüketim ve yatırım harcamalarından kaynaklanmaktadır. Bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için satın aldıkları mal ve hizmetlere ise tüketim harcaması denilmektedir. Müteşebbislerin mal ve hizmet üretimi yapmak için satın aldıkları bina ve makine tarzı ürünler de tüketim harcamasının konusuna dâhil edilmektedir (Aren, 1987: 31 akt Genç, 2009: 11).

Keynes Genel Teori'de tüketim teorilerine genişçe yer ayırmakta, özellikle tüketim ve istihdam kavramının önemine değinmektedir. Üretim ve tasarruf kavramlarını tüketim kadar önemsememekle birlikte, ekonomide tüketimin gerçekleşmediği takdirde tasarrufun da ekonomi için yararlı olmayacağını defalarca yinelemektedir.

Keynes, ekonomide bütün üretimi bir tüketicinin tatmin düzeyine göre belirlemektedir. Ekonomik düzen bu şekilde sağlandığında, son tüketici var olan üretimi satın alma noktasında zaman sıkıntısı yaşayacaktır. Tüketicinin ürünü satın alırken yaşadığı tatmine ilişkin sorunlar yerini zamanla müteşebbislerin tahminlerine bırakmıştır. Tüketim teorisinde müteşebbislerin tahminleri tıpkı Keynes'in ekonomik yaklaşımlarında olduğu gibi kısa ve uzun dönem şeklinde iki gruba ayrılarak ifade edilmiştir. Birinci tip tahminleri, üreticilerin eksiksiz şekilde üretilmiş olan mallarından kar karşılığı umduğu fiyatları oluşturmaktadır. İkinci tip tahminleri ise sermaye halinde donatıma dâhil etmek amacıyla üretilen ürünlerin gelecekte kazandıracağı gelir şeklinde müteşebbisin elde edeceği para tutarı oluşturmaktadır. Birinci tip tahmin kısa dönem ile ilişkilendirilirken, ikinci tip tahmin uzun dönem analizi ile ilişkilendirilmektedir. Bu durumda tüketim teorisinin uzun dönem tahminler sonucu ortaya çıktığı belirtilmektedir. Keynes, müteşebbislerin tahminleri doğrultusunda üretimin bir tüketiciye yönlendirilmesi ve bireyleri tüketime teşvik etme üzerinde önemle durmuştur (Keynes, 1969: 40-43).

Bireyleri tüketime teşvik etme noktasında tüketimi ve insani duyguları ele alan ilk eser Mandeville'nin "Arılar Masalı" adlı eseridir. Mandeville insan doğasının çıkarcı, aşırı tüketim odaklı olması gerektiği yönüne dikkat çekerek Arılar Masalı adlı eserini 1705 yılında yayımlamıştır. Eserinde insani yönler ile ekonomi arasındaki paradoksal yaklaşımları dile getirmiş, insanın her eyleminin altında ben duygusunun yattığını savunmuştur. Birey, doğasında var olan bencillik duygusunu saklasa bile elinde sonunda bireyin bencil tutkularının peşinden gideceğini ve bu durumun toplumda doğal karşılanacağı hatta topluma faydalı olabileceğini savunmaktadır. Mandeville, sinir hastalıkları konusunda uzmanlaşmış bir doktordur (Düzen, 2011: 2). Eserinde arıların yaşamını tıpkı insan toplumu gibi tasvir etmekte ve arıların kurulu düzenini insan yaşamına indirgemektedir (Mandeville, 1705/1924: 4);

''Tıpkı insanlar gibi arıların yaşamı, ne yapılırsa bir kentte o yapılırdı bu kovanda''

Keynes'in Genel Teori'de bahsettiği gibi, tüketim ve tasarruf özelindeki görüşlerinde Bernard de Mandeville'nin lüks yaşam ve tüketme odaklı görüşlerinden esinlendiği belirtilmektedir (Düzen, 2011: 19);

''Sürüp gitmeli yalan, dolan, lüks ve gurur; ki yine bize faydası dokunur. Borçlu değil miyiz şarabı üzüm suyuna, asma kütüğün kuru, cılız, çarpık soyuna''

Mandeville'nin asıl amacı; tutkuların akıl üzerindeki üstünlüğünü yani insani duyguların, insan psikolojisinin; insan zekâsından hatta siyasetçi ve ekonomistlerin teorilerinden bile üstün olduğunu ifade etmektir (Kına, 2019: 2). Böylece Keynes'in ekonomide psikolojik yaklaşımlardan faydalandığı bir kez daha belirtilmiş olmaktadır. Bugünün tüketim eğiliminde artış gözlenmesine rağmen reelde yaşanmış olan bir azalma, gelecekteki tüketim eğiliminde yaşanmayacaktır. Arılar masalında aktarıldığı üzere, yarının tatminleri bugünün mahrum kalınan değerlerine karşılık bireylerin var olma savaşına denk düşmektedir (Keynes, 1969: 95).

Keynes, bir ülkenin zenginliğinin üretime dayalı olduğunu kabul etmesine rağmen asıl yapı taşını tüketimde görmektedir. Ekonomide tüketimin varlığının üretimin devamını sağlayacağını düşünmektedir. Satın alma gücünün yetersiz olduğu durumda tüketim gerçekleşmeyecektir. Dolayısıyla tüketimin olmadığı ekonomide üretim de olmayacaktır. Bu durumda devlete ihtiyaç duyulacak ve üretimdeki yetersizliği canlandırmak amacıyla devletin tüketimi arttırma yollarına girmesi, bireylerin satın alma gücünü destekleyici politikalar belirlemesi gerekecektir (Aktan, 2001: 5). Keynes, tüketimi ele alırken tüketimdeki değişmelerin öncelikle gelir değişmeleriyle belirlendiğini, olağan koşullarda ise tüketimin gelire nazaran daha az değişme gösterdiğini belirtmektedir. Bu bağlantıyı tüketim eğilimiyle ilişkilendirilirken, psikolojik bağıntılara yoğunlaşmaktadır (Moggridge, 1985: 93).

Keynes'in toplumu ikna etme sürecinde, talep temelli kurmuş olduğu ekonomisinde, talepte yaşanabilecek dalgalanmaları minimuma indirmek adına desteğe ihtiyaç duyulacaktır. Çünkü bu süreçte talep daralırsa yatırımların da düşme eğilimi göstereceğini, ekonomik dengenin bozulacağını belirtmektedir. Keynes'in Genel Teori'de de belirttiği üzere (1969: 25), ekonomik dengenin sağlanması için tüketim eğilimi ile yatırım yapmaya isteklendirme arasında özel bir bağ olması gerekmektedir. Tüketimin belirleyici unsuru olarak efektif talebin kavranması gerektiğine işaret edilmektedir.

2.2.2. Efektif Talep İlkesi

Ekonomide milli gelirin istihdama bağlı olduğunu söyleyen Keynes, istihdamın ise efektif talebe yani harcama gücüne bağlı olduğunu ifade etmektedir. Keynes, efektif kelimesinin bir diğer kelime anlamının da satın alma gücü olduğunu belirtmektedir. Efektif kelimesi tam olarak, toplam arz ile toplam talebin kesişim noktasını oluşturmaktadır. Bu noktanın işlevselliğini kazanma durumunu toplam istihdam hacminin toplam talep hacmi ile bağlı olma durumu oluşturmaktadır. Yani kesişmeyi sağlamış olan toplam talep miktarı, işsizliği önleyen talep miktarına eşit olmaktadır. Keynes'e göre ekonominin altın anahtarını ise satın alma gücü yani efektif talep oluşturmaktadır. Efektif talep, tüketim **(C)** ve yatırım **(I)** harcamalarından oluşmaktadır. Bireyler ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mal ve hizmet satın alarak harcama -tüketim harcaması- yapmaktadır. Müteşebbisler ise mal ve hizmet üretimi için harcama -yatırım harcaması- yapmaktadır. Efektif Talebi **(E)** ise tüketim ve yatırım harcamasının toplamı oluşturmaktadır (Stewart, 1980: 73-79).

Efektif talep kazanç anlamına da gelmektedir. Müteşebbislerin iş hacimleri üretim faktörlerine hizmet karşılığı ödemiş oldukları faktör parası ile istihdamın kullanım parası adını verdiği diğer müteşebbisleri satın almaya, ödeme yapmaya muhtaç bırakan gelir olarak ifade edilmektedir. Müteşebbisin kazancını müteşebbisler sağlamakta ve bu süreç toplam gelirin tanımını oluşturmaktadır. Müteşebbisin belirli bir istihdam hacminden meydana gelen toplam geliri onun kazancını oluşturmaktadır. İstihdam hacminden oluşmuş olan üretimin toplam arz fiyatıyla kesişmesi durumunda da kazanç durumu yaşanmaktadır. Bu durumda kazançların ekonomiye yön verdiği anlaşılmaktadır. Efektif talebin ekonomide kazancı yansıttığı durumun anlaşılır hale gelmesi için analiz yapılmaktadır. Bu analizde Keynes; **Z** ve **N** kişilerinin istihdamına karşılık olan üretim hacminin toplam arz fiyatı olduğu belirtilmekte, D değeri ise N kişisinin istihdamından beklenen kazancı göstermektedir. **Z** ile **N** arasındaki ilişkiyi **Z=q(N)** oluştururken D ve N arasındaki ilişkiyi **D=f(N)** ifade etmektedir. **N** istihdamından elde edilen kazancın arz fiyatından yüksek olduğu durum, müteşebbislerin istihdamı arttırmaları anlamına gelmektedir. **Z** ile **D** arasında denge sağlanana kadar müteşebbislerin giderlerini yükseltmeleri gerektiği belirtilmektedir. Bu aşamada toplam talep eğrisi ile toplam arz eğrisi

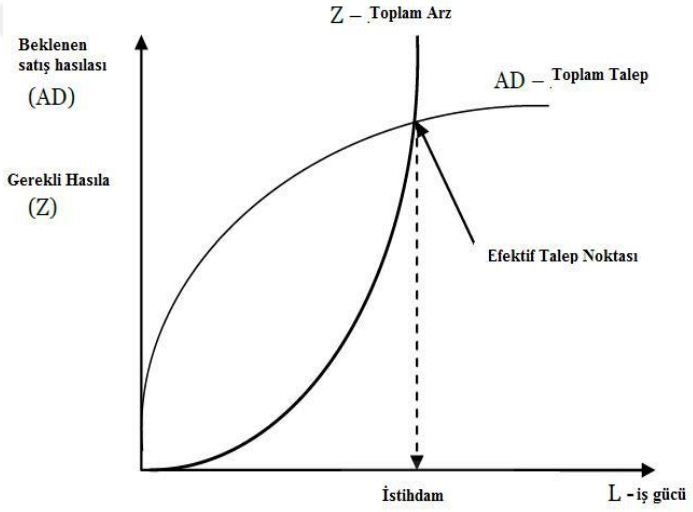
kesişerek kazanç durumu yani efektif talep meydana gelmektedir. Toplam arz fiyatını **q(N)** ve kazancı **f(N)** oluşturmaktadır.

$$Z = q(N)$$

$$D = f(N)$$

Analizde bütün **N** değerinin yani tüm istihdam ve üretim harcamalarının eşit olduğu belirtilmekte ve efektif talebin klasik iktisadi düşünürlerin aksine tek bir denge durumunun varlığındansa sınırsız değerler bütününe sahip olunduğunun altı çizilmektedir. Bu süreçte tüketim eğiliminin gerçekleştirilmesi için tüketim ve yatırım yapmaya isteklendirme durumunun gerçekleşmesi gerektiği belirtilmektedir (Keynes, 1969: 20-23).

Şekil 1. Efektif Talep

Kaynak: Jesperson, 2009: 9 akt Doruk ve Şahintürk, 2015: 7.

Şekil 1'de belirtildiği üzere olan **D=f(N)** noktasını, efektif talep noktası oluşturmaktadır. Efektif talep noktasının oluşumunda bireylerin tüketime istek duyması ve yatırıma yönelmesi gerekmektedir. Birey, yatırım kararlarına toplum ile etkileşim halinde karar vermektedir. Keynesyen hayvansal güdüler bu karar verme aşamasında analize dâhil edilmektedir. Keynesyen teori ise genelde tüketim eğilimi

ile yatırımların uyarılması şeklinde efektif talep teorisi olarak anılmaktadır (Jesperson, 2009: 9 akt Doruk ve Şahintürk, 2015: 7).

Keynes, talep odaklı iktisadi yaklaşımı ekonomik dengenin sağlanması için belirleyici etken olarak görmektedir. Kısa dönemde beklentilerin her zaman gerçekleşmediği ve uzun dönem beklentilerinin bağımsız olduğu için efektif talep ilkesinin uygulanabileceğini ve bunun, teorisinin ana bileşimini oluşturduğunu söylemektedir (Eaton, 2013: 40).

2.3. Keynes'in Tasarruf Teorisi

Finansal analizlerde tasarruf ve yatırım dengesi önem taşımaktadır. Keynes, yatırım harcamalarını ve sermayenin marjinal etkinliğini parasal faiz oranı ile ilişkilendirmektedir. Müteşebbislerin davranışlarını ise kar ve zarar dengesi etkilemektedir. Dolayısıyla ekonomik değişimlerin kökenini kar ve zarar dengesi oluştururken ekonomideki değişimin temel sebebini de yatırım ve tasarruf arasındaki denge yarışı oluşturmaktadır (Keynes, 2018: 146-147).

Keynes, tasarruf teorisinin kırılgan bir konu olduğunu Genel Teori adlı eserinde dile getirmektedir (1969: 54-56). Tüketim için yapılacak olan masrafın üzerinde bulunulan gelir fazlasına tasarruf denilmektedir. Bu duruma gelir analizi de dâhil olmaktadır. Tüketim için yapılmış harcama denildiği takdirde bu konu tüketim harcamasına da konu olabilmektedir. Tüketim harcaması konusunda tüketicinin karar sürecine ve ne düşündüğüne dek tasarruf analizini kapsayan hassas bir süreci nitelendirmektedir. Gelirin cari üretim değerine eşit olduğu, cari yatırımın tüketilmemiş cari üretim kısmına eşit olduğu ve tasarrufun da tüketim üstündeki gelir fazlasına eşit olduğu kabul edildiği zaman tasarruf ve yatırım eşitliği ortaya çıkmaktadır.

Gelir = Üretimin Değeri = Tüketim + Yatırım.

Tasarruf = Gelir + Tüketim.

Tasarruf = Yatırım

Keynes tasarruf analizine, tasarrufu kalıntıya benzettiğini belirterek başlamaktadır. Tüketim ve yatırım kararları verilirken gelir tayininde bulunulabilmektedir. Dolayısıyla yatırım yapma kararı verildiğinde ya tüketim ya da gelir arttırılacaktır.

Bu süreçte Keynes'in kalıntıya benzettiği tasarrufta artış görülmeyebilir. Satın alma isteğinin satma isteğine eşit olmadığı bir ekonomide psikolojik tepkilerin ekonomik analizlere dahil edilmesi gerekmektedir. Nasıl ki bir tüketimde bulunma hali veyahut bulunmama hali bir bireyin anlık psikolojisine, kararlarına bağlıdır; tasarrufta bulunma ya da bulunmamak da aynı şekilde bireylerin psikolojik tepkilerine göre değişiklik göstermektedir (Keynes, 1969: 54-58).

Gelirin tamamı tüketime harcandığı takdirde tam istihdama ulaşma noktasında sıkıntı yaşanmamaktadır. Ancak gerçek bir ekonomide bireyler, gelirlerinin tamamını ekonomiye harcamayacaklardır. Tasarrufa diğer bir deyişle gelirin tüketilmeyen kısmına da yönelme olmaktadır (Stewart, 1980: 76-79). Ekonomik dengenin sağlanması için denkleme dikkat edilmesi gerekmektedir. Tasarruf oranı yatırımlardan fazla olduğu zaman iktisadi faaliyetler daralabilmektedir. Daralmanın sonucu olarak yatırımlar azalacak, efektif talep denge seviyesi de bozulacak ve tam istihdam seviyesinin altında kalacaktır. Dolayısıyla ekonomide depresyon meydana gelecektir. Sorunun çözümü için kilit unsur tasarruf olmaktadır. Girişimcilerin yatırım eğilimi, halkın tasarruf eğiliminin üstünde yer aldığı zaman depresyon son bulacaktır (Ergin, 1983: 44). Bu süreçte de var olan dengeyi ekonomik göstergelerin ardındaki gizli güç; birey psikolojisi oluşturacaktır. Keynes'in Genel Teori adlı eserinde savunduğu ve teorilerini duyurma noktasında dile getirmiş olduğu başlıca hipotezinin, "bireylerin karar alma aşamasının temelinde insan psikolojisi bulunmaktadır" şeklinde olduğu söylenebilir.

Keynes tasarruf eylemini gelecekteki getiri oranına bağlı olarak efektif talep ile ilişkilendirmektedir. Her ne kadar ekonomide tasarrufta bulunma eylemi tüketim teorisi kadar etkili olmasa da bir halkanın parçası olarak sistem ilerlemektedir. Eğer bir tasarruf eylemi gelecekteki getiri adına olumlu sonuç doğurmuyorsa, yatırım da bundan olumlu etkilenmeyecektir (Keynes, 1969: 78).

2.4. Keynes'in Yatırım Teorisi

Keynes, yatırım talebi ile ilgili iki farklı problemi ele almaktadır. İlk problemi yatırımların istikrarsızlık potansiyeli oluştururken, ikincisini tam istihdam seviyesinin altında bulunan tasarruf düzeyinde yatırımların durgunluk eğiliminde bulunma hali olmaktadır. Keynesyen teoride yatırım teorisinin önemi, ekonomide

satın alma gücünü sağlamasından meydana gelmektedir. Finansal piyasalarda ekonomiye tüketim malının arz edilmediği her faaliyet efektif talep olarak yatırım fonksiyonu ile bir anılmaktadır. Bir ürünün üretiminde kar elde etmeye imkân verecek tüketim malı miktarı üretilmekte olan yatırım malı miktarı ile eşdeğer görülmektedir. Yatırım dolayısıyla efektif talep, tüketim ve yatırım harcamalarının toplamına eşit olmaktadır. Yatırım için ayrılmış olan para; yatırımın vereceği randıman, yatırımın finansmanı için gerekli parayı ödünç alan ve ödenmesi gereken meblağ olarak görülmektedir. Keynes, yatırımdan alınacak verim söz konusu olduğu zaman elde edilecek gelire odaklanılması gerektiğini belirtmektedir. Yatırımların verimi bir nevi yatırımların gelecek tahminine bağlı olmaktadır. Yatırımların gelecek verimi, satış hacmi ile fiyatına bağlı gelişmektedir. Yani ekonomide yatırım yapabilmek için verimin olması gerekmektedir. Yatırım aşamasında ise Keynes, yalnızca ekonomik verimin cari durumunu değil ekonomide gelecek tahminlerini de önemsemektedir. Yatırım, yatırımın karlılığı ve faiz oranı arasındaki karşılaştırma ile belirlenmektedir. Yatırımdan beklenen kar ise sermayenin marjinal etkinliği -ıskonto oranı- olarak ifade edilmekte ve yatırımın ana bileşenini oluşturduğu belirtilmektedir (Genç, 2009: 11-12).

Sermayenin marjinal etkinliği arttıkça, müteşebbisler de yeni yatırımlara yönelmektedir. Keynes, yatırım oranlarının azalmaması gerektiğini, yatırım teorisinde herhangi bir kısıtlama ile karşılaşılırsa bunun sebebinin efektif talep yetersizliğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Yatırımda kar elde etme ihtiyacı oluşmaktadır. Karın gerçekleştirilmesi daha fazla tüketim malı ile mümkün olmakta, tüketiciye daha fazla ürün satılmasını gerektirmektedir. Bu koşulda sermayenin marjinal etkinliği ekonomide esaslı önem taşımaktadır. Gelecek hakkında yapılmış olan tahmin şimdiki durumu etkileyeceğinden ekonomi, bugünkü duruma etki eden sezgiler ile ilişkilidir. Bu sezgiler, Freud ile ilişkilendirilebileceği gibi tüketim ve yatırım kararlarını da birebir içine alan bir döngü oluşturmaktadırlar (Keynes, 1969: 129).

Keynes, hem iyi bir yaşam sürme konusunda hem de ekonomide tam istihdamı sağlamak için tüketimden ziyade yatırım değişikliklerini teşvik ederek mutluluğa kısa yoldan ulaşılabileceğini ifade etmektedir. Tüketim ve çarpan sonrası

ekonominin diğer yapıtaşını yatırımın oluşturduğunu belirtmektedir (Moggridge, 1985: 93-94).

2.5. Genel Teori Özelinde Harcama ve Kadın Analizi

Keynes'in hem harcama dengesinin sağlanması için yönlendirilmesi gereken hem de boş zaman analizini onun üzerinden gerçekleştirdiği aktör kadındır. Bu bağlamda kadınlar Keynes ekonomisinin yapı taşlarından biri olarak görülmelidir.

2.5.1. Keynesyen Harcama Analizi

Keynes, insan doğasının mantıksal olduğu düşüncesini yıkarak insanlığın esasında kör ve kaba hırslara sahip olduğunu ve insan psikolojisinin kabalığa yatkın olduğunu ifade etmektedir. Keynes, "Para Üzerine Bir İnceleme" adlı eserinde çoğu insanda mantık arama yetisinin olmadığını ifade etmektedir. Bu çoğunluğa, borsaya katılan çoğu kişiyi de eklemektedir (Keynes, 1930: 324);

> ''*Ne yaptıkları hakkında neredeyse hiçbir fikirleri yok. Geçerli bir fikir yürütme için gerekli temel bilgilere bile sahip değiller ve kısa süreli trendlerin yol açtığı korkulara ve ümitlenmelere kolayca kurban oluyorlar ve aynı şekilde kolayca dağılıyorlar. Bu, içinde yaşadığımız kapitalist sistemin ilginç unsurlarından biridir ve gerçek yaşamı araştırdığımız zamanlarda göz ardı edilemez.*''

Keynes mantık dışılığın, sosyal dünyamızı ve ekonomik yaşantımızı etkileyebileceğini, yatırım ve harcama dengemizde aksaklıklara sebep olacağını belirtmektedir. Çünkü sosyal yaşamımız ekonomi üzerinde etkide bulunabileceği gibi ekonomik kararlar da sosyal yaşamımız üzerinde etkide bulunabilmektedir (Winslow, 1986: 552).

Keynes, Genel Teori adlı eserinde yatırımların tasarruflardan yüksek olmasının enflasyona sebep olacağını, tasarrufların ise yatırımlardan daha yüksek olması durumunda ekonominin durgunluk sürecine gireceğini ifade etmektedir. Durgunluk döneminden çıkılması için harcamaların arttırılması gerektiğini savunmaktadır. Keynes'in belirlemiş olduğu analize dek Klasik İktisadi Ekol'de tasarrufun arttırılmasına yönelik ekonomik yaklaşımlar sunulmaktadır. Ancak Keynes ile

krizden ve durgunluk döneminden bu şekilde çıkılamayacağı, harcamaların özendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Tomanbay, 2017: 10).

Keynes, para kazanma güdüsü ve harcama dengesi ile alakalı açıklamalarda bulunmuştur. Keynes'in "Laissez-Faire'nin Sonu" makalesindeki iddiasına göre kapitalizmin önemli bileşimini; ekonomik sistemde paraya olan düşkünlükler ve para kazanma hazzına olan bağımlılıklar oluşturmaktadır.

Keynes, Barışın Ekonomik Sonuçları adlı eserinin Toplum Psikolojisi adlı bölümünde toplumun ilerlemesi için üretimin de gerekli olduğunu ancak üretime kendini adayıp dünyevi zevklere ara vererek yaşamdan zevk alınamayacağını şöyle açıklamıştır (Winslow, 1986: 563);

"Onlar anlık tüketimin sağladığı hazların yerine yatırım yapmanın kendilerine kazandırmış olduğu gücü tercih etmişlerdir. Ayrıca birikim yapmak, püritanizmin içgüdülerinin odak noktası olmuştur ki yıllardır bu insanlar dünyevi işlerden çekilmiş ve hem üretme sanatı hem de üretilenden zevk almayı boşlamış kişilerdir. "

Hatta Keynes, yatırımcıların paraya aşırı değer atfetmeleri ve yatırımda bulunmama durumlarında mantıkdışı davrandıklarını belirterek Genel Teori'de yatırıma ait bir bölüm dile getirmiştir. Nakit tercih etmek isteyen bireylerin aslında biriktirme arzusu taşıdıklarını ve bu durumun mantıkdışı olduğunu ifade etmiştir.

Keynes'in ekonomik anlayışında harcama analizini tüketim harcamaları oluşturmaktadır. Çünkü birikimden ziyade yalnızca tüketim harcamaları ekonominin istihdam ve ek gelir oranına katkı sağlamaktadır. Keynes, tasarrufları önemsemesine rağmen tasarrufta bulunma eyleminin ekonomide nakit gömülemesine sebep olduğunu belirttiği için tasarruf, kısır olarak görülmektedir. Bu sebeple Keynesyen model bunalım modeli olarak sunulmakta, bu model çerçevesinde ekonomide harcama dengesine önem verilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Skousen, 2003: 384).

Keynes'in ekonomik yaklaşımlarında tüketim baz alındığı için bireyleri tüketime yönlendirme noktasında analizlerini ve açıklamalarını ikna yeteneği çerçevesinde oluşturmaktadır. Teorilerinden ziyade ekonomide birey psikolojisinin çok daha önemli olduğunu ifade etmektedir (Moggrine, 1985: 32)*:*

''İktisatta karşıtınızı yanlışından dolayı mahkûm edemezsiniz, olsa olsa ikna edebilirsiniz''

Keynes, devlet kademelerinin, politikacıların, lobicilerin ve benzeri üst kademelerin rasyonel ikna yöntemi ve kamuoyu yönlendirmesine açık olduklarını ifade etmektedir. Bu süreçte Keynes'in, birey ve toplumu kendi ideolojileri doğrultusunda yönlendirmek için üst kademelerden destek aldığı ve ikna etmeye elverişli olduklarını söylerken bile, kitlesini ikna etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Seçkinlerin ikna yöntemi doğrultusunda ikili oynayabileceklerini; kamuoyu açıklamaları, gazete gibi dışsal ama etkili görüşlerin yardımıyla kamuoyunu etkilemeleri gerektiğini belirtmektedir. Bu noktada Keynes'in gazetecilik geçmişinin olduğunu da unutmamak gerekmektedir.

Keynes gazetecilik yaptığı süre zarfında; özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası dönemin yarattığı boşluğu görüşlerini yayma noktasında fırsat bilmiştir. Keynes bahsetmiş olduğu üst kademenin içsel görüşleri yardımıyla, dışsal görüşleri biçimlendirmesi gerektiğini, toplumda büyük bir ayrımın önüne bu şekilde geçebileceğini belirtmektedir. Keynes'e göre ikna kabiliyetine sahip olmak rasyonalite inancına sahip olmayı gerektirmektedir. Kendi içsel görüşlerine, sezgi ve tahminlerine olan güveni ile insanların istenildiğinde akılcı bir biçimde yönlendirilebileceğini, değerlendirilmeye açık olacaklarını savunmuştur. Çünkü Keynes'e göre; doğru bir ikna yöntemi tüm ön yargıları, tutkuları yıkabilir ve aktif şekilde bireyleri yönlendirme böylece mümkün olabilecektir. Keynes, harcama dengesinin bozulması halinde çıkar gruplarının ve kişisel bencilliklerin bir kenara bırakılmasını savunmaktadır. Ancak bu süreçte ilk hedefinin öncelikli olarak ikna yöntemlerini bulmak olduğunu belirtmektedir (Moggrine, 1985: 36-39).

2.5.2. Keynesyen Ekonomide Kadın Özelinde Bir İnceleme

Keynes'in cinsiyet özelindeki yaklaşımları dikkat çekmektedir. Keynes'in Cambridge'den iktisat hocası ve babasının yakın ahbabı olan Marshall'ın derslerinde kadınların yer almasından hoşlanmadığı bilinmektedir. Özellikle Keynes'in Marshall'ın derslerini kaçırmadığı ve hocasının derslerinde aktif şekilde yer aldığı belirtilmektedir. Öğrencilik zamanlarında Keynes'in erkeklerle olan samimiyeti ve kadınların dersteki varlığından rahatsız oluşu bilinmektedir. Hatta 1909 yılında Keynes, Cambridge'de ders verdiği süre zarfında kadınlara ders vermeyi bırakmak istediğini, onlarla geçirdiği iki saatin bile kendisinde sinir bozukluğuna sebep olduğunu ve kadınların düşüncelerinden nefret ettiğini ifade etmiştir. Keynes,

kadınlar ile ilgili görüşünü; *"erkeklerin beyinlerinin en aptal ve en ters zamanlarındaki düşüncelerinin bile kadınlarınki kadar iğrenç görünmediği"* şeklinde ifade etmektedir (Moggridge, 1992: 183 akt Skousen, 2003: 365).

Dönem zihniyeti itibariyle bir birey olarak kadına verilmeyen değer eğitim ortamına da lanse edilmiş, Marshall ve Keynes tarafından bu ayrım gözler önüne serilmiştir. Hatta Keynes 1920'li yıllarda, Liberal Parti siyasal yaşamında, toplumsal sorunlar özelinde cinsel sorunlar konusuna odaklanmıştır. Bloomsbury Grubu'nda da gündeme gelen bu konular özellikle doğum kontrolü, gebeliği önleyici araçların kullanımı, evlilik yasaları, cinsel anormallik ve saldırganlıkların tedavisi, kadınların ve ailenin ekonomik konumu gibi başlıklarla oluşturulmuştur (Moggrine, 1985: 40).

Keynes'in George Edward Moore öncülüğünde en çok bireysel ve cinsel özgürlükler konusunda eleştirilerde bulunduğu bilinmektedir. Her ne kadar Lydia Lokopova ile evlenmiş olsa da bu evliliğin aslında 2. Dünya Savaşı döneminden bir kaçış olarak görüldüğü ve hayatını düzene sokmak için ani bir evlilik sürecine girdiği düşünülmektedir. Bu düşüncenin destekçisi olarak Keynes'in görüşü şöyledir (Hession, 1984: 46 akt Skousen, 2003: 365);

''Değişmek için çok geç. Şimdiye kadar (cinsel anlamda) ahlaksız olarak kaldım ve sonuna kadar da kalmaya devam edeceğim''

Keynes'in kadınlar hakkındaki görüşleri ile alakalı olarak; Tarihçi Elizabeth ve Harry Johnson, Keynes'in kadın düşmanlığı şeklindeki tutumlarını onun tasarruf ve yatırım teorileriyle ilişkilendirmiştir. Keynes'in, tasarrufu dişi (kadın) olarak ve yatırımı erkek olarak belirttiğini söylemişlerdir. Kendi tabiri ile dişiyi olumsuz manada kullanırken yatırımı olumlu manaya gelecek şekilde yorumlamışlardır. Keynes'in tasarruf teorisi analizlerinde de tasarrufu artık olarak kullanarak bir nevi dışladığı belirtilmektedir. Keynes, yatırımın erkekliğini, yatırımın geleceğiyle ilgili öngörülerinde ve hislerine (animal spirits) yönelik referanslarında çokça kullanmıştır. Keynes'in inşa etmeye başladığı düşünülen ekonomi; ''kadın kökenli bir erkek ekonomisi'' dir. Tasarrufların dişiliği, istihdam dengesinin belirlenmesinde tasarrufa düşen pasif rol olarak görülmüştür (Johnson, 1978: 121 akt Skousen, 2003: 366). Hatta Keynes "Para Üzerine Bir İnceleme" adlı eserinde; tasarrufun bir hemşire veyahut girişim için hazırlanan hizmetçi bir kız olabileceğinden ama bu aktörler

olmama ihtimalinin bile daha yüksek olduğundan bahsetmiştir (Keynes, 1930: 132 akt Skousen, 2003: 366).

Keynesyen ekonomide eğitimli bireylerin yönetimde veya müteşebbis olarak görevi bulunurken çalışan kesime, daha fazla çalışmaktan başka şans bırakılmamıştır. Bu kategori cinsiyet ayrımı noktasında da yer bulmuştur. Yani kadın ve erkeğin yapacağı işler bellidir. Keynes, ekonominin işlerlik kazanması için tüketim teorisine ve harcama dengesine önem vermiştir. Keynes'in bu süreçte efektif talep analizi önem kazanmaktadır. Efektif talebi arttırmaya yönelik siyasetlerin tüketim ve yatırım yoluyla ekonomide etkin olabileceklerini belirtmektedir. Ancak ilave olarak Keynes'in düşüncelerinin kalıcılığını sağlamak adına bir araç daha gerekmekte; onu da ikna etme yöntemi oluşturmaktadır. Tüm kamuoyunu etkileme noktasında ikna yöntemi önem kazanmaktadır.

Özellikle Keynes'in eserlerinde, bireyleri tüketime yönlendirme çabaları çokça görülmektedir. Mandeville'nin Arılar Masalı'nda genel tabiri ile bahsettiği; 'faaliyetlerin kaynağı lüks ve harcama yüceltilir, cimrilik ve biriktirme alışkanlığı mahkûm edilir' şeklindeki söylemleri, toplumu tüketime yönlendirmeye ve onları bu süreçte ikna etmeye çalışmaktadır. İkna özelinde en çok da kadınlara hassas davranılmakta, bilhassa kadınlar tüketime yönlendirilmeye çalışılmaktadır (Defaud, 2010: 62-63);

''Öyleyse siz vatansever ev kadınları, hemen, yarın, sabah, sokaklara çıkın ve her yanda reklamlarda övülen o harika ucuzluklara koşun. İyi bir iş yapmış olursunuz, çünkü hiç bu kadar ucuzluk olmamıştır, düşlerinizde bile göremezsiniz bu ucuzluğu. Çamaşır, yatak çarşafları, yatak örtüleri alın, en küçük ihtiyaçlarınızı bile karşılayın. Üstüne üstlük yararlı etkinlikleri yeniden başlatarak vatandaşlarımıza daha fazla çalışma keyfi bağışlamış olursunuz. Böylece ülkenin zenginliğine katkıda bulunmuş olursunuz''

Keynes tüketim teorisi ve bireylerin tüketime yönlendirilmeleri konularının üzerinde önemle durduğu gibi özel olarak kadınların tüketime yönlendirilmesi noktasında daha hassas davranmıştır. Özellikle kadınların tüketime yöneldiği takdirde "vatandaşlarımıza daha fazla çalışma keyfi bağışlamış olursunuz" şeklindeki söylemi, psikolojik olarak kadınlara yük oluşturmaktadır. Bu süreçte kadınların görevinin tüketimde bulunmak olduğunu, aksi halde toplumdaki işsizliğin sebebi

olacaklarını ifade etmektedir. Keynes'in kitle psikolojisi ve manipülasyonları ile ajitasyon yoluyla kadınlar üzerinde teorilerini oluşturduğu belirtilmektedir.

Manipülasyona dair bir diğer örneği Keynes'in 1930 yılında İngiltere'deki kadınlara yazmış olduğu yazısı oluşturmaktadır (Sarfati, 2015: 91-92);

''Hanımlar evde oturmayın, dönem evde oturma zamanı değildir. Sokağa çıkın. Ama sokağa çıkmanın bir amacı var; alışveriş yapmaya çıkın, ne bulursanız satın alın. Evlerinizi dekore ettiyseniz yıkın bir daha dekore edin. Yıkın bir daha yapın. Üzerinizdeki elbiseler çok güzelse hepsini çöpe atın yeni baştan satın alın.''

Tasarruf bilincine karşı olan Keynes, yaratmış olduğu ekonomisini harcama temelinde oluşturduğu için özellikle kadınları tüketime teşvik etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KEYNES'İN TEORİLERİNDE FREUD İZLERİ

Ekonomilerin nasıl işlediğini anlamak için Keynes, hayvansal güdülerin (Animal Spirits) önemine değinmektedir. Freudyen Devrimle ortaya çıkan bu kavram; Keynes'in tasarruf, yatırım, tüketim ve harcama kökeninde birey davranışlarını analizlerine dahil ederek gerçekleştirdiği devrimin merkezinde yer almaktadır. Hayvansal güdüler kavramının kökeni Freud'a dayanmaktadır. Keynes'in Freud'dan devraldığı hayvansal güdüler hem kendi teorilerinde hem de kapitalist sistemin işleyişinin açıklanmasında önemli bir role sahiptir.

Kapitalizmin ana bileşenleri bağımlılık derecesinde para kazanma isteği ve para sevdası içgüdülerinden meydana gelmekte, bu içgüdüler ise kapitalizmin hayvani ruhu'nu (Animal Spirits) oluşturmaktadır. Keynes, para biriktirmenin ahlaksız bir eylem olduğunu belirtmektedir. Para ve servet hem Keynes hem de Freud için ortak araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Keynes, Freud'dan Eros-Thanatos çatışmasını devralmıştır. Fakat Keynes iktisadında Eros ve Thanatos bir çatışma halinde değildir. Hatta Eros Thanatos'u aşarak bireyleri ölümsüzlüğe doğru yöneltecektir. Ölümsüzlüğe ulaşmak için an'a odaklanmak ve an'da daha çok tüketmek gerekmektedir. İnsanoğlu ölümü yok saymalıdır. Kapitalist sistemin de doğası ve gelişimi bunu istemektedir. Kapitalist sistemin gelişimi için ölümün hiç düşünülmemesi gerekmektedir. Kapitalizm, ölümün olumsuzlanması üzerine kurulu bir sistemdir. Kapitalist ekonomiyi ayakta tutacak şey, yaşamın ölümden koparılmasıdır.

3.1. Freud Devrimi

Bilim dünyasına her eklenen yeni bir kavram, birey ve toplum ilişkisini de etkilemektedir. Bilimsel düşüncelerin gelişiminde üç adet kırılma noktası olduğu söylenmektedir. İlk kırılma Copernicus'un; "Dünya'nın, evrenin merkezi olmadığı" görüşünü savunmasıyla başlamıştır. İkinci kırılma nokrasını Darwin'in; "insanın yeryüzünde sıradan bir hayvan olduğu" görüşü oluşturmaktadır. Son kırılma ise Sigmund Freud tarafından "bilinçdışının keşfi" ile gerçekleşmiştir (Teber, 2013 akt Seçilmiş, 2017: 43).

Freud'a göre Copernicus, dünyanın evrenin merkezinde olduğu görüşünü değiştirmektedir. Darwin, insanın canlı evreninde ayrıcalıklı bir konumda olmadığını göstermiştir. Freud'un kendisi ise bu süreçleri psikanalizin habercisi olarak psikoloji alanında devrim olarak tanımlamaktadır (Jaccard, 2016: 103). Freud, bilime yapılmış olan en ağır darbenin psikoloji araştırmalarına ait olduğunu ve ilk ego analizini kapsadığını savunmaktadır. Araştırmalarıyla birlikte; *"egonun kendi evinin dahi efendisi olmadığını, zihninde bilincinde olmadan devam edenlerin sınırlı bilgisiyle yetinebileceğini"* kanıtlamaya çalışmaktadır (Jacobsen ve Shamdasani, 2018: 2). Freud'un devrimi, psikoloji bilimi alanındaki bu keşfi ile diğer tüm bilimleri etkilediği gibi iktisat bilimini de etkilemiştir. Bu etkileşim ilk olarak dil kavramında gözlenmiştir.

3.1.1. Dil Kavramı

Bir bilim dalının araştırma alanı, bireylerin kullanmış oldukları dilin sınırlarını oluşturmaktadır. Kavram, kısıt ve çağrışımları belirleyen ana etkeni kelime oyunları oluşturmaktadır. Dilin bir düşünceyi aktarma biçiminde yapılanması ve ele alınan kelime oyunları her bilimde olduğu gibi iktisat biliminin de çeperini oluşturmaktadır. Keynes'in de diksiyonları, hitabet ve ikna yeteneği başta olmak üzere dil bilimine ağırlık verdiği bilinmektedir. Keynes, dilin aynı zamanda dünyayı tanımlamak ile sınırlı kalmadığını, iletişim kurmak ve kuralları belirlenmiş olan bir oyunu oynamak ile aynı kefede olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple Freud gündelik yaşamın içkin formlarına dil oyunu tanımlaması yapmakta, temel uğraşlarının akıl ile akıldışını ayıran çerçeveyi belirlemek olduğunu ifade etmektedir. İktisat biliminde de aynı çerçeve geçerli olmaktadır (Altınörs, 2001 akt Seçilmiş, 2017: 11). İktisadi dilin var olan teoriler ve kavramlar ile ifade edilmesinden ziyade var olan fikirleri, bilgi birikimini aktarma noktasında dil bir araç olarak kullanmıştır. Böylece kurgulanmış olan dil oyunları ile düşünce kalıpları topluma sunulma imkânı bulmuştur. Düşünce kalıplarının belirleyici etkenini dil oluşturmakta, özellikle iktisat, siyaset gibi geleceği yönlendirme noktasında etkisi olan bilimlerde çokça kullanılmaktadır. Keynes, ekonomik analizlerinde dil bilimini işlevsel şekilde kullanmış olup, dil oyunlarının kavramsallaşması konusunda sosyal kuralları da irdelemektedir. Keynes bu süreçte toplumsal yasaları ve adetleri dil oyununa benzetmekte, yaşamında ve teorilerinde de bu dil oyunlarını kullandığı bilinmektedir (Seçilmiş, 2017: 11).

Dil biliminin aktif olduğu ekonomik analizlerde yalnızca diksiyon ön planda olmamakta, dil biliminin kapsamına yazı gibi ruhu ortaya konan; jest, mimik, el kol hareketleri gibi bilgi aktarımları da dâhil olmaktadır. Freud, Psikanaliz ve dil bilim arasındaki ilişkiyi önemle incelemektedir. Psikanalizden faydalanan bilimlerden olan dil bilimi, bu alanda soyut bir kavram gibi görünmesine rağmen bilimsel alanlara katkı sağlamakla birlikte bilginin düşünce kalıplarına tutunması için de temel oluşturmaktadır. (Yıldız, 2014: 4).

Psikanaliz tıpkı psikoloji alanında olduğu gibi dil biliminden sıkça faydalanmaktadır. Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud ise bu alana ayrıca önem atfetmiştir. Freud, bir düşün yorumlanmasında ve uykudaki düş dilinden hareketle gizli ve bastırılmış duygular üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Freud, düş dilinin eski çağlardan beri var olduğunu, simgelerin kişisel anlamlarından ziyade daha abartılı söylemler ile de kullanılabildiğini ve bu simgelerin düş içerisinde yer alan olgulardan ibaret olduğunu ifade etmiştir (Freud, 1996: 36-39). Freud'un dil kavramlarını bilinç ve bilinçdışı, benlik içgüdüleri ve cinsel içgüdüler, haz ilkesi ve gerçeklik ilkesi, ben ve id, yaşam içgüdüsü ve ölüm içgüdüsü gibi zıt kavramlar oluşturmaktadır. Tüm bu kavramlarla birlikte devrimini gerçekleştirebilmiştir (Jaccard, 2016: 83-84).

3.1.2. Freud'un Bilimsel Mirası

Sigmund Freud'un 1856 yılında Moravya'nın Freiberg şehrinde ve 3 yaşından itibaren gittiği Avusturya'dan, 1939 yılında ölümüne dek yaşadığı İngiltere'ye kadar olan yaşamında kendi devrimini yarattığı ve literatüre sadece İngilizce diline ait 24 ciltlik eser bıraktığı bilinmektedir. Eşi Martha'nın yeğeni, Goethe ve Shakespeare araştırmacısı olduğu için Freud bu kişilerin eserlerine ayrıca bir ilgi duymuş ve araştırmalarında bu kişilerin eserlerinden çokça faydalanmıştır. Yapmış olduğu analizleriyle de kendisini Napolyon ve İskender ile eş değer tutarak güç sahibi insanlara özenmiş olduğu bilinmektedir (Teber, 2021: 49).

İnsanı bilimsel çalışmaların öznesi haline getiren Darwin, Freud'u da etkisi altına almıştır. Freud'un da bilim yaşamında öznesini insan oluşturmaktadır. Freud'un 17 yaşında başlayan Tıp Fakültesi hayatı, 15 yıl boyunca sinir hastalıklarıyla, bireylerin zihinlerini merak ederek geçmiştir. Zamanla bilinç-dışı kavramının farkına vararak bilimsel hayatında "Psikanaliz" adı altında devrimini gerçekleştirmiştir. İnsan

zihninde ele aldığı kavramları "Rüyaların Yorumu" adlı eserinde 1890 yılında dile getirmiştir (Hall, 2016: 14).

Freud Goethe'nin "Doğa Üzerine" adlı tezini okuduktan sonra tıp alanına yönelmiştir. Ancak "Doğa Üzerine" adlı tezin İsviçreli teolog Georg Christoph Tobler'e ait olduğu bilinmektedir. Freud bu tezin en çok şu kısmından etkilenmiştir (Jaccard, 2016: 27);

> *''Doğa! Onunla çevriliyiz ve sıkı sıkıya sarılmışız. İçinden çıkmamıza imkân yok, içine daha derin nüfuz etmemize imkân yok. Zorla bile olsa, doğanın dansının burgacına kendimizi kaptırırız. Doğa bizi tükenip kollarına düşene dek sürükler.''*

Freud'un ölüm ve yaşam hakkındaki araştırmaları düşünüldüğünde yaşamın kısalığından feyz almıştır. Zamanın göreceliği konusu yanında bireye ve bireyin ruhsal dengesine de değinen Freud, psikoloji bilimine olan zaafı ile de tanınmaktadır. Freud'un "*psikoloji olmadan hayat eksik kalacaktır"* sözü bu görüşü tasdikler niteliktedir (Shamdasani ve Jacobsen, 2018: 4).

1904 yıında "Gündelik Yaşamın Psikopatolojisi" adlı eserinde hafıza sorunlarına, "Cinsellik Üzerine Üç Deneme" adlı eserinde cinsel içgüdülerin varlığına, "Espri ve Bilinçdışıyla İlişki" adlı eserinde bilinçdışı mekanizmasının işlevine değinmiştir. 1909 yılında Amerika'da yapmış olduğu konuşmasıyla birlikte ismi duyulmuş, Tıpkı Keynes gibi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ismi dünya geneline ulaşmıştır (Hall, 2016: 14-17). Freud'un hastalarını iyileştirme aşamasında ilk önce kendisine daha sonra da hastalarına uygulamış olduğu alkol, kokain ve morfin tedavisi, onun bilimine önyargılı davranılmasına sebep olmuş ve üçlü bir felakete yol açacağı düşünülmüştür (Jacobsen ve Shamdasani, 2018: 282). Daha sonra Freud tedavilerinde hipnoz ve elektrik yöntemini de kullanmış, histerik hastaların cinsel mahiyetlerden kaynaklı olduğunu düşünerek 'konuşarak tedavi' yöntemine başlamıştır. Hastalarını bilinçdışı eylemlerinden uzaklaştırmak amacıyla konuşarak ikna metodunu uygulayarak çağrışım metodundan faydalanmıştır (Challeye, 1965: 8).

Freud, hipnoz tekniğini daha kapsamlı öğrenebilmek amacıyla 1889 yılında Nancy'e gitmiştir. "Hayatım ve Psikanaliz" adlı eserinde hipnoz kadar hipnoz sonrası telkinlerin de çok işlevsel olduğunu dile getirmektedir. Bu süreçte, hipnoz altındaki

bireye emir verilerek hipnoz sona erdikten sonra bireyin eylemi yerine getirmesi beklenmektedir. Birey uyandıktan sonra nedenini bilmediği, nasıl yönlendirildiğini anlamadığı bir şekilde eylemi yerine getirmektedir. Tüm bu süreç hipnoz altındaki bireyin ikna edilmesi yöntemiyle mümkün olmuştur. Birey hipnozda değilken de bu süreç işlemekte ancak bir anda gerçekleşmemektedir. Hipnoz yöntemi daha hızlı bir sürece dâhil olmaktadır. Birey hipnoz durumundayken yapmış olduğu eylemin sebebini bilmediği için yapmış olduğu eylemlerin gerçek nedenini de bilmemektedir. Birey, bilinçdışı eylemde bulunduğu için bu durumu keşfedememektedir (Jaccard, 2016: 33-34). Hipnoz uygulaması bireyleri ikna etme yöntemine benzemektedir. Her ikisinin de kökeninde istenilen eylemin yapılması yer almaktadır.

Freud'un bilimsel mirası tüm bilim dallarına ışık olduğu gibi İktisat bilimine de ışık olmaktadır. Freud, çocukluk zamanlarında ortaya çıkan cinsel içgüdünün sürekli tekrarlanmaması için çocuğun yetiştirilmesine önem verilmesi gerektiğini, aksi halde bireyde nesne sevgisinin cinsel içgüdünün yerine geçeceğini belirtmektedir (Gürol, 2017: 89). Nesne sevgisinin yoğun olacağı ve değişmesi için bilinç yaratılmadığı toplumlarda, Keynes gibi ekonomistlerin yönlendirmesiyle ekonominin liberalizm ağından kurtuluşu olmayacağı açıktır.

3.1.3. Bilinç (dışı) Kavramı

Freud, zihni nitelik olarak parçalara ayırdığını söyleyerek bilinç ve bilinçdışı olarak iki farklı ayrım gözetmektedir. Ruhsal olgular arayıcılığı ile fark edilemeyen bilinç ve bilinçdışı ayrımı tam olarak psikanalizin çekirdeğini oluşturmaktadır (Freud, 2011: 75). Freud aynı zamanda bilinç ve bilinç dışı arasındaki farkın basit olduğunu, bilinçli olmayan her eylemin bilinçdışı olarak görülebileceğini belirtmektedir. Bilinç denilen her sürecin nitelendirilmesi gerekmediğini belirtmektedir. Bilinçli olan yalnızca bir anda bilinçli olabilmektedir. Algılar doğrulanmadığı takdirde çelişki var olmaktadır. Freud, bilinçdışı durumunu bilinçli durum ile değiştirebilen şeye "ön-bilinç" demektedir. Zihin süreci muhakkak ön-bilinç aşamasını yaşamaktadır. Bu analizlere göre insan zihni ve süreci; bilinç, ön-bilinç ve bilinçdışı olarak üç ana işleve bölünmüş olmaktadır (Gürol, 2017: 58-59). Bu kuramlar Freud'un kişilik kuramları olarak bilinmektedir. Üçünün de ortak özelliğini "bastırma" duygusu oluşturmaktadır. Genellikle stres, kaygı durumlarında bilinçdışı kavramı egoyu bu duygu durumların meydana getireceği hasarlardan korumak için devreye girmektedir.

Uzmanlığı sinir hastalıkları olan Freud, histeri ve diğer ruhsal hastalıkları da alanına eklemiştir. Histerik hastalarına hipnoz tekniğini uygulamıştır. Hipnoz tekniğini bireylerin ikinci zihni olarak adlandırmıştır. İkinci zihin kavramı ise bilinçaltı kavramının kökenlerini oluşturmaktadır. Bu süreç 19. yüzyılın en büyük buluşlarından sayılmaktadır (Ebru, 2021: 27).

Freud hem normal görülen hem de kişiliğinde hasta sayılan bireylerde, zihin yapılarının yanı sıra psikolojik bazı güdülerde de inceleme yapılması gerektiğini savunmuştur. İlkel düşünce süreçleri ile coşkusal tepkilerin bireyin gelişim evresinde tamamıyla değişmediğini, varlığını bilinçdışında sürdürdüğünü belirtmiştir. Bilinçdışı zihin yapısını, kişiliğin homojen yapıda bulunmamasından dolayı; bastırma, geri itme (represyon) yoluyla gizlenmiş etkilerine karşı korumaktadır. Bu süreçte Freud zihnin yapısını iki işleve ayırmıştır. İlk işlevini gerçek olgulara bir şekilde kendini uyumlu hale getirmiş, bütünlük oluşturmuş olan (ussal, rasyonel) işlevler oluşturmaktadır. Diğer bir işlevi ise kendini düş, patolojik belirti, istemeden gösterdiğimiz tepkileri ve tüm zihinsel süreçleri kapsayan bilinçdışı süreçleri oluşturmaktadır. Gözle görülen davranışlar üzerinde kesinlik belirtmeyen bilinçdışı kavramının etkileri ve bireylerin gösterdikleri davranışın nedenleri tek bir etken ile açıklanamamaktadır. Freud'un aklileşme (rasyonalizasyon) olarak bahsetmiş olduğu bu süreçte bireyler bilinçli olan olguların ardına gizlenmektedir. Bireyin kendi kendini aldatma halini benimsemesi Freud'un bilinçdışı, halk adıyla bilinçaltı kavramını oluşturmasına sebep olmuştur ve bu sebeple geliştirmiş olduğu tekniği psikanaliz oluşturmaktadır (Gürol, 2017: 21). Bu bağlamda Freud'un bilinçdışı kavramının anlaşılır kılınması için Ego, İd, Süper-ego kavramlarının incelenmesi gerekmektedir.

3.1.3.1. Akıl Oyunları: Ego, İd, Süper Ego

Freud'da bilinç kavramı farkında olduğumuz düşünce kalıplarını içerdiği gibi farkında olmadığımız düşünce kalıplarını da bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca bilincin arka planında da geniş bir bilgi cevheri bulunmaktadır. Bilincin arka planında bulunan bu gerçeklik gün yüzüne çıkabilecek konumda bulunmaktadır. Freud bu süreci buz dağının görünmeyen kısmı olarak nitelendirmektedir. Bireylerin davranışlarında bilinçaltından doğan davranış kalıplarının yer aldığını açıklayan

Freud, kişilik kuramlarında gerçeklik ilkesiyle hareket ettiğini belirtmektedir (Freud, 1996: 36-39).

Freud'un yaklaşımında yapısal kişilik kuramı olarak da adlandırılan görüşü Calvin S. Hall (2016: 23) "tam bir kişilik oluşturan kuram" olarak adlandırmaktadır. Freud'un zihinsel açıdan sağlıklı bir bireyde olması gereken sistemleri, büyük bir kitle tarafından benimsenmekte ve Calvin gibi düşünürlerce de yorumlanmaktadır. Bu üç sistem, insani ilişkilerin temelini oluşturan ihtiyaç ve isteklerin karşılanması ile tatmin olmaktadır. Ancak bu sistemler kendi içinde uyumlu hale gelemezse bireyin davranışlarında dengesizlikler gözlemlenmektedir.

Freud'un yapısal kişilik kuramları arasında İd (altben), Ego (ben) ve Süper-ego (üstben) kavramları bulunmaktadır. Bu kavramlar insan zihnini üç kısma ayırmaktadır. Yapısal kişilik modeline göre id'den gelecek olan bir dürtü bilinçdışında savunma mekanizmasını oluşturmaktadır. Süper-ego'da meydana gelebilecek karara göre iki taraftan biri- İd, veya Ego- seçilerek eylem aşamasına geçilmektedir. İnsan zihni; İd (ilkel benlik), Ego (benlik) ve Süper-ego (üstbenlik) olarak üç bölümden meydana gelmektedir. İd, Ego, Süper-ego birbirinden ayrı hareket etmemekte, sürekli etkileşim halinde olmakta ve bireylerin eylemleri de bu etkileşim sonucu oluşmaktadır. Her bireyin farklı düşünce sistemi vardır. Dolayısıyla İd, Ego ve Süper-ego her bireyde farklı çalışmaktadır. Aralarında meydana gelen iletişim kopuklukları veya çatışma durumunda oluşan stres ve kaygı bozukluğu, günlük hayatta bir şeylerin ters gittiğine dair işaretleri meydana getirmektedir. Bilinçdışı savunma mekanizması da egoyu kaygı durumundan korumak için var olmaktadır (Seber, 2015: 43-44).

Ego ön-bilinç ile bağ kurmakta, İd ise genel anlamda bilinçdışı ile bağdaşmaktadır. Birey ruhsal bir İd'den ibarettir. İd, bilinçsiz ve bilinemez olarak görülmektedir. İd'in kişiliği en belirgin etken olarak bebeklerde görülmektedir. Bebekler kendilerine zararı olup olmayacağını düşünmeden eylemde bulunmaktadır. Ancak bebek büyüdükçe Ego, Süper-ego oluşmaya başlamakta ancak bu durum İd'in yok olduğu anlamına gelmemektedir. İd yalnızca baskılandığı için gerektiği yerlerde kendini göstermektedir. Genellikle İd, içgüdüleri serbest bırakarak haz odaklı eylemlerde

bulunmaktadır. İd'in işlevi bireyselliğin kökeni olarak görülmekte yeme, içme, nefes alma gibi yaşamsal gereksinimleri yerine getirmektedir (Freud, 2011: 83).

Başlangıçta her şeyin kökeni İd olarak görülmekte, Ego'nun ise dış dünyanın etkisi ile İd'den meydana geldiği bilinmektedir. İd'deki bazı kavramlar bu süreçte ego tarafından alınmaktadır. Ego, almış olduğu kimi kavramları zamanla bırakarak bu kavramların bilinçdışına itilmesine sebep olmaktadır. Freud psikanaliz sayesinde bilinçdışında veya İd'de bulunan süreçlerin Ego'daki süreçlerden farklı işlerlik kazandığını belirtmektedir (Freud, 2011: 85). Freud, Ego ve İd üzerine yaptığı çalışmalarda "Zihin Cihazı" tabirini kullanarak bütünü anlamak için zihni yapısal olarak üç aşamaya böldüğünü ifade etmiştir.

Zihin aşamalarında İd'in en büyük işlevi; organizmadaki uyarıcıların uyumsuzluğu veya enerji kaybı durumunda enerji kaybının onarımını sağlamaktır (Hall, 2016: 23). İd, zihnin ilk güç kaynağını oluşturmaktadır. Birey dünyaya geldiği zaman henüz dünya ile uyumlu hale gelmemiştir. Tüm bu içgüdüsel kaynaklar bireye kalıtım yoluyla aktarılmaktadır. İd bireyin günlük yaşamını yönlendiren, mantık ve ahlak kuramlarından bağımsız hareket eden, ilksel davranış kalıplarından meydana gelmektedir. İd, insan yaşamının devam edebilmesi için yoğun bir işleve sahiptir. İd'in haz odaklı eylemlerle hareket eden bir yapısı bulunmaktadır. Freud'un "Haz Prensibi" olarak adlandırdığı bu tanım, hayatın ilkel ve birincil prensibini yerine getirme amacını taşımaktadır. İd çoğunlukla bilinçsiz eylemlerden oluşmakta, yalnızca kişisel tatmin sağlayacak şeylere odaklanmaktadır. Atadan kalıtımlar yoluyla aktarılmış olan tüm bilgiler; içgüdüler, tutku ve iç tepkiler, dürtüsel özellikler burada depolanmaktadır. Varlığı koruma içgüdüsü, ölüm içgüdüsü, cinsel içgüdü de bu bölümde yer almaktadır. Freud bilinç eylemlerini çocukluk dönemine dayandırmaktadır. Çocuklukta ve daha sonrasında yaşam boyu bilinçaltına atılmış eylemler İd'de yaşam bulmaktadır. İd, her acı durumunu haz ile ikame etmeye çalışarak bedende hareket etmeye çalışmaktadır. İd'in görevi, bireyin gerilimden kaçmak isteyerek hazza ulaşmasını sağlamaktır (Challaye, 1965: 126).

İd, her bireyde görülen ve durağanlığı bastıran bir koruma güdüsü olarak düşünülmektedir. Koruma içgüdüsüne; gözün retinasına gelen güneş ışığını engellemek amacıyla göz kapağının kapanması, hapşırma eyleminin genzi rahatsız

eden ve gözü yaşartan bir eylem olmasına rağmen içten-dıştan gelebilecek olan uyarıcıların refleks olarak vücudun savunma mekanizması oluşturması, bebeğin aç kaldığı süre zarfınca hissettiği acıyla ağlaması örnek verilmektedir (Hall, 2016: 27).

Freud, "Haz İlkesinin Ötesinde" (2011: 21-32) adlı eserinde dış dünyadan ziyade bireyin iç dünyası ile ilgilenmektedir. Freud, İd'i içgüdülerin kökeni olarak görmekte, ruhsal süreçlerin kendiliğinden haz ilkesiyle yönlendirileceğini, var olan belirsizliklerin bilinç ile değil bilinçdışı ile çözüme ulaşılabileceğini ve ancak bilinç dışı ile anlaşılabileceğini belirtmektedir. Ego ise bireyin gelişim ürününü teşkil etmektedir. Ego, bireylerdeki kalıtımsal ve içgüdüsel dürtüleri yansıtmaktadır (Gürol, 2017: 29).

Ego'nun bireyin ihtiyaçlarıyla şekillenen korumacı bir yapısı bulunmakta ve Ego, İd'in etrafını bir örtü gibi sarmaktadır. Bu örtü kısmen bilinç halini oluşturarak beynin en dış kısmında bulunmaktadır. İçgüdü ve içgüdüsel dürtülerin İd'deki rolü gibi algılar da Ego üzerinde aynı işlevi görmektedir. İçten gelen öncelikli olarak acı, haz gibi tüm duygular bilinçli bir yapı sergilemektedir. Duygular iyi ya da kötü olarak bırakmış olduğu izleri bu bölümde barındırmaktadır. Duygu izleri bu bölümde barınmış olduğu gibi tüm libido da burada bulunmaktadır. Var olan durumda dengenin sağlanması mühimdir, aksi halde Ego geliştikçe libidoyu kendinde daha fazla barındırmaya başlayacaktır. Bu süreçte de İd, Ego'ya bağımlı hale gelmiş olacak, "narsizma" durumu ortaya çıkacaktır. Ego sürekli İd üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışarak, İd'in içgüdülerini yavaşlatmaya çalışacaktır. Psikanaliz, Ego'nun İd üzerinde hâkimiyet kurması anlamına geldiği için bunu ölüm içgüdülerini kullanarak yapmaya çalışacaktır. İd, içgüdüleri tarafından yok edilmeye çalışıldığı bu süreçte "eros" haline gelmeye çalışmaktadır. Eros'un manası, varlığı korumak ve birleştirmek amacıyla oluşturulan içgüdü anlamına gelmektedir. Ego, bulunacağı her süreçte savunmasız olarak gözükecek, bu süreçte id'in libidosu ile Süper-ego'nun sertliği karşısında risk durumunu sürdürmüş olacaktır. Ego sürekli Süper-ego karşısında İd'in isteklerini dengeleme durumunda kalacaktır (Challaye, 1965: 127).

Ego'nun İd üzerindeki hâkimiyeti çocuğun gerçek dünya ile tanışması anlamına gelmektedir. İd'den gelen dürtüler doğru yönlendirilerek toplum içindeki davranış kalıplarının da değiştirilebileceği belirtilmektedir. Ego, bireyin çevresi ile oluşturmuş

olduğu uyumu sağlamak üzere var olmaktadır. İd bu durumda haz ilkesine göre hareket ederken, Ego gerçek dünya ile irtibat halinde olmaktadır. Süper-ego ise Freud'a göre bir gelişim evresini oluşturmaktadır. Var olan kültürel değer ölçütlerini, belirlendiği ebeveynlerin ve onların davranışlarının benimsenmesi oluşturmaktadır. Birey olgunlaştığı zaman ego, bireyin hayatının merkezini oluşturmaya başlamaktadır. Özellikle Süper-ego, zihinsel aşamada da bütünüyle ilişkilendirilmekte genel anlamda kitleleri oluşturduğu bilinmektedir. Kendi zihin aşamasını biyolojik gereksinimleri karşısında oluşturan Ego, dış uyarılmalara karşı kendini savunurken dört ana işleve bölünmektedir. İçgüdüleri içsel yollarla, var olan durumları ise dışsal yollarla algılamaktadır. İçsel ve dışsal işlevin dışında bütünleyici ve homeostasis işlevi de bulunmaktadır. Süper-ego'nun ihtiyaçlarını ve Ego'nun içgüdüsel verilerini uyumlu hale getiren bütünleyici işlevi oluşturmaktadır. Kendisini çevre koşullarına karşı uyumlu konuma getirerek bilişsel (cognitive) işlevini bütünleyici hale getirmeye çalışmaktadır. Homeostasis'in işlevi ise organizmadaki ilkel itki ile anlık tahmini yapılması istenen her türlü psikolojik çatışma durumunu ifade etmektedir. Freud bu durumun bebeklere has bir özelliği oluşturduğunu ve bu duruma 'Hoşlanım Acı ilkesi' adını verdiğini belirtmiştir. Bu ilkenin temel özelliğini her tatmin durumunun hoşlanım ile bağdaştırılabileceğini, engellenmesi durumunda acının doğabileceği şeklinde belirtmiştir. Ancak bu acı bireyin sağ kalmasını bile tehlikeye sokacak boyutlara ulaşabilmektedir. Bu şekilde Ego, varlığını koruyabilmek adına psikolojik tepkilerini birbirine ve dış koşullara uyumlandırmayı öğrenerek bazı isteklerini erteleyebilmektedir. Bu davranış kalıpları ise zamanla alışkanlık haline gelmektedir. Ego'da homeostasis işlevinin en az enerji ile yerine getirme işlevine 'tasarruf ilkesi' denilmiştir. Birey, Ego ile önceden öğrenmiş olduğu davranış kalıplarıyla yaşamını idame ettirmeye çalışırken tasarruf ilkesi ile yeni kalıpları öğrenme ve eski kalıplarını koruma gibi bir uyumlama yoluna girmektedir. Bu çatışma anksiyeteyi de beraberinde getirebilmektedir. Ego'nun İd ile ayrım noktası, psikolojinin de temelini oluşturan bu noktaya dayanmaktadır (Gürol, 2017: 29-31).

İd, Süper-ego ile bir olarak Ego'ya karşı durmaktadır. Ego, ancak sağlıklı ilişkiler dâhilinde kurulmuş ise İd ve Süper-ego deneyi sağlayabilecek ve çevresince çözüm üretme yoluna girebilecektir. Süper-ego'nun işlevi ise İd ile Ego'ya kuralları ile

duvar örmektir. Süper-ego, üstün varlıklar gibi görülen ebeveynlerin davranışlarını ve baskın toplum davranışlarını kendine kopya ederek hareket etmektedir. Süper-ego, ahlaki, vicdani ve toplumsal baskıları bünyesinde barındırmaktadır. Bu sebepledir ki çocuklarda "ödip kompleksi" ortaya çıkmaktadır. Süreç ilerledikçe üst-ben'in duyduğu hayranlık düzeyi ebeveynlerinden öğretmenlerine veya rol model olacak başka karakterlere yansıyacak ve giderek kişiliksizleşecektir. Ancak Süper-ego her zaman bireyi ego üzerinden takip etmektedir. Süper-ego, bilinçli de bilinçsiz de davranabilmektedir ancak bilinçli olduğu durumda Ego ile eşdeğer konuma gelebilmektedir (Challaye, 1965: 128).

Freud Süper-ego özelinde çalıştığı gibi kadın ve erkek arasındaki Süper-ego farkına da değinmektedir. Kadın ve erkek arasındaki bu farkı; kadınlar ile erkekler arasında ahlaki düzeyde fark olduğu, kadınların üst-benlerinin erkekler kadar sert olmadığı, kadınların duygu durum değişmelerinden daha çabuk etkilendikleri, yaşamın zorunluluklarına boyun eğmek için erkeklere nazaran daha az hevesli oldukları şeklinde açıklamaktadır. 'Cinsiyetler Arasındaki Anatomik Ayrımın Psişik Sonuçları (1925)' adlı makalesinde de kadınların değişime karşı önyargılı olduklarını dile getirmektedir (Ebru, 2021: 15).

Freud, kadınların var olan değişikliklerde daha kapalı olduğunu düşündüğü için Süper-ego kavramının kadınlarda daha gelişkin olduğuna inanmaktadır. Keynes'in kadınlar özelinde işlenen tüketim teorisinin kökenlerinde, Freud'un kadınlarda yer alan Süper-ego işlevinin daha gelişkin olduğu düşüncesinin yeri olduğu düşünülmektedir. Süper-egonun, ailenin hayat görüşüne sahip, ahlakçı yasalarla hayata sınırlar koyan yapıda bulunduğu ve yer aldığı bilinmektedir. Victoria toplumunda yer alan ve baskıcı ahlak kurallarıyla toplumda yönlendirilmiş her kadında beyninin Süper-ego düzeyinin daha gelişkin oluşuna şaşırılmamalıdır. Keynes'in, Freud'dan bu düşünce ile tüketim teorisini oluştururken esinlendiği düşünülmektedir. Süper-egoda atadan gelmiş olan genler ve sonradan öğrenilen değerler açısından İd ve Süper-ego sürekli çekişme halinde bulunmaktadır. İd'in içgüdü ve dürtüleri bizlere toplumsal açıdan uygun olmayan, tehdit unsuru oluşturacak şekilde meydana geldiği için Ego tüm bu dürtüleri bilinçaltında barındırmaktadır. Ego, sürekli var olan çekişme halinin arasında denge oluşturmaya ve dürtüleri bilinçaltında tutmaya çalışmaktadır (Burger, 2006: 44).

3.1.3.2. Kitle Psikolojisi

''Kitleler asla gerçeğin peşinde koşmamıştır. Yanılsamalar isterler ve yanılsamasız yapamazlar. Gerçek olmayanları, sahteleri, rüyaları gerçeğin üstünde tutarlar; gerçeklerden çok, gerçek olmayanların etkisinde kalırlar. Bu ikisi arasında ayrım yapmama eğilimi oldukça yüksektir (Freud, 1975: 78).''

Bireyler ruhsal yaşamlarında başkalarından rol model olarak etkilenmektedir. Psikoloji bu noktada bireysellikten sıyrılarak toplumsal psikoloji kimliğine bürünür. Bireylerin çevresine göstermiş olduğu davranış kalıpları kitleler halinde yayılarak genele ulaşmaktadır. Kapitalist sistemde bu süreç çok daha rahat işlemektedir. Akerlof ve Shiller'ın (2018: 49-80) deyimiyle kapitalizm, bireylerin ihtiyaç duydukları şeyleri üretmemekte, onların ihtiyaç duyduğu şeyleri tahmin ederek, ödemeye razı gelecekleri şeyleri üretmektedir. Keynes dâhil olmak üzere ekonomistler bu aşamada en önemli görevi üstlenmekte, kitlelere hitap ederek ekonomi ile alakalı hikâyeler anlatmaktadır. Onlar insanlara duymak istedikleri gelişmeleri bildirerek teorilerinde fazlaca detaya girmekte, kasıtlı olarak abartılı söylemlerde bulunmaktadır. Halkın kullanmadığı ve ekonomiye ait olan kavramları sıkça kullanarak tahmin odaklı ancak sayısal göstergelerle ikna yoluna başvurmaktadır (Freud, 1973: 384 akt. Winslow, 1986: 574).

Keynes, tahminlerini genellikle mantıksal ve sayısal hesaplamalara göre oluşturmuştur. Ayrıca Keynes, tahminlerini içgüdüleri ile oluşturduğunu, açıklamış olduğu tahminlerinin kökeninin bilinçaltında yer aldığını ve amacının kuşkuları yok etmek olduğunu belirtmektedir. Eğer ki tahminler gerçekleşmezse bunun ruhsal davranışlardan dolayı meydana geldiğini ve bu durumun bireylerin paraya olan hislerini kuvvetlendireceğini dile getirmektedir (Winslow, 1986: 575).

Freud'a göre fiziksel ve yapısal güçler ruhsal davranışlarda etkili olmaktadır. Birey ve toplumlarda yer alan dürtüler haz duyma ve acıdan kaçınma isteği şeklinde kendini göstermektedir. Freud, haz duygusunu içgüdülerin tatmin edilmesi olarak dile getirmektedir. Çünkü ona göre yaşamın amacı kolay kavranabilecek bir etmene bağlanamamakta, yaşam yönlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Birey ve toplumun neyi arzuladığı, mutluluk olarak neyi tasvir ettiği yaşam gayesini oluşturmaktadır. Bu süreçte ortak noktayı mutluluk ve haz ihtiyacı oluşturmaktadır (Freud, 1999: 34-38).

Freud kendi eserlerini ve psikanalizi tanıtmak amacıyla toplumu manipüle etmiştir. Freud'un dil sürçmeleri, rüya, cinsellik, akıl hastalığı, nevroz, psikoterapi, hafıza, biyografi, dil, pedagoji, aile, toplum, politika ve tarih gibi pek çok alana hitap ettiği bilinmektedir. Ayrıca Freud'un, psikanalizi "Freudlaştırıp" kullandığı da söylenmektedir (Jacobsen ve Shamdasani, 2018: 325).

Freud, hayvanlar gibi insanlara da kalıtım yoluyla geçen sürü içgüdüsünü anlamlandırmaktadır. Bu sürüsellik biyolojik olarak libido kavramı açısından aynı tür canlıların bir arada bulunarak geniş topluluklar oluşturması anlamına gelmekte ve geniş kitleleri oluşturmaktadır. Bu durum Libido'nun dışa vurumu olarak da görülmelidir. Freud, bireylerin yalnız olduğu zaman bütünün parçası olarak kendilerini göremediklerini bu sebeple aitlik ihtiyacına sahip olduklarını belirtmektedir (Freud, 1975: 71-76).

Freud, bir kitleyi kitle yapan ögenin içsel enerji yani libido bağlarından meydana geldiğini ifade etmektedir. Askeri veya dini topluluklarda bu durum tüm çıplaklığı ile gözlenebilmektedir. Kitlelerin karakteristik özeliği olarak bireyler zamanla itaat etmekte, daha sonra bireylerin kendi başlarının çaresine bakılması söylenmektedir. Özgürlük içindeki tutsaklık durumu kitle psikolojisinin kaynağını oluşturmaktadır. Freud, bir çocuğun tek olduğu zamanki korkusunu bile kitlenin yokluğu ile ilişkilendirmektedir. Toplumda hiç kimsenin doğası gereği bir diğerinden önde yer almak istemediğini, herkesin aynı duyguları ve durumu paylaşmak istediğini belirtmektedir. Sosyal adalet, bireyin kendi kendini birçok etmenden esirgemesi, böylelikle başka insanların da aynı şeylerden el çekmesine öncü olması olarak tanımlanmaktadır. Freud'a göre eşitliğin yegâne koşulunu toplumsal vicdan ve görev duygusu oluşturmakta, topluluk önder bir kişinin ardında bu kökleri yerine getirmelidir (Freud, 1975: 37-73). Çünkü Freud'a göre birey, tepkilerine hâkim olma yeteneğine sahip olmuş olsa dahi kitle bu yetenekten yoksun olmaktadır. Her birey ırk, meslek, din, millet duygularıyla birden fazla kitle ruhuna sahip olmaktadır. Freud, kitleleri bir sürü hayvanı olarak niteleyenlere karşılık insanı "yönlendirilmeye açık sürünün bireyi" olarak tanımlamayı tercih etmektedir (Freud, 2018: 27). Freud, topluluğun temelden değişmesinin en büyük arzularından biri olduğunu ve kolektif bir ruhun varlığını gözler önüne sermeye çalıştığını ifade etmektedir. Toplumun

bireyi değişikliğe uğratacağını ve kitlenin bireyde tehlike izlenimi yaratacağını bu sebeple uyum sağlama isteğinin doğacağını belirtmektedir (Challaye, 1969: 117).

3.2. Psikanaliz

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, ekonomik buhranın varlığı gibi toplumda ruhsal sıkıntıların da varlığı ön plana çıkmıştır. İnsan ruhunun problemlerini çözümlemek amacıyla 19. yüzyılın bırakmış olduğu toplumsal hasarı hafifletmek ve onarmak için Sigmund Freud, psikanaliz adında bir teori geliştirmiştir. İnsan ruhunun saklı noktalarını keşfetmeyi amaçladığını söyleyen Freud; psykhe (ruh) ve analysis (çözümleme) olarak ruh çözümlemesi adı altında bireylerde çözümlemelerde bulunmuştur. Bu süreçte insan ruhuna verilen değer artmış, bireylerin inandığı gerçekliklerin aslında gerçeği yansıtmadığı, kökeninde farklı olayların yattığı ortaya çıkmıştır. Freud, psikanalizin arka planında nedensellik ilkesi bulunduğunu ifade etmektedir. Hem nesnel hem de ruhsal yaşamımızdaki bilinçsiz olayların bilinçli olaylara kıyasla çoğunlukta olduğunu savunmaktadır. Freud'un bilinç dışı olarak belirttiği kavram halk dilinde bilinçaltı olarak ifade edilmektedir. Bireylerin bilinçdışında bastırmış oldukları arzu, çatışma ve komplekslerin, ruhsal ve bedensel rahatsızlıklarda bazı zamanlarda ortaya çıkan hatta hayatımızın gidişatını etkileyen eylemlere sebep olduğu ifade edilmektedir. Psikanaliz ise var olan bu bastırılmış duyguların olumsuz etkilerini en aza indirgemeyi ya da yok etmeyi hedeflemektedir (Yıldız, 2014: 2).

3.2.1. Psikanalizin Kökenleri

Freud'un psikanaliz sahnesine çıkışına kadar psikiyatrların iki işlevi bulunmaktadır. Bunlardan ilkini toplum adına karar veren (devlet) birinin işlevi olarak, toplumun korunması oluşturmaktadır. İkincisi ise herkesin ve hiç kimsenin hizmetinde olma işlevidir. Bu işlev, parayı veren kişinin hizmeti alabileceği anlamına gelmektedir. Freud'un tıbba olan katkısı bu sisteme üçüncüsünü eklemektedir. Freud, tıp alanında yeni bir yol ve tavır icat ederek; hastayı dinlemek, hastanın vereceği tepkiler ışığında onunla konuşarak onu ikna etme yoluna girmektedir. Tüm bu çözümlerin kökeni bireylerin psikolojisinde sonuçlanmaktadır. Ayrıca her bir bireyin toplumsal sonuçlara yol açabileceğini de öğreten Freud olmuştur (Jaccard, 2016: 65-70).

Freud'un öğretilerinden esinlenen başlıca ekonomistlerden biri ise Keynes olmuştur. Gençlik çağında üye olmuş olduğu Bloomsburry Grubu'nda Freudyen düşüncelerden etkilendiği hatta grup üyelerince çalışmalarda bulunulduğu görülmüştür (Winslow, 1986: 554);

''Bloomsburry üzerinden Keynes'in Freudcu düşüncelere erişimi bulunmaktaydı. Bloomsburry, üyeleri ve ilişkisi olan şahıslar arasında dört adet Viyana'da Freud üzerine çalışmalar yapmış aktif psikanalistlere sahipti. Bu şahıslar: Adrian Stephen, Vanessa Bell'in kardeşi olur; Virginia Woolf; Bloomsburry'nin kurucu üyelerinden biri olan Karin Stephen ki kendisi Adrian Stephen'ın eşidir; James Strachey, Lytton Strachley'in kardeşi olur ve Freud'un eseri olan 'Standart Edition' (Standart Basım)'ın İngilizce versiyonunun yazı işleri müdürüdür (Standart Edition Woolf's Hogarth Press -bir basımevi- tarafından basılmış Uluslararası Psikanaliz Kütüphanesi'nde bulunan eserlerden biridir); Alix Strachley, James Strachley'in eşidir. Bloomsburry'de Freud'un değeri üzerine olan görüşlerin karışık olmasına rağmen, Keynes dışında başka üyeler de kendi çalışmalarında psikanalizi kullanmışlardır.''

Freud'un psikanaliz çalışmalarından Keynes de yararlanmaktadır. Keynes'in faydalandığı kadar grup üyelerince de araştırma konusu haline gelecek düzeyde Freud önemsenmekte, psikanalizin dünya çapında yayılmış olduğu gözlemlenmektedir (Winslow, 1986: 554).

Freud 1933 yılında, Keynes'in Genel Teori'si yayımlanmadan tam 3 yıl önce "ruh ebesi" olarak tanınmakta, çalışmaları dünya genelinde konuşulmaktadır. Freud ile psikanaliz alanına yoğunlaşan Breuner, tedavi yöntemine talking cure (konuşma kürü) ve chimney sweeping (baca temizleme) adını vermektedir. Daha sonra Freud bu alana "katharsis" ya da "tutkuların söktürülmesi" adını vererek psikanalizin yolunu açmaktadır (Jaccard, 2016: 65-70).

Nöroanatomi uzmanı olarak göreve başlayan Freud daha sonra ruh bilimci olarak araştırmalarına devam etmiştir. Başlangıçta otopsi, hipnoz daha sonra da serbest çağrışım tekniğini yani psikanalizi uygulamaya başlamıştır. İnsanın bilinçdışını anlamlandırmak ve tensel- tinsel, ruhsal-psişik sorunlarını çözümlemek amacıyla psikanalizi yöntem olarak geliştirmiştir. Kendi tabiri ile bu amacı; yaşama anlam vermek, hakikati aramak düşüncesiyle uğraş edinmiştir. Psikanaliz zamanla bireyin iç dünyası ile bilinçdışını kapsayarak; "*hakikatin bireyin psişik prizmasında çeşitli renklendirmeler yaptığını; çarptırmalar, saptırmalar ve her şeyden evvel*

bastırmalara uğradığını" dış dünya gerçekliğinin uzantısı olarak ifade etmiştir (Teber, 2021: 15).

Freud psikanalizin ortaya çıkmasında katkısının olmadığını ancak gelişim evresinde kendisinin fazlasıyla emeğinin olduğunu ifade etmektedir. Psikanalizin ilk gelişim evresini Josef Breuer uygulamaktadır. Breuer psikanalizi isterili bir genç kız için uyguladığında Freud üniversitede bitirme sınavına hazırlanmaktadır. Breuer'e yaşadığı sıkıntılar dolayısıyla başvuran isterik genç kız Anna, Breuer ile kendi kendini tedavi etme yöntemini denemektedir. Henüz adını koyamadığı bu yönteme "konuşan tedavi" (talkin cure) adını vermektedir. Breuer, Anna ile derin sohbetlere dalarak bilinçdışında gelişen var olan rahatsızlıklarını bilinçli konuma getirerek problemi fark etmesini ve rahatlamasını sağlamaya çalışmaktadır. Anna tedavi sırasında yalnız olmadığını hissetmek için Breuer'in elini tuttuktan sonra hamile olduğunu iddia etmeye başlamıştır. Anna psikolojik kökenli karın ağrıları yaşadığının farkında olmadan yaşadığı mide sorunlarının hamilelik kaynaklı olduğunu çevresinde dile getirmiştir. 19. yüzyıl toplumunda bu durumun anlayışla karşılanmaması sebebi ile tedavi zorunlu olarak son bulmuştur. Breuer Anna'ya çeşitli tedavi yöntemleri kullanmış ve bu süreçte hastanın rahatsızlığını kendi kendine farkına varıp çözmesini sağlamaya çalışmıştır. Ancak Anna, seanslar sonrasında anlattıklarını hatırlayamamaktadır. Breuer başta bu duruma anlam vermemiş olsa da hastanın anlattığı her detayın bilinçdışına itilmiş olaylardan ibaret olduğunun farkına varmıştır. Breuer bu yönteme "arındırma yöntemi" adını vermektedir. Bu süreç ise psikanalizin temeli olarak (1880-1882) görülmektedir (Freud, 1998: 10-18).

Ruhlarındaki kötü yaşanmışlıktan arınma işlemi; hastanın kendini fark ederek, dış gözlem yoluyla, kendi kendini yönlendirme sürecine gireceği, sonrasında başarıya ulaşacaklarını savundukları süreci belirtmektedir. Yıllar sonra Freud, tedavi sürecinde Anna'nın Breuer'e âşık olabileceğini, tedavilerindeki olayların hastanın geçmişine dayanabileceğini, cinsellik kavramı ile bağdaşılabileceğini savunmuştur. Breuer Freud'un bu analizini kabul etmemiştir. Ancak Freud, çocukluk döneminde yaşanılan kötü olayların travmalara sebep olacağını savunarak "Travma Kuramı" adı altında bir analiz geliştirmiştir. Freud'un geliştirmiş olduğu bu kuram psikanalizin gelişimini sağlamıştır.

Gündelik yaşamda bireylerde görülen unutkanlık, dil sürçmesi, yanılsama, nesne kayıpları Freud'un başarısızlık olarak gördüğü olaylardan meydana gelmekte, psikanaliz tüm bunları açıklamaya çalışmaktadır. Psikoloji ve metapsikoloji denemelerinde bulunan Freud, sesinin dünya'nın uykusunu kaçıracağını ifade etmiştir. Freud, ilk olarak ruh ile bilincin eş değer olduğu düşüncesini ortaya koymuştur. Bilinçaltı dünyasına ise karanlık kuyu olarak bakmıştır. Ancak bireylerin gizli kalmış yanları psikanaliz yoluyla bilinç kısmına ulaşabilmektedir. Hayvansal İçgüdüleri andırdığını söylediği ruhsal döngünün bilinçaltını ve dolayısıyla psikanalizi oluşturduğunu belirtmektedir (Challaye, 1965: 13-20).

Hastanın zihni saplantılı nevrozlarda kendisini ilgilendirmeyen düşüncelere yoğunlaşmaktadır. Bu süreçte hasta, kendisinin de hoşuna gitmeyeceği işlerde bulunabilmektedir. Düşünceler hasta için bir hayli tehlikeli sorunlara sebep olabilmektedir. Kaygı düzeyi artan hastalar ruhsal olarak ölüm sınırında hissedebilmekte, bu süreçte kendilerini ağır suçlar içinde bulabilmektedir. Hastalar daha çok kendilerini başka alanlara yönlendirmekte ve dikkatlerini dağıtacak eylemlerde bulunmaktadır. Ancak genellikle yasaklarla, dayatmalarla, sınır ve önlemlerle karşı karşıya gelmektedirler. Dikkatlerini dağıtmaya çalıştıkları eylemleri; yıkanmak, gezintiye çıkmak hatta tüketim eyleminde bulunmak gibi günlük olaylar izlemektedir. Saplantılı bir durum haline gelen bu eylemler bir çeşit enerji ile desteklenmektedir. Bu durumu birey kökten engelleyememektedir. Olumlu ve olumsuz olaylara karşı şüphe durumuyla hareket eden hastanın zihni onun özgürlük alanını sınırlayacak durumda hareket etmeye başlamaktadır. Psikanaliz ile bu saplantılı hastalıkların yok edebileceği veya yönlendirilebileceği savunulmaktadır (Gürol, 2017: 108-109).

Freud, tedavi yöntemi olarak "yaratıcı kışkırtma" yolunu seçmiş, bireylerin bastırılmış dürtülerini –istemlerini- harekete geçirmenin bir yolunu aramıştır. Tüm bu dürtüleri doyuma ulaştırmanın mümkün olacağını ifade etmeye çalışmış, insanların mutlu olması için topluma karşı sağduyulu olmaması ve topluma başkaldırması gerektiğini ifade etmiştir. Psikanaliz Freud'a göre yalnızca bir tedavi yöntemi olmamakla birlikte onun dünya görüşünü yansıtmaktadır. Onun kuramı politik psikoloji alanına da dönüştürülmüş, ekonomi biliminde yorumlanmıştır (Teber, 2021: 15).

Günlük yaşantımıza ve bilime; baskılama, regresyon, inkâr, ikna etme, yansıtma, "Freud Sürçmesi" gibi kavramlar yerleşmiştir. Bu niteliklerin "Anekdot ve Propaganda" eseri olduğu da söylenmektedir. Aynı zamanda sanat, edebiyat, ekonomi, tarih gibi bilim dallarına alan açmıştır (Shamdasani ve Jacob, 2018: 17-25). Freud, psikanalizin varlığı ile insanların içinde bulunduğu durumun çatışmalardan meydana geldiğini, asıl kaynağını ise çocukluk dönemlerinin oluşturduğunu belirtmekte ve böylece yaşamı temelden kaynaklanan bir karamsarlığa göre yönlendirmektedir. Freud, bilinçli söylemlerden ziyade bilinçdışı arzuların gündemde olduğu yapıyla ilgilenmekte ve başkasını kandırmaktan ziyade bilinçdışının varlığı ile farkında olmadan kendimizi kandırdığımızı belirtmektedir. Freud'un sıra dışı görüşleri onun zaman içinde kahraman haline gelmesine sebep olmuştur. Psikanaliz bilim olarak geneli ele almakta ve bireyin yaşamı ele alınmadan analiz işe yaramamaktadır. Bu sebeple bireyin kendi analizleri ile bilim var olabilmekte, psikanaliz işlerlik kazanabilmektedir (Jaccard, 2016: 8-20).

Psikanalizin doğasında kişisel, ailevi sorunlar ve iktisadi sorunlar yatmaktadır. Çünkü ekonomi bilimi hayatın en temel kökenlerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle 19. yüzyıl'da Victoria Dönemi İngiltere'sinin kadın özelinde ve toplumsal ahlak tabusu, klasik iktisadi ekolün yönetim sisteminde gözlemlenen sınıf farkı başta olmak üzere; 1929 Buhranı ve 2. Dünya Savaşı'nın varlığı toplumda var olan çaresizlik ve anksiyete halini daha da arttırmıştır. Sonraki süreçte Keynesyen Devrim yaşanmakta, Keynes'in uygulamış olduğu politikalar doğrultusunda teorilerinin talep baz alınan ekonomi ile -kapitalizmin- işlerlik kazanması sağlanmaktadır. Üretim kökenli oluşturulmuş ekonomide işçiler karın tokluğuna çalışırken özellikle kadınların ve toplumdaki bireylerin sürekli tüketime yönlendirilmesi hâkim kılınmaktadır. Zenginin çok zengin, fakirin ise daha fakir olduğu toplumda herhangi bir ruhsal rahatsızlığın gözlenmemesi imkânsızdır. Bu süreç Freud'un bahsettiği gibi çocukluk zamanından doğabileceği gibi yetişkin zamanlarında da oluşabilmektedir. İnsanlık gene insanlığın kendi elleriyle; bilgisiz, tedirgin, tuhaf davranışlar sergileyen, kendi hür iradesi dışında hareket ettiğinin bilincinde olmayan ve yönlendirilmelerle hayatını idame etmeye çalışan bir topluma dönüştürülmektedir. Psikanaliz kuramı bireyleri ikna ederek onların ruhsal problemlerini çözeceği gibi onlarda ek birtakım sorunları da açığa çıkarabilir. Oluşabilecek bireysel sorunun

boyutu toplumsal bir kitleye dönüşebileceği gibi bu yöntem birebir topluma da uygulanabilmektedir.

Oluşabilecek toplumsal sorunlarda endişe durumu açığa çıkmaktadır. Endişenin varlığı ekonomik süreçte otomatik olarak ortaya çıkabileceği gibi asıl kaynağı Ego tarafından gönderilmiş olan sinyal olarak görülmektedir. Endişenin asıl yerini Ego oluşturmaktadır. Ego'nun tersine İd ise korku barındırmayan bir durumu ifade etmekte, korku durumu hesaplanamamaktadır. Bu süreçte tehlikenin gerçekleştiği alana İd, beyinde endişe sinyalini veren bölüme de Ego denilmektedir. İkinci kez gerçekleşen korku veya endişe halinde bu durumu "gerçek nevroz" hali oluştururken ilk aşamada görülen duruma "ruhi nevroz" adı verilmektedir. Heyecanın ruhi nevroz durumunda var olmasıyla endişe libidodan ortaya çıkmakta, Ego zayıf duruma düşmekte ve kullanılmayan bir libido durumu ortaya çıkmaktadır. Ruhi nevrozlar gerçek nevrozların kökenini oluşturmakta ve hızlı şekilde gelişim gösterebilmektedir. Savaş nevrozları belli ölçüde bireyin bu bölümünde yer almaktadır. En az gerçek nevroz durumları kadar bireyi etkisi altına alabilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası toplum göz önüne alındığında ekonomik olduğu kadar ruhsal çöküntünün de yaşandığı bilinmektedir. Bu durumda toplumda iktisadi politikaların yanında ruh sağlığını ilgilendiren adımlara da ihtiyaç duyulmuştur. Psikanaliz ile birey, kendi iç dünyasının efendisi olmadığını ve hayatlarında kendisinin hâkim olmadığı döngülerin yer aldığını öğrenmiştir (Gürol, 2017: 164-167).

Freud'un tabirine göre psikanaliz basit bir marazi psikoloji kolunu oluşturmamaktadır. Çalışmalarında hastaların bilinçlerinden uzaklaşmış olan şeyleri onlara hatırlatarak sorunu çözmeye çalışıp yeni bir psikoloji biliminin varlığına yol açmıştır. Freud daha sonraki süreçlerde çalışmalarıyla birlikte kendisini; "dünyanın uykusunu kaçıran adam" olarak nitelemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın varlığı sırasında (1925) Freud, psikanalizin gelişmesini savaşın önlediğini söylemekte ancak bu süreçte yeni incelemelerde bulunma fırsatı yakaladığını belirtmektedir. Ödip kompleksi adını verdiği yani çocukların hem cinsi olan aile bireylerinin yerine geçme arzusunun kökenlerini incelemektedir (Freud, 2015: 44);

"Oidipus kompleksi oğlanlarda cinsel isteklerin anne üzerine yoğunlaşmasına, bir rakip gözüyle bakılan babaya ise düşmanca duygular beslenip bunların açığa vurulmasına yol açıyor. Küçük kızlarda ise yine benzer bir durumla karşılaşıyoruz. İnsandaki cinsel yanın en dikkati çeken

özelliği, arada bir molayla birbirinden ayrılan iki zamanlı bir akış izlemesidir; çocuklar dört, beş yaşındayken, cinsel gelişimin ilk durağına ulaşır ama sonra cinsellik alanında açan bu erken çiçekler solar."

Süper-ego'dan Oidipus kompleksinin miras kaldığını düşünen Freud, kompleksin normal şartlar altında çözüme ulaşması halinde çocuğun anne ile kurduğu libido bağını babanın uygulayacağı yasaklar ile sonlandırmaktadır. Bu süreçte baba, çocuğa rakip olarak görülmektense çocuk ile aralarında bağ kurularak onun özelliklerini üstlenme yoluna gitmiş olacaktır. Freud, psikanalizin varlığıyla birlikte Oidipus kompleksi gibi zihinsel rahatsızlıklara çözüm getirdiğini ifade etmektedir.

3.2.2. Libido Kavramı

Libido kelimesinin kökeni, insan ve hayvanlarda bulunan cinsel istek duyumlarından meydana gelmektedir. Freud'un tanımlamış olduğu libido kavramı da cinsel arzuyu, şehveti tanımlamak için oluşturulmuştur. Libido, herhangi bir sayısal veriye indirgenememektedir. Bir limit belirlenemediği gibi tükeneceği nokta da yoktur. Her birey, yaşamı boyunca ve hayatının her alanında libidosu ile hareket etmektedir. Libidonun bir bölümü içgüdüsel arzuların ihtiyacına yönelik kullanılırken bir diğer bölümü ise bireyin üretici ve kültürel ihtiyaçlarına dolaylı olarak harcanmaktadır. Freud, bilinçaltında libidodan kaynaklı imgelerin rüya veya vahiy aracılığı ile bireyi yönlendirebileceğini de belirtmektedir. Freud, ruh ve beden arasındaki farkı daha iyi belirleyebilmek adına libido kavramını geliştirmiştir. Freud'un mesleğinin doktor oluşu ve ilgi alanının da birey psikolojisi ile insan ruhu oluşu çalışmalarına yönlendirici nitelik kazandırmıştır. Arzular, ruhsal döngüler ve libidoda var olan enerji durumu açısından Freud'un psikanaliz yöntemine, libido özelinde önem verilmektedir (Parman, 2006: 29).

Freud libidonun kökenini, bebeklik çağında gözlemlenen bir davranıştan yola çıkarak açıklamaktadır. Freud, libidonun kökeninde cinsel enerji olduğuna inandığından aynı zamanda libidonun uygarlığın tabuları dolayısıyla dile getirilemeyen bir kavram olduğuna dikkat çekmiştir. Cinsel enerjiden kastedilen sadece cinsel birleşme değildir. Bebeklerde görülen ağız ve makat yoluyla yapılan eylemler; büyük abdest ve çiş etme merakı, parmak emme, çıplak dolaşma davranışları da cinsel enerji ile ilişkilendirilmelidir. Bireyin tüm bu alanlarda açığa çıkan koruma içgüdüsü Freud'un libido alanına yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Vücutta bulunan ağız, makat ve

cinsel organ delikleri cinsel bölge ile ilişkili olmakta ve libidonun inceleme alanında yer almaktadır. Bebeğin, annenin memesini emmesi ile ağız ilk hoşlanma organı olarak görülmekte, meme geri çekildiği zaman bebeğin karnı tok olsa dahi ağzına çeşitli nesneleri veya parmağını koyduğu gözlemlenmektedir. Bu işlev bireyin ileriki yaşlarında öpmek, sigara içmek gibi eylemlerine dönüşmektedir Libidonun gelişmesinde karakterin oluşum evresine önem verilmektedir. Bireyin olgunlaşma ve öğrenme sürecine -özellikle tuvalet eğitimine- vurulan ket, onun ileriki zamanında karakterinde ters etki yapabilecektir. Makat dönemi eğitiminde gözlemlenen baskı çocuğun dışkısını sahiplenmesine ve mülkiyete olan aşırı düşkünlükten, kişilik problemlerine dek olumsuz sonuçlar doğurmasına sebep olabilmektedir (Gürol, 2017: 23).

Libido'nun varlığı birey için olduğu kadar toplum açısından da kilit noktayı oluşturmaktadır. Tüm bireylerin paraya ve mülkiyete karşı duyacakları hassasiyet toplum düzeyini etkileyeceği gibi ekonomik sistemle de ilişkilendirilmelidir. Keynes, hayvansal güdülerde dürtü ve libidonun her bireyde farklılık göstereceğini belirtmiştir. Bu hassasiyetin ekonomiye canlılık katacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla dürtü ve içgüdü konusu Freud'un ilgi alanını oluşturduğu kadar Keynes'in de ilgi alanını oluşturmaktadır.

3.2.3. Freudyen Kadın Görüş

Freud, kadın özelindeki araştırmalarını klinik araştırmalarından ve analiz ettiği yaşam öykülerinden faydalanarak elde etmiştir. Freud araştırma yöntemini geriye dönük, patolojik olarak oluşturmuştur. Freud, klinik vakalarda bile en çok kadınlar üzerinde çalışma yapmayı tercih etmiştir. Kadınların yaşamış olduğu histerik ruhsal hastalığın kökeninde cinsel arzuların yattığını gözlemlemiştir. Cinsellikten uzak, arzudan arınmış, toplumsal hayatta kurallar ile baskılanmış kadınların içten içe cinsel arzu taşıdıklarını belirtmiştir. Freud'un klinik vakalarında temel aktör olan kadın, özne konumunda olduğu kadar nesne konumunda da görülmüştür. "Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Teoride" ilk kez dürtü kelimesini tanımlayan Freud, kadın özelinde bahsetmiş olduğu arzu kavramını belirsizlik oluşturduğu düşüncesi ile arka planda bırakmıştır. Freud'a göre arzu olarak bahsetmiş olduğu kavram; *'Zihnin bedenle ilişkisi sonucunda ortaya çıkan ve zihin üzerinde etkide bulunan güçlerin bir türevi''* olarak tanımlanmaktadır. Freud'a göre her insan davranışının kökeninde olduğu gibi

kadınlarda, erkeklere oranla daha fazla bu dürtü bulunmaktadır. Freud, psikanaliz tedavi okulunu kurarak histerik özellikli kadınları tedavi etmeye başlamış, mesleki hayatındaki kırılma noktasını kadın özelindeki araştırmaları sayesinde kazanmıştır. Psikanaliz araştırmalarının da ana aktörü kadındır. Ayrıca psikanaliz araştırmalarının bir sonucu olarak histerinin kalıtsal bir hastalık olmadığını, bu durumun bastırılmaya çalışılan duygulardan doğmuş olduğunu tespit etmiştir (Ebru, 2021: 8-13).

Freud, özellikle kadınlar özelindeki araştırmaları üzerine psikanalizi keşfettiğini belirtmiştir. Psikanaliz araştırmalarında ilham aldığı kişilerin isimlerine hiç yer vermemiştir. Bu kişilerin hepsi kadın olup isimleri; Sabina Spielrein, Andreas-Salome, Prenses Marie Bonaparte şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca Freud, Helene Deutsch ve Melanie Klein'den de ayrıca ilham almıştır. Sabina Spielrein, erkeklerin bilinçdışılarındaki kadın imajını araştırmış, Freud'un meslektaşı Jung'la birlikte çalışmalarda bulunmuş ve psikanalizin İsviçre'de yaygınlaşması için çalışmalarda bulunmuştur. Özellikle Sabina Spielrein, Freud'un meşhur ölüm içgüdüsü üzerine düşüncelerinin kökeni olarak, Freud'a ilk öneri getiren psikanalist olmuştur. Yaratma ve tahrip içgüdülerini olasılıkla analitik teorilerinin gündemine ilk kez Sabina taşımıştır. Freud, Sabina'nın savlarını Haz İlkesinin Ötesinde adlı eseri başta olmak üzere birçok çalışmasında olduğu gibi kullanmıştır. Freud'un Sabina'nın fikrini kendi yaşamıyla özdeşleştirip geliştirdiği teoriler tarihe damga vurmuştur. Lou Andreas-Salome ise Freud'dan çok daha önce bedensel ve ruhsal gereksinimleri, fantezileri, çocukluk anılarını, sevgi ve öfkelerini bilimsel bir peri masalı yöntemiyle anlatmış ve özellikle insanın kendisini cinsellikle gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Helene Deutsch ise özellikle kadınlık psikolojisi alanında Freud'u kıskandıracak çalışmalarda bulunmuş, psikanaliz eğitimcileri arasında en iyiler arasına girmiştir (Teber, 2021: 189-202). Freud'un kadına dair ön yargılı düşüncelerine rağmen kendi devrimini ve teorilerinin kökenlerini bile birçok kadına borçlu olduğu görülmektedir.

Freud babasından, mizah duygusuyla birlikte yaşamının belirsizliklerine karşılık kuşkucu olması gerektiğini ve liberalizm anlayışını öğrenmiştir. Freud'un çocukluğu Viyana'nın politik liberalizm anlayışı ile geçtiğinden Londra'ya yerleştiğinde liberalizm ile yönetilen ülkenin kurallarına uyum sağlaması uzun sürmemiştir. Zaten Freud liberalizm anlayışına bağlı bir aile yapısı içinde yetişmiştir. Freud, annesinden yalnızca duygusallığını aldığını ve bunun iyi bir durumu ifade etmediğini belirterek

annesi ile arasında sıkı bir bağ olmadığını da ifade etmektedir. Annesinin gözde evladı olmasına rağmen ondan çok az söz etmektedir. Bu durumun Victoria Dönemi'nin kazandırmış olduğu kadın özelinde var olan kutupsal yapıdan da kaynaklandığı düşünülmektedir (Jacobsen ve Shamdasani, 2018: 40).

Victoria Dönemi'nin ahlaki yapısı Freud'u etkilemesine rağmen kendisinin ailevi yapısı da kadın hakkındaki düşüncelerini şekillendirmiştir. Evlilik dışı bir ürün olan Freud, Annesi Amelie ile babası Jacob evlendikten beş ay sonra dünyaya gelmiştir. Kendisi de bir muhabbet sırasında dil sürçmesi üzerine "*kimsenin beni iki ay büyük göstermeye hakkı yok"* diyerek kendisini savunmuştur. Annesi evliliğinde on yıl içinde dokuz çocuk dünyaya getirmiş ama Freud'u hayatının hep farklı yerinde bulundurmuştur. Annesi, Freud'u veliahttı olarak gördüğünü söyleyerek diğer çocuklarını hep ihmal ettiğini; Freud ders çalışsın diye evdeki tek masa ve gaz lambasını Freud'a verdiğini ve kız kardeşinin piyanosunu kaldırttığını ifade etmiştir. Freud ise annesini otoriter ve *"tarih öncesi dönemlerden kalma aksi kadın"* olarak tanımlamıştır. Yıllar sonra annesini ziyarete gitmek zorunda kaldığı zamanlarda bir gün öncesinden stresinden karnında ağrı oluştuğunu ifade etmektedir. Kardeşlerinin doğumundan sonra eve kadın bakıcılar işe alınmıştır. Kadın bakıcı ile aynı ve kanlı suda yıkandıkları belirtilen Freud, bu durumdan olumsuz etkilendiğini söylenmiştir. Daha sonra bakıcı hırsızlık iddiası ile işten atılmıştır. Freud bu süreçte ikinci kez annesiz kaldığının hüsranını yaşadığını belirtmiştir (Teber, 2021: 28-41).

Freud aynı zamanda Victoria döneminin dezavantajını İokastos'un İodipus [2] mitindeki cinsellik, arzu kalıplarını değerlendirememe konusunda yaşamakta, bu süreç dönemin erkek egemen yapısının kalıntılarını oluşturmaktadır (Jaccard, 2016: 16). Freud, psikanalizin baba soyundan geldiğine inanmakta, baba soyunu ise kendisinin oluşturduğunu belirtmektedir; *'Kendi soyundan gelmeyen, psikanalizin babası olarak doğrudan ondan kaynaklanmayan şeyler psikanaliz adını taşımamalıdır (Jacobsen ve Shamdasani, 2018: 40)'.*

Freud'un hem kadına bakışı hem de iktisadi görüşü yaşadığı dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Önyargıları yaşamış olduğu kültürden, Victoria Döneminden doğmaktadır (Ebru, 2021: 36). Freud, toplumda kadın ve erkeği eşit olarak

[2] Yunan mitolojisinde Sophokles'e ait Kral Oedipus'un hikâyesidir. Hikâyede çocukların ebeveynine âşık olup evlenmesi yasaktır ve bu yalnızca tanrılara atfedilmiştir.

görmemektedir. Freud, tıp dersleri dışında felsefe dersleri de almış, John Stuart Mill'in "Kadınların Özgürlüğü" adlı eserini çevirmiştir. Ancak Mill'in feminist mücadelesini tasnif etmemiş, kadınların erkekler gibi hayat mücadelesine katılmasının ölü yatırım olduğunu savunmuştur. Freud, Martha ile olan ilişkisinde, onunla dört yıl mektuplaşarak görüşebilmiştir. Bir yemek sırasında Martha ile masanın altından el ele tutuştukları görüldükten sonra nişanlanmışlardır. Nişanlı kaldıkları süre boyunca Martha'yı yalnızca altı kez görebilmiştir. Freud, Martha'nın annesini fazla erkeksi ve kuralcı bulduğu için beğenmediğini sürekli dile getirmiştir. Freud'un, döneminin cinsiyet söylemleri ve kişisel yargıları ile tabuları uyuşmakta, Victoria Döneminden de beslendiği görülmektedir. Öyle ki Martha'nın yolda çorabını düzeltmesi, patenle kayması bile bir başka erkeğe kolu çarpar riski ile Freud tarafından yasaklanmıştır. Freud sık sık Martha'ya hastalanmadığı için teşekkür ettiğini de ifade etmektedir. Freud ve Martha çifti, yüzyıllarının normlarına uygun ve saygın bir çift olarak anılmaktadır. Ancak Freud kadınlara olan düşmanlığı ile tanınmaktadır. Freud'un kadın özelinde düşünceleri yüzyılın normları ile eşdeğer tutulmaktadır. Freud, kadını karmaşıklaştıran yapının narsistlik olduğunu belirtmektedir. Benzetmelerinde kadını; çocuk, kedi, büyük ev hayvanı, edebiyatta konu edilen caniler olmak üzere birçok benzetme aracıyla tanımlamaktadır. Bu durum Freud'un gerici mizahıyla tanınmasına olanak sağlamıştır (Jaccard, 2016: 28).

Freud, Berlin'de bulunduğu zaman süresinde kulak, burun, boğaz uzmanı Wilhelm Fliess ile tanışmıştır. Kendisi kadınlar üzerinde kimsenin irdelemediği biyolojik döngüleri kanıtlamaya çalışmaktadır. Freud ile samimiyet kazanan Fliess, bu döngüler hakkında fikir alışverişinde bulunmaya başlamıştır. Fliess'e göre bu döngüler doğumdan ölüme dek sürmektedir. Bu ikilinin on yıldan daha fazla süren samimiyetleri, birçok psikanalistin aralarındaki ilişkiyi sorgulamasına sebep olmuştur. Freud'un Keynes gibi gizli homoseksüel olduğu düşünülmektedir. Freud'un üstüne çokça düşmüş olduğu biseksüalite teorisi çokça eleştiri konusu olmuştur. Freud hem araştırmalarından hem de gençlik arkadaşı olan Fliess'den vazgeçmemiştir. Tüm analizleriyle bilim alanında *'derinlikler psikolojisinin en derinlerine inen ilk psikiyatrist'* olarak yerini almayı bilmiştir (Teber, 2021: 30-32).

3.3. Freudyen İktisat

Freudyen İktisat kavramının teorik çerçevesi oluşturulurken psikoloji ve iktisat bilimi temel alınmıştır. Ayrıca Freud sosyoloji, siyaset bilimi, antropoloji, göstergebilim gibi birçok bilim alanını da analizlerine dâhil etmiştir. Bireysel yöntemin bireyselliği bu analiz ile kalıp değiştirmektedir. Freud'un bilinçdışını keşfinin iktisat ile uyarlanma aşaması ise bilimsel yönteme yenilik kazandırmaktadır. Freudyen iktisadın bilim dünyasına katkısı Freud'un çeşitli bilim insanlarıyla eş değer tutulduğu gibi en çok Veblen ve Keynes'in düşünce kalıplarıyla gündeme geldiği görülmektedir (Seçilmiş, 2017b: 42-44).

İktisada anlam verebilmek için öncelikle bireyi anlamak gerekmektedir. Bireysel tercihlerin sonucunda iktisat biliminin kapsamında da farklılıklar yaşandığı gözlenmektedir. Bireysel analizlerle insanı anlama amacı taşıyan, aynı zamanda iktisadi karar alma mekanizmalarını da etkileyen bu süreç "Freudyen İktisat" kapsamında incelenmektedir. Freudyen İktisat, ussallığı ve doğrusallığı yok saymaktadır. Freudyen ekonomik analize iktisat, psikiyatri ve psikoloji başta olmak üzere sosyoloji, siyaset bilimi, göstergebilim, antropoloji gibi pek çok alan dâhil edilmektedir. Bu yaklaşım, her bireyin kendi tecrübelerini analiz etmektedir (Seçilmiş, 2017a: 95).

Bilimin özünün tahmin oluşturma yöntemi olduğu kabul edildiği zaman iktisat teorisi farklı bilim dallarından kolayca farklılaşabilmektedir. Neoklasik iktisat ile zıt teorilere sahip olan iktisat dalı, heterodoks iktisat olmaktadır. Aynı şekilde heterodoks iktisadın çizgisinden ilerleyerek bireyi baz alan iktisat anlayışına da "Freudyen İktisat" adı verilmiştir. Freudyen görüş ve heterodoks iktisat ile uyumlu olan bilim, dünyanın nasıl algılanması gerektiğini sorgulamaktadır. Ekonomide kriz sonrası yaşanan buhranlar ve tahmine dayalı teoriler ile yetinilmemekte, bireyler daha çok kendilerine açıklama yapılmasını istemektedir. Tüketim ve tasarruf analizi var olan süreçte makro analizin çekirdeğini oluşturmaktadır. Klasik iktisatta da tüketim ve tasarruf analizi detaylıca incelenmesine rağmen ekonominin krize girmesine mâni olunamamıştır. Ayrıca klasik iktisat teoremi, günlük ekonomik yaşamda var olan birçok tercih sorununa çözüm sağlayamamıştır. Keynes'e göre bunun sebebi, klasik iktisat teoremine göre; bireylerin ekonomik güdüler ile hareket

edeceği şeklindeki varsayımdır. Ancak Keynes'e göre, ekonomide bireyler hayvansal güdüleri ile hareket etmektedirler. İktisadi hayat Keynes'e göre hayvansal güdüler ile analiz edilmekte ve sorunun kökeni güdüler arasındaki ilişkiler baz alınarak araştırılmalıdır. Freudyen iktisada duyulan ihtiyaç psikanalitik kuram ile ilişkilendirilmekte, ekonomi disiplinine Keynes'in teorileri ile dâhil edilmektedir (Seçilmiş, 2017b: 44-47).

3.3.1. Freudyen Teorinin Keynesyen Analizi

Freud'a olan hayranlığı ile bilinen Keynes, Freud'dan etkilendiğini de açıkça belirtmektedir. Buna rağmen birçok araştırma incelendiğinde Keynes'in esinlendiği kişiler arasında Freud'un adı görülmemekte, literatür taramasında Freud'un adı yer almamaktadır. Keynes, Freud'a dair görüşlerini 1925 yılında "Nation and Athenaeum" gazetesi editörüne şöyle belirtmektedir (Keynes, 1971-1989: 392 akt. Seçilmiş, 2017: 47);

''Profesör Freud, bana göre dahiyane bir bilimsel hayal gücüne sahiptir. Bu hayal gücü; zengin yenilikçi düşüncelere, yıkıcı fırsatlara ve en sabırlı, önyargısız biçimde değerlendirmeyi hak eden gerçekçi hipotezlere şekil verebilecek bir niteliktedir''

Aynı yıl "Seila" takma ismini kullanarak Freud'a gizli olarak mektup yazan Keynes, "Nation and Athenaeum" dergisinde psikanalizin yararları adlı tartışmaya katılmıştır. Keynes mektubunda Freud ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur (Winslow, 1986: 555);

''*Doktor Freud bana göre dahi derecesinde yetenekli ve birçok yenilikçi düşünce, sansasyonel olasılıklar, işe yarar hipotezler yaratabilecek bilimsel hayal gücü sahibidir. Bütün bunlar da en önyargısız, sabırla yapılacak değerlendirmelere tabi tutulabilecek yeterli önsezilere ve genel yeteneğe dayalıdır. Her halükârda, büyük ve yüksek derecede önemli teorilerin de ya göz ardı edilmesi ya da normalden farklı hale getirilmesi gerekecektir.''*

Keynes'in Freud'un eserlerini okumakla kalmayıp Freud'un birebir kendisiyle, kimliğini gizleyerek iletişim halinde olduğu iddia edilmektedir. Keynes'in Freud'a olan sempatisi belirtilmektedir. Keynes ile Freud'un aralarındaki ilişkinin kökeni olarak Keynes'in aktif olduğu Bloomsbury Grubu görülmektedir. Grup üyelerinin hepsi donanımlı bireylerden oluşmaktadır. Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde Bloomsbury başlangıç evresini Keynes, "Pre-Freudyen" (Freudyen Öncesi) dönem olarak adlandırmaktadır. Keynes, Pre-Freudyen dönemde insan doğasını yanlış

anladıklarını ve yanlış yorumladıklarını belirtmektedir. Keynes ve grup arkadaşlarının Freud'a ve teorilerine karşı sempati beslediği açıktır. Freud psikanaliz kuramını oluşturduğu zaman Bloomsbury Grup üyelerince el üstünde tutulmuştur. 1924 yılından sonra Freud'un eserleri İngilizce'ye çevrilmiş ve dünya genelinde popülerliğe ulaşmıştır. Keynes'in iktisadi yaşamda, Freudyen analizden en çok bahseden kişi olduğu bilinmektedir. Keynes, eserlerini ve teorilerini psikanalizden faydalanarak oluşturmuştur. Tasarruf paradoksunun Freudyen analizler ile gündeme geldiği düşünülmektedir.

Keynes, spekülatif ve servet biriktirmek amacıyla para biriktirmenin doğru bir davranış olmadığını ifade etmektedir. Keynes, paraya duyulan sevgiyi bir "hastalık" olarak görmektedir. Keynes'e göre bu hastalık, bireyin ölümsüzlük isteğinden doğmaktadır. Para, şimdi ve gelecek arasında kurulmuş olan bir köprü görevi gördüğünden serveti saklama amacı ile tutulan para bireylerin geleceklerine yönelik kendilerine olan güvensizliklerinden doğmaktadır. Keynes'e göre her bir bireyin para ile olan ilişkisi bilinçsiz ve dürtüsel olarak gerçekleşmektedir. İktisat bilimi dürtüsel, beklenti odaklı ve belirsizlik üzerine kurulmaktadır. Dürtüsel hareket eden bireyler toplumsal sonuçlara da sebep olabilmektedir (Seçilmiş, 2017b: 47-50).

Keynes, kapitalist toplumlarda ekonomiye müdahale edilmediği, kendi haline bırakıldığı takdirde toplumun aşırıya kaçma eylemi göstereceğini bu yüzden müdahalenin şart olduğunu belirtmektedir. Toplumun serbest bırakılması durumunda, panik atak ve cinnet durumu gözlemleneceğini söyleyerek bireylerin tasarrufa yöneleceklerini ifade etmiştir. Keynes'in tabiri ile "hayvansal güdüler" bireyleri karar alma durumuna sürükleyecektir. Bu süreci "ekonomik olmayan güdüler ve rasyonel olmayan davranışlar" olarak tüm insanların fazlasıyla yaşadıklarını açıklamaktadır (Akerlof ve Shiller, 2018: 14). Freud ve Keynes'in tasarruf, ölüm analizi, tüketim, servet ve para anlayışı örtüşmektedir.

Freud bilinçli isteklerin bireylerin bilinçaltında yer aldığını ortaya koymuştur. Öncül konumda yer alan istekler hem akılla hem de duygularla ön plana çıkmaya başlamaktadır. Ancak ön plana çıktığı gibi dürtüler baskılanırsa gerileme yoluna da girebilmektedir. Bu süreç çevresel sebeplerle değişiklik gösterebilmektedir. Keynes'in vurgulamış olduğu üç iş hayatı güdüsü olan; para sevdası, para kazanma

sevdası ve sadislik güç sevdası, anal sadislik karakterin unsurlarıyla eş değer görülmektedir. Freud, tüm bunları psikanalizin anal erotizm değişmelerinde meydana gelen unsurlarla açıklamaktadır (Winslow, 1986: 557).

3.3.1.1. Freudyen Para ve Servet Analizi

Keynes, kapitalizmin ana bileşenlerinin bağımlılık derecesinde para kazanma isteği ve para sevdası içgüdülerinden meydana geldiğini belirtmektedir. Bu içgüdüler, kapitalizmin hayvani ruhu'nu (Animal Spirits) oluşturmaktadır. Keynes, Bloomsburry'de Freud'un hayvansal içgüdüler başta olmak üzere eserlerini okumakta olduğunu 1925 yılında dile getirmiştir. Aynı zamanda Keynes, Freud'a karşı yapılan eleştirilere karşılık onu savunacak kadar benimsemiştir. Keynes, Freud'u *"zamanın en yenilikçi ve kalıpları yıkan dehalarından biri"* olarak tanımlamıştır. Keynes, kendi ekonomi görüşünün birebir psikanalitik görüşle eş değer olduğunu savunmamaktadır (Winslow, 1986: 550).

Paranın ve servetin işlevi hem Keynes hem de Freud için ortak araştırma konusunu oluşturmaktadır. Öncelikle Freud'un (1908) "Karakter ve Anal Erotizm" adlı eseri bu konuyu detaylarıyla işlemektedir (Seçilmiş, 2017: 48);

> *''Betimleyeceğim insanlar üç özelliğin bileşimini taşıdıkları için dikkate değerdir: Düzenlidirler, cimridirler ve inatçılardır. Bu kelimelerin her biri birbiri ile ilişkili bir dizi özelliği içerirler. Düzenli kelimesi vücut temizliğini, küçük görevleri yerine getirme bilincini ve güvenilirliği işaret eder. Dağınıklığın ve ihmalkârlığın tersidir. Cimrilik para hırsının aşırıya kaçmış halidir. İnatçılık başkaldıranın aşırıya kaçmış hali olarak yorumlanabilir. Cimrilik ve inatçılık birbiri ile düzenliliğe nispetle daha yakından ilintilidir. Bunlar tüm kompleksin daha sabit elemanlarıdır. Bir şekilde üçü birbirine aittir. Bu özellikleri taşıyan insanların çocuklukları incelendiğinde dışkı kaçırma probleminin üstesinden gelmelerinin göreli olarak uzun zaman aldığı gözlemlenmektedir. Küçük yaşlarda lazımlık kullanmayı reddederler. Yaşları ilerledikçe kakalarını tutmaktan zevk alırlar. Bu belirtilerden bu tip insanların anal bölge erojenliği kuvvetli bir seksüel yaradılışla doğdukları sonucu çıkartılabilir''*

Freud'a göre genital organlar içgüdülerin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak ahlaki değerlerin üzerinde fazla duran yönetim şekillerinde bu kuramın seksüel anlamda anlaşılması yasaklanmıştır. Özellikle cimrilik ve inatçılık gibi karakteristik özellikleri taşıyan bireylerin gelişim dönemlerinin ilk zamanlarında anal erotik oldukları düşünülmektedir. Çünkü Freud para sevgisi ile dışkılama arasındaki bağın güçlü olduğunu düşünmektedir. Freud masallar, filmler hatta nevrozlarda

paranın pislik içeren bir kavramla bağdaştırıldığını söylemektedir. Belki de bu süreç Victoria Dönemi'nde olduğu gibi emeğin karşılığının alınamadığından kaynaklanmakta, para kolay kazanılmadığı, hakları verilmediği için paranın yerine pislik içeren benzetmeler kullanılmaktadır. Freud, çocuk yaşta dışkılama alışkanlığı kazanmışken dışkılama alışkanlığına ket vurulan çocuğun ileriki zamanlarında paraya olan bağımlılığının artacağını belirtmektedir. Bireyin paraya olan düşkünlüğü Freud'a göre çocuk yaşta başlamaktadır. Çevreden kaynaklı olarak oluşan bu yeni itki, eskisinin yerine geçerek yeni bir amaca yönelmektedir (Seçilmiş, 2017a: 95).

Freud, anal karakteri; aşırı tepkili, cimri ve inatçı olarak tanımlamaktadır. Freud, bireyin parayla ilgilenmesi ve dışkılama arasındaki ilişkinin buradan doğduğunu ifade etmektedir (Winslow, 1986: 558);

''Anüs ve anal kanal cinsel istek uyandıran bölgelerdir. Uyarıldıkları zaman cinsel hisleri artırabilecek yetiye sahiptirler. Çocuklar bundan aldıkları hazzı artırmak için büyük tuvaletlerini yapmayı mümkün oldukça geciktirirler. Bu isteğin önlenmesi şu sembolik karşılıkların yerine konulmasıyla sonuçlanır: geciktirme isteği 'elde tutma' davranışı, sahip olma ya da istifleme/ toparlama içgüdüsü olarak meydana gelir. Dışkılama ise bir tahliye davranışı yaratır: bu şekilde de "yaratma, üretme ya da dağıtma" içgüdülerine dönüşür. Bu ilginin 'elde tutma' olan ilk unsurunu vurgulayan baskılama eylemidir.''

Keynes'a göre bu döngü ise "para kazanma" içgüdüsünün kaynağını oluşturmaktadır. Çocuğun tuvalet eğitiminde başrolü libido oluşturmaktadır. Libido yalnızca cinsel birleşmeden meydana gelmemekte, üç haz bölgesinden (makat, ağız, cinsel organ) oluşmaktadır. Bebeklik çağında başlayan emme arzusu, annenin memeyi çekmesinden sonra çeşitli nesnelere yönelme ve parmak emme şeklinde devam etmektedir. Tuvalet alışkanlığında bireyin makat döneminde ilk üretiminden ayrılmak istememesi bireyin inatçılık, bağımsızlık, bir şeye kuvvetli bağlarla sahip olma isteğini tetiklemektedir. Ailenin zorlamasıyla dışkısından ayrılması istenen çocuğun temizliğe olan hassasiyeti, belirli noktalarda takıntılı olma eğilimi gösterdiği gözlenmektedir. Bireyin kakasını ilk mülkiyeti olarak görmesiyle ileriki yaşamında mala, mülke, paraya olan zaafı meydana gelmektedir. Yani para sevdası içgüdüsü dışkı ile olan ilişkinin baskılanmasıyla şekil değiştirmektedir (Gürol, 2017: 25).

Freud'a göre ayrıca dışkısına değer atfeden çocuk, dışkısını kendi yaratmış olduğu parçası olarak görerek ona sahiplik duygusuyla bağlanmaktadır. Ancak bu doğal

eğilim her zaman geçerli olmamaktadır. Kimi zaman çocuk, dışkısına atfettiği değer ile onu saklamakta ve onunla oynamaktadır. Hatta sevgi ve değer göstergesi olarak etrafa sürme eğilimi de göstermektedir (Winslow, 1986: 559).

Tuvalete gitme alışkanlığı kazanarak dışkısından baskı yoluyla ayrılan çocuk ileriki yaşamında paraya olan bağımlılığı ile gündeme gelmektedir. Bu süreç ikame bir ilişkinin varlığını doğurmaktadır. Bireyin ilk mülkiyeti olan ve ilk üretimi olarak görülen dışkısından ayrılması, onu yeni bir mülkiyet yolculuğuna -para sevgisine- yönlendirmektedir. Paranın anal karakteri Freudyen yaklaşımla kurulmaktadır. Birey sürecin devamı ile yetişkin hale geldiğinde birikim eyleminin tutsağı haline gelecektir (Sarfati, 2014: 21-32).

Keynes, altın'ı Freudyen bir örtü olarak görmektedir. Keynes, kutsal altın açlığını ve para tutkusunu Freudyen bakış açısı ile yansıtmaktadır. Freud'un tabiriyle para ve altın; *"'Paranın bizim için ifade ettiği anlamı libidinal doğası itibariyle ölçüyoruz, onun zevkini dışkı biriktirmenin bize verdiği zevke benzetiyoruz. Altın, başlangıçta dışkıya, anal bölgenin ürününe yönelmiş olan ruhsal ilgiyi yaşamın akışı içerisinde kendi üzerine çeker (Sarfati, 2015: 90) "görüşünü* yansıtmaktadır.

Para sevgisi ve para kazanma içgüdüsü anal sadistlik karakterinin yansımalarını oluşturmaktadır. Psikanalitik olarak yansımalar; düzenlilik, cimrilik, inatçılık ile betimlenmiş olan karakterler ve ölüm içgüdüsüne işaret etmektedir. Bu süreç çocuk yaşta başlamaktadır. Çocuğun tuvalet eğitiminde, anüs ve anal kanal erojenik bölgelerde uyarılma olduğundan çocukta seksüel duyarlılık da görülmektedir. Freud'a göre çocuklar bu duyarlılığı tatmin olarak görüp olabildiğince ayrılmak istememekte ve kendisinin para kazanma, elde etme duygusunu kamçılamaktadır. Onun emeğinin hor görülmesi bireyde içten içe baskılanma duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu süreç onu para sevgisine daha da yönlendirmektedir. Freud bu baskılanma sürecini para sevgisinin kökeni olarak görmektedir (Seçilmiş, 2017a: 95-96)

Freudçu ruh çözümlemede insan davranışlarının kökeninde ekonomik etkinliklerin yerinin olduğu görülmektedir. Servet ve para insanda çocukluk zamanlarından başlayarak ileriki yaşamında güç unsuru ile ilişkilendirilmektedir. İnorganik ölü madde biçiminde anlaşılmakta olan para, bebeklikten kazanılmaktadır. Para da

üreyen ve çoğalan bir varlık olduğundan birey ilk olarak sahip olduğu atık ürünü olan dışkısına, daha sonra da paraya bağlanmaktadır. Para veyahut mülkiyet sahibi olan kişi bu durumu güç unsuru olarak görmektedir. Güce olan özlemin ölümsüzlüğe olan açlıktan doğduğu ifade edilmektedir (Becker, 1973: 49 akt Özel, 2000: 67).

3.3.1.2. Ölüm İtkisi

1956 yılında Freud doğduğu zaman babası 42 yaşında ve Freud'un annesi olan üçüncü eşi ile evlidir. Freud'un annesi, babası Jacob'dan yirmi yaş küçüktür. Freud iki yaşına geldiği zaman annesi 6 aylık bebeğini kaybetmiş, Freud daha küçük yaşta ilk ölüm deneyimini yaşamıştır. 25 yaşında Martha ile olan aşkı ise klasik Victoria dönemi aşkını yansıtmaktadır. Martha, Freud'un evlenme teklifini bile masanın altında el sıkışarak onaylayabilmiştir (Ebru, 2021: 24).

Freud çalışmalarında, ilk yirmi yıl boyunca -1915 yılına dek- biyologların üreme içgüdüleri dedikleri kavram ve benlik itkileri üzerine, sonraki süreçte ise koruma içgüdüsü ve narsizm alanına yoğunlaşmıştır. Freud, özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu buhrandan sonra yaşam içgüdüleri ile ölüm içgüdüleri alanında çalışmalar yapmaya başlamıştır. Freud, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra cinsel olmayan nedenlerin varlığını analizlerine dâhil etmeye başlamış, nevrozların cinsel olmayan sebeplerle de var olabildiğini ve acıya sebebiyet verdiklerini görmüştür (Jacobsen ve Shamdasani, 2018: 326).

Savaşın varlığı Freud'un insana olan bakış açısını şekillendirmiştir. İnsanın özünde cinsellik olduğunu ve çocukluktan beri gelişen travmalarla yaşanılan ruhsal bunalımın eş değer tutulduğunu belirtirken savaş döneminde daha çok bireyin içgüdülerine yönelmektedir. Freud, yaşam güçlerinin korunmasına yönelik çalışmalarda bulunmaya başlamıştır. 1919 yılında ilk kez "Haz İlkesinin Ötesinde" adlı eseri ile ölüm içgüdüsü hipotezine değinerek yaşamın kısalığı üzerine konuşmuştur (Jaccard, 2016: 84-86). Freud Haz İlkesinin Ötesinde (2011: 48) adlı eserinde; *'Tüm yaşamın hedefi ölümdür.'* ifadesini kullanmaktadır. Kendi ifadesine tersten yaklaştığında ise *'Cansız varlıklar, canlılardan önce de vardı.'* sonucuna varmaktadır. Bütün canlıların içsel sebeplerle öldüğü bir deneyim halinde olduğunu kabul etmektedir. Freud bu dürtüyü cansız olana geri dönüş dürtüsü olarak adlandırmakta, yokluğun varlık bilincinden de önce var olduğunu savunmaktadır.

Bütün yaşamın, kendisine doğru evirildiği sonu, ölüm olarak nitelemektedir (Challaye, 1965: 24).

Freud, kişisel yaşamında da ölüme hassas derecede yer vermektedir. Yakın bulduğu arkadaşları ile konuşurken; *"Elveda, olur da belki bir daha görüşemezsek."* diye cümlesini sonlandırmaktadır. Sayılara saplantılı olan Freud, 17 sayısına ayrı önem vermekte, Martha ile nişanlanırken bile ayın 17'sini tercih etmiştir. Ölümü hakkında ise 62 yaşında öleceğine inandığını ifade etmiştir. Freud'un yaşı ilerledikçe ölüm ile ilgili olan düşünceleri daha da yoğunlaşmıştır. Freud, 1912 yılında geçirmiş olduğu baygınlıkta bile "ölüm pek hoş olmadı" demekte, bu Freud'un gün içinde aklında ölüm ile ilgili düşüncelerin geçtiğine dair bir işaret sayılmaktadır. Özellikle savaş sonrası dönemde yaşanan enflasyon oranları, onun işlerini de kötü etkilemiştir. Açlık ve sefalet kol gezerken Freud, en yakın dostlarından birini, üç gün sonra da kızını kaybetmiştir. Kızının ölümünden sonra kızının en küçük oğlunun ölümü de Freud'u en derin acıya sürüklemiştir. Ölen torunu tek torunu değildir. Ancak onu farklı bir zekâ seviyesinde gördüğü için kaybetmenin ona çok acı verdiğini dile getirmiştir. 1923 yılında ise 33 operasyon geçirerek, hemen hemen hiç söndürmediği purosu yüzünden son on yılını işkence halinde, çene tümörü ile sürdürmüştür. Kendi yaşadığı yoğun ölüm içgüdüsüne rağmen elinden hiç düşürmediği purosunun kendisine ikame bir mutluluk yarattığını belirterek içmeye devam etmiştir. Freud, ölüm içgüdüsü teorisini kendi yaşamından feyz alarak yaratmıştır. İnsanın doğuştan itibaren iç dünyasında bölünmüş olarak gelişimini tamamladığını düşünmektedir (Jaccard, 2016: 95-99).

Freud, babası öldükten sonra da kendisini analizlerine dâhil ederek acısını hafifletmeye çalışmıştır. Onun kendi bilinçaltına yapmış olduğu bu atılım, psikiyatri döneminde bir ilki daha oluşturmaktadır. Freud'a dek ruhu hasta olan bir bireye ilaç ve fiziksel müdahaleler dışında konuşarak tedavi uygulayan olmamıştır. Bireyin kendi kendini analiz etmesi de ilk olmuştur. Bireyin kendi içsel dünyasıyla başa çıkıp bilinçaltını yorumlayan ilk kişi Freud olmuştur. Onun kendini analiz etmesi dört yıl sürmüş, bu analizin sonucu "Rüyaların Yorumu" adlı eser ortaya çıkmıştır. Freud'un amacı Dünya genelinde psikanalizi tanıtmak ve yaymaktır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da amacına ulaşarak, namının duyulmasını sağlamıştır. Bu sebeple Keynes, Freud hakkında Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemi Pre-Freudyen dönem

olarak adlandırarak hayranlığını belli etmiştir. Freud, 1920 yılında Dünya çapında tanınan bir psikolog olmuştur. Ancak Birinci Dünya Savaşı Freud için kasvetli bir süreci beraberinde getirmiştir. Freud'un üç oğlu da savaşa gitmiş, çok sevdiği kızı Sophie'nin ölüm haberiyle sarsılmış, bu süreçte annesi de tüberküloza yakalanmıştır (Ebru, 2021: 29-32). Freud gitgide daha fazla melankoli bir ruh haline bürünmeye başlayarak yaşam ve ölüm analizi hakkındaki düşüncelerini oluşturmaya başlamıştır.

Freud, çocuk yaşta ölüm acısını yaşayan bireylerin psikolojileri üzerinde durmuştur. Freud bu analizini 18 aylık torunları üzerinden geliştirmiştir. Uysal bir çocuk olan torunu oyuncağıyla oyun oynarken hırçın şekilde oyuncağını fırlatıp sesler çıkarmakta çevresini şaşırtmaktadır. İkinci kez oyuncağı eline aldığındaysa neşeli şekilde tepki vermektedir. Freud, nesnenin aniden yok olup geriye gelme durumunu annenin çocuğun bulunduğu ortamdan ayrılıp geri gelmesi ile bağdaştırmaktadır. Bu durumda annenin, çocuğun gözleminden yok olması çocuğun gözünden anne ile oyuncağa olan değeri o an eş değer gördüğünden acı duymaktadır. Freud yok olmanın, ölümün hayatın içinde birebir yeri olduğunun farkına vardığını belirtmektedir. Ölüm ile yaşam analizi diyalektik bir süreci andırmaktadır. Freud ile tek olarak kavranmış olan yaşam itkisi kendi içinde karşıt bir hal alarak incelenmektedir. Bu durumda yok olma, arzulama güdüsü cansız bir maddeye indirgenmiş olmaktadır. Freud kısa süreliğine varlığına alıştığı her canlı veya cansız varlığın yokluğuna, daha uzun süreliğine alışma durumunda kalmıştır. Ölüm acısının kendi yaşamındaki yerine çokça yer vermiştir (Jaccard, 2016: 88-100).

Freud, ölüm ve yaşam analizi ile alakalı olarak Eros-Thanatos ikilemini ortaya sürmekte, ebedi varoluş ve kendini gerçekleştirme dürtüsünün bireyi ölüme dek götürdüğünü belirtmektedir. İçgüdülerde yer alan İd'de varlığı korumayı amaçlayan içgüdülere Eros denirken, hayatı ölüme hazırlayan içgüdüye de Thanatos denmektedir (Challaye, 1965: 126). Freud'a göre temel eylemlerin nedeni Eros'tur. Tüm uygarlıklarınsa temel edimi Eros'u bastırmaktır. Freud, insanlığın iki temel edimden meydana geldiğini savunmuştur. Bunlardan ilkini uygarlığı yıkma düşüncesi oluştururken diğerini kendi benliğini yıkma düşüncesi oluşturmaktadır. Bu evrede Thanatos devreye girmektedir. Her insanın içinde yer alan Thanatos kendini tekrardan belli etmektedir. Kaçınılmaz bir ölüm itkisi kendisini göstermektedir (Sarfati, 2015: 88-89).

Freudyen yaklaşımda insanın benliğinin sahibi olmadığı düşünülmektedir. Bireyin ölümden kaçınması Freud'a göre yaşamın etkin işlevi olarak görülmektedir. Freud'un "Haz İlkesinin Ötesinde" adlı eserinde bireylerin eylemlerinin iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilkini içgüdüler, ikincisini ise ölüm itkisi oluşturmaktadır. İçgüdüler bebeklik döneminde kendini göstermekte, bebek annenin memesinden kopmasıyla kaybetme duygusunu tatmaktadır. Ekonomi bu süreçte dâhil olmaktadır. Tatminden mahrum kalan birey kıtlık ile karşılaşmakta, varoluşun yok oluş aşamasına geçiş yapmaktadır. Eros- ve Thanatos bu süreçte belirginleşmektedir. Zevk peşinde koşan bireylerde ölümün belirginliği Thanatos tarafından somutlaşmıştır. İnsan bu süreçte sonsuz zevk- yaşam arzusu ile yaşarken aynı zamanda ölüme doğru da yol almaktadır. Freud'a göre Eros ve Thanatos arasındaki bu döngü yaşamın gerçekliğini belirtmektedir (Sarfati, 2014: 12-21).

Aynı zamanda Keynes tarafından vurgulanmış, Freud'un para sevdasını ele alan ölüm içgüdüsü açıklamaları da bulunmaktadır. Freud, bireyin sadistlik derecesinde paraya olan düşkünlüğünü onun ölüm içgüdüsünü bastırmak istemesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Düzenli olma ihtiyacı, hükmetme isteği bir dışavurum olarak kendini göstermekte, bireylerin bu şekilde güç sahibi olmaya çalıştıkları görülmektedir. Bireylerin nesneler üzerinde hâkimiyet kurma ihtiyacı ve bu özelliğini insanlar üzerine yansıtmaları görülmektedir. Hatta bireyler, kökleri sadizme dek uzanan güce sahip olma ihtiyacı hissetmektedir. Mal varlığına sahip olma arzusunun ölmek istememe, ölüm içgüdüsünü bastırma arzusu ile açıklandığı görülmektedir (Winslow, 1986: 560).

3.3.2. John Maynard Keynes Teorilerinde Animal Spirits

Hayvansal güdüler (animal spirits) kavramının kökeni Keynes'e dayanmaktadır. Keynes, kavramın kökenlerini klasik ekonomi yaklaşımının kökenlerinde dâhil edilmeyen parametrelerden meydana geldiğini ifade etmektedir. Spekülasyona bağlı bir istikrarsızlık ile insan doğasına bağlı olan istikrarsızlığın varlığıyla davranış kalıplarını şekillendiren bir gerçekliğe bürünen hayvansal güdüler, aynı zamanda matematiksel bir beklentiler dünyasından ziyade iyimserlik ile önem kazanmaktadır. Belirtilen iyimserliğin sonucu dâhilindeki etkilere hayvansal güdüler sayesinde ulaşılmaktadır. Hayvansal güdüler, anlık ortaya çıkmakla birlikte Keynes'in de

felsefi temellerini oluşturan insan ilişkilerinden meydana gelmektedir (Keynes, 1936 akt. Tutar, Altınöz ve Çakıroğlu, 2014: 3).

Hayvansal güdülerin her ekonomik yapıda farklılık göstermesi olağan olmakla birlikte Keynes'in teorileri ile kitleler yönlendirilmektedir. Hayvansal güdüler Freud'un bahsetmiş olduğu teoriler ışığında doğuştan gelen bir kapasite ve içgüdüye dayanmaktadır. Keynes bu içgüdülerin ekonomideki yokluğunda yatırımın da tüketimin de yetersiz olacağını belirtmektedir (Dow, Alexander ve Dow, Sheila. C, 2011: 11).

Keynes'in kapitalizm ruhu Freud'un tuvalet eğitimi kökenli para sevdası teorisi ile eşleşmektedir. Keynes'in belirtmekte olduğu güdü, paraya sahip olma ve paraya karşı ayrı bir hassasiyet taşıma güdüleriyle bir olmaktadır. Bireyler taşımakta oldukları para hassasiyeti ile şahsi güç ve otorite elde etmektedir. Tam olarak Freudyen para analizinde bahsedilmek istenen para sevdası bu güdü ile eşleşmektedir. Keynes ile Freud'un önermeleri ayrı başlık altında incelense dahi kol düğmeleri misali farklı alana hizmet etmekte ancak aynı bütünün aynı parçalarını farklı yollarla belirtmektedir.

Keynes'in analizinde Hayvansal Güdüler, bireylere belirsizlik altında nasıl karar alınabileceğini sağlayan içsel güdü olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin çoğunluğunda geçerli olan bu güdü ekonomiyi anlamlandırmamızı ve yönlendirmemizi sağlamaktadır. Ekonomilerin nasıl işlediğini anlamak için öncelikle ekonomiye fikir veren düşüncelerin neler olduğuna, diğer bir deyişle hayvansal güdülere odaklanmak gerekmektedir. Keynes her seferinde hayvansal güdülerin önemine değinmektedir. Kelimenin kökenini "spiritus animalis" olarak bilinen, antik ve orta çağdan gelen Latince kelime oluşturmaktadır. Tabir olarak; zihinle ilgili, canlı, yaşam gücü anlamında kullanılmaktadır. Modern iktisatta ise ekonomide değişen unsurları kapsayan bir anlam ifade etmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomide tam istihdamı sağlayabilmek adına Keynes, hayvansal güdülere daha fazla önem atfetmektedir (Akerlof ve Shiller, 2018: 12-26)

Hayvani içgüdüler kavramı Keynes'in teorilerinin odak noktasını oluşturmakta, bireylerin psikolojik davranışlarını sorgulamaktadır. Animal Spirits, her bir bireyin içinde bulunan, eylemsiz kalmaktansa onu eyleme yönlendiren içsel tepki anlamına

gelmektedir. Histerilerin dikkate alınması bu süreçte önem taşımaktadır. Baskın libidonun etkili yönlendirilme aşaması ise Keynes'in teorisini oluşturmaktadır (Dostaler ve Maris, 2000 akt. Seçilmiş, 2017: 51). Keynesyen köklerin dayanmış olduğu belirsizlik -olasılık- kavramı hayvansal içgüdülerle analiz edilmektedir.

Keynes'in finansal piyasalar analizinde belirttiği üzere beklentiler piyasa psikolojisindeki değişmelere karşı dalgalanmalar göstermektedir. Piyasa psikolojisi değiştikçe hem yatırım hem de talep fonksiyonunda değişmeler ortaya çıkmaktadır. Bu durumda hem denge istihdam ve gelir düzeyine ulaşma haline uzaklaşılmakta hem de belirsizlik karşısında beklenti düzeyleri değiştiğinden denge düzeyi de değişmektedir. Keynes, beklentiler veri olarak kabul edildiği takdirde anlık belirsizliklerin önüne geçebileceğini ifade etmektedir. Keynes'in piyasa psikolojisi kökenli analizi, piyasada dengesizliklerin ve belirsizliklerin varlığını kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu durum kapitalist ekonomideki sermaye birikim sürecinin açıklanır olmasından ziyade girişimcilerin hayvani içgüdülerine dayanmaktadır. Bu durum müteşebbisi eylemsizlik halinden eyleme yönlendiren, içten gelmiş olan bir dürtü olarak açıklanmaktadır. Keynes'e göre böyle bir durum doğal işleyen bir süreci temsil etmemektedir. Bu durum aksine piyasa durumunun psikolojisinden kaynaklanmakta ve müteşebbislerin yatırımda bulunma hali ile bireylerin tüketimde bulunma haline birebir etki etmektedir (Bilir, 2006: 3-5).

Keynes, kitlelerin karar verme yeteneklerinin kısıtlı olduğunu düşündüğü için yönlendirme odaklı olunması gerektiğini belirtmektedir. Aksi halde kitleler halinde panik, depresyon durumları ortaya çıkabilmektedir. Keynes, kitlelerin doğru karar verme yeteneklerinin kısıtlı olduğuna inandığı için Freud'un analizleri aracılığı ile piyasaları temel belirleyen etkenlerin hayvansal güdüler olduğuna inanmaktadır (Seçilmiş, 2017: 51).

Keynes piyasalarda; risk, ümit, korku gibi unsurların ekonomik kararlarda göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Keynes'in mantıksal görmediği ancak sosyal ve ekonomik yaşantımızı etkileyen davranış, içgüdü, tercih, istek ve irade kavramları Animal Spirits'e dâhil edilmektedir. Keynes'in deyimiyle içgüdüsel temeller, Freud'un psikanaliz kavramıyla ilintili olmaktadır. Hayvansal içgüdülerle açıklanmakta olan Freudyen para tanımı çerçevesinde bilinçaltındaki arzular likitide

oranını etkilemektedir. Freud, bu içgüdünün sonradan gelen bilinçaltı isteği ile baskılanabileceğini söylediği gibi yönlendirilebileceğini de ifade etmektedir (Winslow, 1986: 553-573).

Hayvansal güdülerin bireylerin davranışlarını yönlendirmesi Akerlof ve Shiller'e (2018: 26) göre beşe ayrılmaktadır. Hayvansal güdüler; güven, adalet, yolsuzluk, anti-sosyal davranışlar, para yanılsaması olarak beş başlık altında analiz edilmektedir (Akerlof ve Shiller, 2018: 26);

> ''*Teorinin temel taşı, güven ve güvenle ekonomi arasındaki rahatsızlıktan büyüyen geri beslenme mekanizmalarıdır. Ücret ve fiyatların belirlenmesi büyük ölçüde adalet kaygısına bağlıdır. İnsanların; yolsuzlukların ve anti-sosyal davranışların cazibesine kapılabileceklerini ve bunların ekonomide oynayacağı rolü biliyoruz. Para yanılsaması teorinin bir diğer temel taşıdır. Enflasyon ve deflasyon halkın kafasını karıştırır ve bunların etkilerini akıl süzgecinden geçiremezler. Son olarak gerçeklik anlayışımız kim olduğumuza ve ne yaptığımıza ilişkin algılarımız hem kendimizin hem de başkalarının yaşam hikâyeleriyle iç içe geçmiştir. Bu tür hikayelerin toplamı, ekonomide bizzat önemli rol oynayan ulusal ya da uluslararası bir hikâyeyi oluşturur.''*

Finansal piyasalarda güven öngörüldüğü takdirde bireyler geleceğe daha olumlu yaklaşacaklardır. Geriye kalan diğer etmenler güven inşa edildikten sonra daha kolay oluşturulabilecektir. İktisadi düşünürlere göre güven rasyonel olmaktadır. Bireyler edindikleri bilgileri doğrultusunda davranış göstermektedirler. Bireyler güven duydukları takdirde tüketime yönelmekte, önemli yatırım kararlarını alabilmektedir. Bu kararlar içgüdüler aracılığı ile alınmış olduğu gibi yönlendirmeler aracılığıyla da alınabilmektedir. Çünkü makroekonomik politikalarda güven, bir bütünü ifade etmektedir. Keynes'in Genel Teori adlı eseri yalnızca rasyonel olarak görülmemekte, hayvansal güdülerin en önemli çeperini de oluşturmaktadır (Akerlof ve Shiller, 2018: 34).

Keynes tarafından Genel Teori, uzun vadeli analiz olarak tasarlanmamıştır. Keynesyen hayvansal güdüler; bireylerin panik, başka bireylerden etkilenme durumu gibi yatırım ve harcama kararlarındaki değişimini ifade etmektedir. Yatırım fonksiyonunu eylemsiz durumdan eylemde bulunma haline yönelten hayvansal içgüdüler "spontane dürtü" olarak da adlandırılmaktadır. Bu dürtünün içsel durumunu finansal piyasalardaki bilgi eksikliği oluşturmaktadır (Doruk ve Şahintürk, 2015: 4-7).

Hayvansal içgüdü kavramının bilgi eksikliği ile eşdeğer tutulması piyasalardaki belirsizlik durumunun ortadan kalkmasıyla içgüdü kavramının son bulacağı anlamına gelip gelmediği tartışma konusudur. Ancak finansal piyasalar belirsizlik dünyasından meydana geldiği için bu duruma nadir rastlanılmaktadır. Keynes kısa dönem analizini belirsizlik dünyasını en aza indirdiği, piyasada bulunan risk durumunu hafiflettiğinden dolayı benimsemektedir (Keynes, 1921 akt Fidan, 2014: 33);

''Geleceğin bilgisi kimsede olmadığı için iktisadi işlemlere belirsizlik hâkimdir. Belirsizlikten dolayı yatırımlar beklentiler çerçevesinde şekillenir. Belirsizlik olasılık ve istatistiksel hesaplamalar yoluyla tespit edilemez. Kısaca belirsizlik sayısal olarak hesaplanamaz. Kişilerin belirsizlik ortamında alacağı kararlarına, hayvani içgüdü (animal spirits) olarak tanımlanan para kazanma hırsları yön vermektedir.''

Keynes ''A Treatise on Probability'' adlı eserinde belirsizlik kavramı ile hayvansal içgüdünün yani duyguların ön planda yer alacağını belirtmektedir. Keynesyen hayvansal güdüler çerçevesinde ekonomiye bakıldığı zaman ise ekonomik kriz gibi panik ortamlarında sürü psikolojisi ile yaşandığını belirtilmektedir. Keynes, toplumun bakış açısının kriz ortamlarında yönlendirildiğinde ve ekonominin ehli için yeni bir bakış açısı ortamı sağlandığında sorunun çözüleceğine inanmaktadır (Doruk ve Şahintürk, 2015: 9).

Keynes, kapitalizmin yaşadığı kriz, istikrarsızlık ve dengesizlik gibi durumların kontrol edilemeyen; (tüketim eğilimi, faiz, yatırımların dalgalanmasına sebep olan) hayvansal içgüdüler ve beklentiler gibi psikolojik etkenlerden meydana geldiğini düşünmektedir. Bu sorunların oluşturulacak ve uygulanacak uygun bir politika ile düzeleceğini belirtmiştir. Bu politikalar yatırımların arttırılmasına ve para ile kredi mekanizmalarının kontrolüne hizmet edici nitelikte olmalıdır. Keynes'in ''Essays in Persuasion'' da belirttiği üzere; modern kapitalizm içsel birlikten yoksun, toplum ruhuna öncelik vermeyen, büyük ölçüde sahip olanlar ile sahip olmaya çalışanların bir arada bulunduğu toplumu oluşturmaktadır. İktisadi mekanizmanın baş aktörünü de para sevgisi oluşturmaktadır. Keynes, kendi deyimiyle yaşam faaliyetlerinin onda dokuzunu para kazanma güdüsünün çekiciliği ve toplumsal olarak para sevgisinin sürekli onaylanması oluşturmaktadır. Aile ve gelecek açısından teminatın temeli olarak görülen paranın birikime konu olması, para biriktirmenin toplumsal cazibesi ahlaki problemlerin temeli olarak görülmektedir. Keynes iktisadi faaliyetlerin

amacının iyi yaşam sürmek olduğunu, servet ve zenginlik anlayışı olmadığını belirtmektedir. Ancak bu savunmada bulunan Keynes, döneminin ileri gelen zenginlerinden biri olmuştur. Topluma ise sürekli geleceğin ideal toplum zihniyetinin kurulması gerektiğini aşılamaya çalışmıştır. Servet anlayışının iyi yaşam sürmek adına gerçekleşmesi gerektiğini, bu şekilde kıtlığın da önüne geçilebileceğini belirtmiştir. Kapitalizmin para sevgisi, açgözlülük ve doyumsuzluk gibi Keynes'in kötü tasvir ettiği dürtülerine karşılık, toplumları kıtlıktan bolluğa taşıyacak olan gerekli bir aşama olduğunu belirtmektedir (Kar, 2017: 288-289).

Bireylerin tüketim alışkanlıkları zamanla onların karakterlerine yansımaktadır. İnsanların kişilik farklarını hatta cinsiyetlerini de etkilemektedir. Nitelikler somut ve soyut olarak belirtilmektedir. Somut nitelikleri bedensel özellikler oluştururken soyut olanı ruhsal ve psikolojik etmenler oluşturmaktadır. Zekâ, zihinsel yetenekler, ikna kapasitesi, anlama gücü gibi özellikler soyut yöne işaret etmektedir. İnsanlığın bir diğer kişilik katmanında ise hayvansal güdüler yer almaktadır. İnsanların güdüleri, dürtüleri onların yaşam faaliyetlerini sürdürebilmek adına belirli ihtiyaçlarını şekillendirmektedir. Bu süreç bireylerin mizacını oluşturarak tüketim alışkanlıklarını yönlendirmektedir. Bireyin mizacında meydana gelen kısa süreli değişimler, onun tüketime yönlendirilmesine sebep olmaktadır. Bireyin kişiliğinin dışarıya yansıyan somut yönlerini tüketim alışkanlıkları oluşturmaktadır. Bireyde hayvansal güdüler aracılığıyla gelişmiş olan benlik yapısı da somut gerçeklikler arasına dâhil edilmektedir (Tutar, Altınöz ve Çakıroğlu, 2014: 4-6).

Tasarruf ve yatırım kararları farklı bireyler tarafından alındığı için klasik ekolün savunduğu otomatik mekanizma işlevsiz kalmaktadır. Bu durumda ekonomik yaklaşımlarda, klasik ekolün birey psikolojisine yeterince değinmediği anlaşılmaktadır. Keynes, ekonomide tasarruf ve yatırım dengesinin olmadığı durumda bireylerin psikolojik olarak tasarrufa yöneleceklerini belirtmektedir. Bireylerin bu eylemde bulunmasının asıl amacını gelecekte duyulan belirsizlik durumu oluşturmaktadır. Geleceğe dair belirsizlik durumu arttığı sürece yatırım harcamaları da düşme eğilimi gösterecek ve istihdam olanakları da azalacaktır. Aksi durumda ise müteşebbislerin beklentileri iyileşecek ve hayvani güdüler artarak yatırım harcamalarında artış gözlenecektir. Keynes bu durumu teorilerinde "psikolojik yasa" olarak adlandırmaktadır. Tasarrufta bulunan bireyler tasarrufta

bulunduğu miktar kadar gelir artışı yaşarken, ürünlerini daha ucuza satmak zorunda kalan tüketim malı üreticileri aynı oranda fakirleşmektedir. Bu çerçevede tasarruf toplam serveti arttırmamakta, tüketiciler ile üreticiler arasında servet devir daimî yaşatmaktadır. Bu durumda tasarrufu, tüketim malı üreten müteşebbisin zararı karşılamaktadır. Görüldüğü üzere psikolojik eğilimler ekonominin de gidişatını etkilemiş olmaktadır (Davidson, 2009: 62 akt Bilir, 2019: 90-93).

3.3.3. Sigmund Freud Teorisinde Animal Spirits

Keynes, kapitalizmin ana bileşenlerinin bağımlılık derecesinde para kazanma isteği ve para sevdası içgüdülerinden meydana geldiğini belirtmektedir. Bu içgüdüler, kapitalizmin hayvani ruhu yani 'Animal Spirits' olarak belirtilmektedir. Keynes, Bloomsburry'de Freud'un hayvansal içgüdüler başta olmak üzere eserlerini okumakta olduğunu 1925 yılında dile getirmiştir. Aynı zamanda Keynes, Freud'a karşı yapılan eleştirilere karşılık onu savunacak kadar benimsemiştir. Freud'u *"zamanın en yenilikçi ve kalıpları yıkan dehalarından biri"* olarak tanımlamıştır. Keynes, kendi ekonomi görüşünün birebir psikanalitik görüşle eş değer olduğunu savunmamaktadır. Keynes kendi ekonomik görüşünün, psikanalizin doğası ve Animal Spirits'e dayandığını ifade etmektedir (Winslow, 1986: 550).

20. yüzyılın başlarında tüketim özelinde ekonomik yaklaşımların psikolojik eğilimlerden faydalanma süreci hız kazanmıştır. İktisadi kararlar, hayvansal güdülerin varlığıyla bireylerin doyumsuz isteklerine ve hırslarına seçenek sunmuştur. Ancak Keynes'in insan kökenli yaklaşımlarında Freud'un İd ve Süper-ego kavramlarından faydalandığı düşünülmektedir. İnsanların tüketim davranışları ve isteklerinin sınırı olmadığı bilinmektedir. İd, ekonomik bağlamda isteklerimizi ve tüketim dürtülerimizi temsil ederken –yani kısaca hayvansal güdüleri oluştururken-, Süper-ego daha çok dışsal faktörlerle bu durumu baskılama yolunda hareket etmektedir (Keynes, 1936 akt. Tutar, Altınöz ve Çakıroğlu, 2014: 4). Hayvansal güdüler insani tepkilerden hatta çoğu zaman ani tepkimelerden meydana gelmektedir. Bu sebeple müteşebbisler, yatırımcılar ve tüketici davranışlarında da etkili olmaktadır. Hayvansal güdüler söz konusu olduğunda ekonomide daha çok tüketim davranışları söz konusu olmaktadır (Sirgy, 1982 akt. Tutar, Altınöz ve Çakıroğlu, 2014: 6);

''Tüketim söz konusu olduğu zaman insan ya hayvansal güdülerinin kontrolünde fizyolojik ihtiyaçlarına yönelir veya olgunluk ve aşkın benliğinin kontrolünde psikolojik ihtiyaçlarına yönelir. Her iki ihtiyaç türünü de biyolojik ve psikolojik doğasının arzuladığı ölçüde karşılayarak kendini gerçekleştirir. İnsanlar çoğu zaman ihtiyaç dışı fakat istek ve arzularını karşılamak amacıyla tüketim davranışı gösterirler. Zorunlu olarak yapılan tüketimlerin yanı sıra, insanlar özellikle hayvansal güdülerinin etkisi doğrultusunda tüketim eğilimi gösterirler''

Hayvansal güdülerin varlığı ile tüketim alışkanlıkları, davranış biçimleri ve çoğunlukla bireylerin ihtiyaçlarının tahmini -psikolojik tatmin- gündeme gelmektedir. İd ve Süper-ego kapsamında bireylerin içgüdü kavramına değinmek bu süreçte önemli olmaktadır. Freud'un psikanalizin kökenlerini oluşturduğunu varsayan bilinçaltı kavramının kökeni, içgüdü kavramına dayanmaktadır. Freud, insanda yer alan ve kökenlerini hayvandan aldığını varsayan içgüdülerin, bilinçaltının çekirdeğini meydana getirdiğini savunmaktadır. Dürtü olarak da adlandırılmış olan içgüdü kavramı, güçlü bir ışık kaynağının gözümüze değdiği anda göstermiş olduğumuz refleks ile belirtilebilmektedir. Reflekslerin kaynağı dışarıdan gelirken içgüdüler bireyin içinden doğmaktadır. Herhangi bir ihtiyacın karşılanma durumu ile içgüdülerin faaliyeti durulmaktadır. Çünkü birey her zaman acıdan kaçma ve hazza ulaşma isteği duymaktadır. Freud bu süreçte "haz prensibi" adını verdiği çalışmayı ortaya koymaktadır. İçgüdü, hazdan kaynaklanan bir iç uyarıcı olarak düşünülmelidir. İçgüdü tam anlamıyla bir ruh ve vücut ilişkisini meydana getirmektedir. Freud her içgüdünün bir faaliyeti meydana getirdiğini, amacın ise içgüdünün tatmin edilmesi olduğunu belirtmiştir (Challaye, 1965: 20-23).

İçgüdüler bilincin konusunu oluşturmamakta, çekirdeğini meydana getirmektedir. Freud'un bireyin varlığını koruma içgüdüsü ile cinsel içgüdüyü psikolojik anlamda eş değer tuttuğu ve bu sürecin libidoyu oluşturduğu bilinmektedir. Freud'a göre sevgi cinsiyetten doğmakta, yaşama dair olan tüm duyguların kökeninin libidodan kaynaklandığı belirtilmektedir. Freud, libidoda koruma içgüdüsü ile cinsel içgüdüyü Eros adı altında birleştirmektedir. Freud içgüdünün kökeninde bireyin geçmişteki haline dönme arzusunun yattığını ve yokluğun varlıktan önce geldiğini ileri sürmüştür. Çünkü Freud'a göre hayat ihmal edilebilir bir süreç anlamına gelmemektedir. Her canlı içgüdüleri ile hayata gelmekte, bu içgüdüler bireyde varlık bilincini yokluğa yönlendirmekte ve ölüm içgüdüsünü oluşturmaktadır. Canlı varlığın yani toplumdaki bireyin, kendi varlığından uzaklaşması gözlemlenmekte ve

kendi duygu dünyasını başka nesnelere yönelttiği bilinmektedir. Bu süreç gerek saldırganlık yoluyla gerekse arzuyu tatmin etme noktasında bir araya gelebilmektedir (Challaye, 1965: 23-25).

Freud'a göre insanda temel olarak iki içgüdü bulunmaktadır. Birini insanın kendini koruma içgüdüsü yani Ego içgüdüsü oluştururken diğerini de cinsiyet içgüdüsü yani libido oluşturmaktadır. Freud, bu iki sınıf arasında libido daha baskın özellikte olduğundan çatışma olduğunu varsaymaktadır. Cinsel isteklerin toplumda en çok bastırılan istekler olduğunu varsaymıştır. Bu süreçte nörotik belirtileri bastırılan duyguların yerine geçen cinsel istekler oluşturmaktadır. Ego'nun içgüdüleri cinsel isteklerin tehdidi karşısında oluşabilecek zararı engellemektir. Freud 1920 yılında içgüdülere ilişkin yeni bir düalite ortaya çıkarmıştır. Bu dualitenin unsurları yaşam ve ölüm içgüdüleridir. Bir şeyi var etme eylemi yaşam içgüdüsünün eylemi olarak belirtilmekte, tersi durumu ölüm içgüdüsü oluşturmaktır. Her iki durum Freud'a göre psikolojik olarak karıştırılabilecek bir duruma işaret etmektedir. Yaşam içgüdüsü kendi içerisinde erotik ilkeyi barındırdığından ötürü narsizma ile karıştırılabilecek konuma gelebilmektedir. Yaşam hem yapıcı (ana-bolik) hem de bozucu (katabolik) şekilde düalistik bir yapıda ilerlemektedir. Bu içgüdüsel yaşama psikosomatik, yani hem psikolojik hem de fizyolojik açıdan anlam verme süreci denilmektedir (Gürol, 2017: 36-38).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sosyal bir bilim olan iktisat, insanın üretim, tüketim ve bölüşüm gibi belirli bazı faaliyetlerini konu edinir. Keynes öncesi hâkim paradigma, insan davranışlarının anlamlandırılması ve açıklanmaya çalışılmasından ziyade insanın kar maksimizasyonu, maliyet minimizasyonu ve gelir maksimizasyonu gibi belirli bir tip davranışa nasıl ulaşacağına odaklanmıştır. İnsanı "sürekli haz ve acı hesabı yapan kurulmuş bir makine" şeklinde gören bu anlayış, paradigma kaymaları olsa da birçok farklı iktisat okulu ve temsilcisi tarafından etkisini sürdürmektedir. Keynes ise insan psikolojisini teorilerinin merkezine koyarak yaşadığı dönemin hâkim iktisat anlayışı olan Neoklasik iktisat anlayışının sadece ekonomik olan (=piyasa) ile kurduğu ilişkinin bile doğasında insan psikolojisinin olduğunu tanıtlamıştır.

Çalışmanın amacı, Keynes'in teorilerinde Freud izinde bir ekonomik değerlendirme yapmaktır. Keynes'in teorisi kendi yaşamı ile birebir örtüşmektedir. Keynes'in oluşturduğu eserler, onun topluma ve iktisada dair görüşleri, kendi yaşadıklarının bir dışavurumudur. Keynes'in "Genel Teori" adlı eseri insan psikolojisini esas alır ve Freud'un analizleri ve bazı temel kavramları üzerine inşa edilmiştir. Keynes'in teorilerinde; tüketim ve tasarruf hane halkının psikolojik durumu, yatırım ise kapitalistin psikolojik durumu ile ilişkilidir. Ayrıca insanın temel güdüleri piyasaya yansımaktadır. Kısacası Keynes'in fikirleri ve bunların yansımaları olan teorileri insan psikolojisine dayanmaktadır.

Keynes'in ideolojik ve felsefi görüşlerinin şekillenmesinde; Victoria Dönemi'nin, ailesinin ve çevresinin etkisi olmuştur. Zengin ve eğitimli bir ailede yetişen Keynes, küçük yaştan itibaren özgüvenli ve bilgi düzeyi yüksek bir çocuk olarak yetişmiştir. Cambridge'de babasının yakın arkadaşı olan Alfred Marshall ve Arthur Cecile Pigou, onu diğer öğrencilerden daha fazla destekleyerek akademik yaşamda yer edinmesini sağlamıştır. Keynes'in psikolojine ayna tutacak bazı ön plana çıkartılabilecek davranışları ve arzuları; çevresinin el kalıplarını çıkaracak kadar takıntılı olması, ön planda olmayı her zaman tercih etmesi, diksiyonu ile çevresini etkilemeye çalışması, çevresinin düşünce kalıplarında değişiklikler yaratmak istemesi, paraya olan tutkunluğu ve maddi dünyaya hâkim olma isteği şeklinde sıralanabilir.

Ailesi Keynes'in başarıya ulaşmasını sağlayacak her imkânı sağlamıştır. Keynes, çoğu insanın pahalı ücretinden dolayı gidemediği saygın bir okul olan Ethon'da okumuş; George Edward Moore önderliğinde, doğru veya yanlış davranmaktansa iyi bir yaşam sürmeyi kendine yol yöntem edinmiştir. Eton'dan sonra Londra'nın bir diğer saygın okulu olan Cambridge Üniversitesi'nde okuyarak burada Bloomsburry Grubu'na dâhil olmuştur. Bloomsburry Grubu, Keynes'in entelektüel çevresi ve bilgi birikimi için dönüm noktası olmuştur. Leonard ve Virginia Woolf'un açtıkları Hogart Press adlı yayınevi sayesinde Bloomsburry Grubu'nda Sigmund Freud'un eserleri ile tanışmış, Freud'a karşı yapılan eleştirilere karşılık onu savunacak kadar Freud'u benimsemiştir.

Keynes mezun olduktan sonra Hindistan Maliye Bakanlığı Hazine görevinde çalışmıştır. İngiltere'nin asker gönderimine karşı çıkmış, harcanacak paranın döviz için kullanılması gerektiğini savunmuştur. Olasılık üzerine ilk tezini yayımlayarak ekonominin belirsizlik dünyasından meydana geldiğinin altını çizmiştir. Keynes, Cambridge'de ekonomi dersleri vermesinden sonra İngiltere'de dış finansman bölüm başkanı olmuştur. Aynı zamanda; Economic Journal'da yayın yönetmenliği, Versay Barış Konferansı için İngiltere'de kıdemli Hazine yetkilisi olarak görevde bulunmuştur. Keynes, "Barışın Ekonomik Olanakları" adlı eserini yayımladıktan sonra dünya çapında tanınarak güçlü isimlerle tanışmaya başlamıştır. Gazetecilik yaparak fikirlerini yayma imkânı bulmuştur. Diksiyon ve hitabet yeteneği ile kitlelere hitap edebilmesiyle devletin ileri gelenlerini tavsiyeleriyle etkilemiştir.

Keynes, King's College'de mali danışmanlık yaptıktan sonra sezgilerine güvenilen bir ekonomist olmuştur. Keynes, bu dönemde servetini kat ve kat genişletmeye başlamıştır. "Para Reformu Üzerine Bir İnceleme" adlı eserini yayımladıktan sonra kapitalist sistemin akıllıca yönetilmesi gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda Keynes, Victoria Dönemi'nin kişisel değerlerini sorgulayarak tüccar bireycilik ve materyalist tutkuları eleştirmiştir. Paraya duyulan sevginin ve birikim yapmanın ahlaki düşüklükle eş değer olduğunu savunmuştur.

Victoria Dönemi zihniyeti ile benzer bir biçimde Keynes de kadını bir birey olarak görmemiş, toplum içindeki yerinin ev olması gerektiğine işaret ederek kadını kamusal alanın dışına itmiştir. Victoria Döneminde çeşitli dini, kültürel ve toplumsal

değerlerle kadınların hayatları kısıtlanmıştır. Ancak Victoria Döneminin, kadını eve hapsetmeye çalışan tabusu ekonomik güce yenik düşmüştür. Kadın, Sanayi Devrimi'nden sonra üretim faaliyetlerinde yer almış ve tüketimin baş aktörü olmuştur.

Keynes'e göre ekonomi, klasik iktisadi düşünürlerin savunduğu gibi "görünmez el" ile değil, ekonomik çıkarlara uygun olarak rasyonel oyuncular ile yönlendirilmelidir. Ekonomik faaliyetlerin çoğunluğu hayvansal güdüler kaynaklıdır. Bu açıdan da Keynes klasik iktisat düşünürlerinin birçoğundan ayrışmaktadır. Kapitalizmin ana bileşenleri bağımlılık derecesinde para kazanma isteği ve para sevdası içgüdülerinden meydana gelmekte, bu içgüdüler ise kapitalizmin hayvani ruhu'nu (Animal Spirits) oluşturmaktadır.

Yazmış olduğu eserler içerisinde "Genel Teori" Keynesyen Devrim'in yansıması olarak görülmelidir. 1929 Krizi ve İkinci Dünya Savaşı, Keynes'in devrimini gerçekleştirmesi için birtakım fırsatlar doğurmuştur. Keynes, var olan şartları lehine çevirebilecek kadar fırsatçıdır. İktisatçı meslektaşlarının teorilerini benimsemeleri için ikna etmiş ve görüşlerinin geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır. Keynes'in teorisi, makroekonomiye önem veren, ekonominin tam istihdam dengesine kendi kendine gelinemeyeceğinin altını çizen ve bunu psikolojik gerçekliklerle ilişkilendirerek geçmiş teorileri karalayan kutuplaştırıcı bir teori özelliği taşımaktadır. Keynes, sistemin değişmesi değil, sistemde efektif talebe ağırlık vermek gibi düzenlemelerle sistemin iyileştirilmesi taraftarıdır. Bu sebeple sistemin tamircisi olarak görülmektedir.

Keynes'in, olasılıkların ekonomik ve toplumsal hayattaki rollerine verdiği önem ile gelecekte neler olacağına dair öngörüsünün olmayışı ekonomide belirsizlik konusunu gündeme getirmiştir. Keynes, belirsizliğin ekonomik yaşamdaki rolüne odaklanarak makroekonomik analizlere belirsizliği dâhil eden ilk iktisatçı olmuştur. Tüketim harcamalarında tüketici davranışlarının makroekonomik sonuçlarını inceleyerek belirsizliğin hâkim olduğu ekonomide bireylerin tüketimde bulunmak yerine tasarrufa yöneleceğini belirtmiştir. Bu süreçte ekonomideki alternatif yatırım olanakları da düşme eğilimi gösterecektir. Bugünkü tüketim halinin yarınki tüketime ertelenme durumu ekonomideki belirsizliği daha da derinleştirecektir. Ayrıca

ekonomide var olan bütün üretim, tüketicinin arzusuna tahsis edilmiştir. Tüketiciden üreticiye para akışı bazen kısa sürede gerçekleşebilirken bazen uzun zamanda meydana gelip belirsizliği derinleştirecektir.

Keynes belirsizlik anlayışını ifade ederken özellikle özel sektörün belirsizlik içerdiğini kabul etmektedir. Özel sektörde var olan dengesiz unsurları gidermek için devlet desteğine gerek duyulduğunu, devletin uygulayacağı para ve maliye politikaları sayesinde ekonominin tam istihdam seviyesine ulaşabileceğini ifade etmektedir. Keynes hem tüketicilerin değişken arzularında hem de müteşebbislerin farklılaşan yatırım hacimlerinde birey psikolojisinin etkilerine odaklanmıştır. Yani insanların psikolojik durumları ekonominin gidişatını belirlemektedir.

Keynes ekonomideki belirsizliğin kökenini bireyde ve bireyin psikolojisinde aramakta ve bu nedenle Genel Teori'de psikoloji biliminden çoğunlukla faydalanmaktadır. Keynes, teorilerinin arkasındaki psikolojik temelleri Freudyen analiz ve kavramlara yaslamaktadır. Keynes düşün hayatında Freudyen kökenlere en çok atıf yapan iktisatçıdır. Özellikle Keynesyen yaklaşımların ana bileşenlerinden biri olan tasarruf paradoksu, yaşam-ölüm analizi, parasal olgular, tüketimde insani duygular çerçevesinde haz ilkesi, hayvansal içgüdüler Freudyen temeller üzerine kuruludur.

Ekonomi görüşünde liberal ideolojiye sahip olduğunu her fırsatta dile getiren Keynes teorilerinin yayılması konusunda kamuoyunu -kitle psikolojisini- etkilemenin yolarını aramıştır. Lüks tüketim ve harcama kavramının yüceltilip cimrilik ve biriktirme alışkanlığının hor görüldüğü bir toplum çerçevesinin çizilmesi gerektiğini eserlerinde savunmuştur. Keynes an'a odaklanılması ve tasarrufa karşı temkinli olunması gerektiğini vurgulamıştır. Keynes, kapitalist sistemi ayakta tutan para sevgisinin insan doğasını tahrip ettiğini ve insanlığın bu güdünün egemenliği altında olduğuna dikkat çekmiştir.

Keynes, para kazanma konusunda var olan zaafları ortaya koymak için Freud'un görüşlerinden faydalanmıştır. Para sevgisi ve para kazanma içgüdüsü bireylerin anal sadistlik karakterinin yansımalarını oluşturmaktadır. Para sevgisi ve para kazanma içgüdüsünün psikanalitik bir çerçevede bireye yansımaları; düzenlilik, cimrilik,

inatçılık şeklinde sıralanabilir. Keynes'a göre bu süreç "para kazanma" içgüdüsünün kaynağını oluşturmaktadır. Çocuğun tuvalet eğitiminde başrolü libido oluşturmaktadır. Tuvalet alışkanlığında bireyin makat döneminde ilk üretiminden ayrılmak istememesi bireyin inatçılık, bağımsızlık, bir şeye kuvvetli bağlarla sahip olma isteğini tetiklemektedir. Ailenin zorlamasıyla dışkısından ayrılması istenen çocuklar temizliğe karşı hassasiyet geliştirmektedir. Bireyin kakasını ilk mülkiyeti olarak görmesiyle ileriki yaşamında mala, mülke, paraya olan zaafı meydana gelmektedir. Para sevdası içgüdüsü dışkı ile olan ilişkinin baskılanmasıyla şekil değiştirmektedir. Para da üreyen ve çoğalan bir varlık olduğundan birey ilk olarak sahip olduğu atık ürünü olan dışkısına, daha sonra da paraya bağlanmaktadır. Para ve mülkiyet sahibi olan kişi bu durumu güç unsuru olarak görmekte, güce olan özlemin ölümsüzlüğe olan açlıktan doğduğunu ifade etmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Freud gibi ölüm kavramı ile karşılaşan Keynes, yaşam analizini bu süreçten sonra yoğun sorgu içerisinde geçirmiştir. Başta Genel Teori olmak üzere birçok önemli eserini savaş sonrası dönemden sonra ve ölümüne yakın tarihlerde yayımlamıştır. Keynes'in "Uzun dönemde hepimiz ölmüş olacağız" şeklindeki söyleminin arkasında; uzun dönemin belirsizlik unsurunu daha fazla barındırdığı ve kısa dönem analizi ile belirsizlik dünyası ve riskin azaltılacağı iddiası bulunmaktadır.

Keynes, tam istihdama dayalı ideal bir toplum yapısının oluşması için bir ülkenin zenginliğinin üretime dayalı olduğunu kabul etmesine rağmen asıl yapı taşını tüketimde görmektedir. Ekonomide tüketimin varlığının üretimin devamını sağlayacağını düşünmektedir. Satın alma gücünün yetersiz olduğu durumda tüketim gerçekleşmeyecektir. Dolayısıyla tüketimin olmadığı ekonomide üretim de olmayacaktır. Bu durumda devlete ihtiyaç duyulacak ve üretimdeki yetersizliği canlandırmak amacıyla devletin tüketimi arttırma yollarına girmesi, bireylerin satın alma gücünü destekleyici politikalar belirlemesi gerekecektir.

Keynesyen teori tüketim eğilimi ile yatırımların uyarılması şeklinde efektif talep teorisi olarak anılmaktadır. Efektif talep ilkesinin oluşumunda bireylerin tüketime istek duyması ve yatırıma yönelmesi önemli birer gelişme olarak görülmelidir. Keynesyen hayvansal güdüler bu karar verme aşamasında analize dâhil edilmektedir.

Keynes tüketim teorisi ve bireylerin tüketime yönlendirilmeleri konularının önemle üzerinde durduğu gibi özel olarak kadınların tüketime yönlendirilmesi noktasında daha hassas davranmaktadır. Kadınların tüketime yöneldiği takdirde işgücünün çalışma alanının genişleyeceğine ve yaşanılan sefaletin son bulacağına ilişkin topluma inanç aşılayan Keynes, kadınlar üzerinde psikolojik bir baskı ve yük oluşturmuştur. Aynı zamanda ekonomide tasarrufta bulunmayı hazzetmeyen Keynes'in tasarrufu dişi (kadın) ve yatırımı erkek olarak belirterek kadını ekonomik yaklaşımlarda da değersizleştirdiği görülmektedir. Bireyleri ve özellikle kadınları harcamaya teşvik edebilmek amacıyla anlık psikolojilerinden faydalanmıştır.

Keynes "Seila" takma ismini kullanarak Freud ile gizli olarak "Nation and Athenaeum" dergisinde psikanalizin yararları adlı tartışmaya katılıp fikir birliğinde bulunacak kadar Freud'u ve görüşlerini önemsemiştir. Freud'un hayvansal içüdülerinde; her şeyin kökeni İd'dir ve Ego'nun ise dış dünyanın etkisi ile İd'den meydana geldiği görülmektedir. İd, bilinçsiz ve bilinemez olarak görülmektedir. İd'in kişiliği en belirgin etken olarak bebeklerde görülmekte, zihnin ilk güç kaynağını oluşturmaktadır. Atadan kalıtımlar yoluyla aktarılmış olan tüm bilgiler; içgüdüler, tutku, haz ve dürtüsel özellikler burada depolanmaktadır. İd'deki bazı kavramlar bu süreçte ego tarafından alınmaktadır. Ego, almış olduğu kimi kavramları zamanla bırakarak bu kavramların bilinçdışına itilmesine sebep olmaktadır. Ego, bireylerdeki kalıtımsal ve içgüdüsel dürtüleri yansıtmaktadır. Ego'nun bireyin ihtiyaçlarıyla şekillenen korumacı bir yapısı bulunmakta ve Ego, İd'in etrafını bir örtü gibi sarmaktadır.

Ego İd üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışırken ölüm içgüdülerinden beslenmektedir. Hayatı ölüme hazırlayan içgüdüye Thanatos denmektedir. Zevk peşinde koşan bireylerde ölümün belirginliği Thanatos tarafından somutlaşmıştır. İnsan bu süreçte sonsuz zevk-yaşam arzusu (Eros) ile yaşarken aynı zamanda ölüme (Thanatos) doğru da yol almaktadır. İd, içgüdüleri tarafından yok edilmeye çalışıldığı süreçte Eros haline gelmeye çalışmaktadır. Eros, varlığı korumak ve birleştirmek amacıyla oluşturulan içgüdü anlamına gelmektedir. Freud, Süper-ego'nun belirlenen ahlak ve toplumsal kurallardan oluştuğunu belirtmiştir. Süper-ego'nun en çok kadında geliştiğini ifade etmesi ve Keynes'in var olan ekonomide tüketimi baz alarak

teorilerini kadın özelinde oluşturması, her iki bilim insanının ortak değerleri paylaştığını yansıtmaktadır.

Keynes, Freud'dan Eros-Thanatos çatışmasını devralmıştır. Fakat Keynes iktisadında Eros ve Thanatos bir çatışma halinde değildir. Hatta Eros Thanatos'u aşarak bireyleri ölümsüzlüğe doğru yöneltecektir. Ölümsüzlüğe ulaşmak için an'a odaklanmak ve an'da daha çok tüketmek gerekmektedir. İnsanoğlu ölümü yok saymalıdır. Kapitalist sistemin de doğası ve gelişimi bunu istemektedir. Kapitalist sistemin gelişimi için ölümün hiç düşünülmemesi gerekmektedir. Kapitalizm, ölümün olumsuzlanması üzerine kurulu bir sistemdir. Kapitalist ekonomiyi ayakta tutacak şey, yaşamın ölümden koparılmasıdır.

Freud ve Keynes arasındaki bir diğer ortak nokta hayvansal güdüler kavramıdır. Hayvansal güdüler (animal spirits) kavramının kökeni Freud'a dayanmaktadır. Keynes'in Freud'dan devraldığı hayvansal güdüler hem kendi teorilerinde hem de kapitalist sistemin işleyişinin açıklanmasında önemli bir role sahiptirler. Hayvansal güdülerin her ekonomik yapıda farklılık göstermesi olağan olmakla birlikte Keynes'in teorileri, bu güdüler doğrultusunda kitlelerin yönlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Hayvansal güdüler, Freud'un bahsetmiş olduğu teoriler ışığında doğuştan gelen bir içgüdüye dayanmaktadır. Keynes bu içgüdülerin ekonomideki yokluğunda yatırımın da tüketimin de yetersiz olacağını belirtmektedir.

Freud, çocuk yaşta ölüm acısını yaşayan bireylerin psikolojileri üzerinde de durmuştur. Freud bu analizini 18 aylık torunları üzerinden keşfetmektedir. Uysal bir çocuk olan torunu oyuncağıyla oyun oynarken hırçın şekilde oyuncağını fırlatıp sesler çıkarmakta çevresini şaşırtmaktadır. İkinci kez oyuncağı eline aldığındaysa neşeli şekilde tepki vermektedir. Freud, nesnenin aniden yok olup geriye gelme durumunu annenin çocuğun bulunduğu ortamdan ayrılıp geri gelmesi ile bağdaştırmaktadır. Bu durumda annenin, çocuğun gözleminden yok olması çocuğun gözünden anne ile oyuncağa olan değeri o an eş değer gördüğünden acı duymaktadır. Freud yok olmanın, ölümün hayatın içinde birebir yeri olduğunun farkına vardığını belirtmektedir. Bu bağlamda ölüm ile yaşam analizi diyalektik bir süreci andırmaktadır.

Freud ile yaşam itkisi kendi içinde karşıt bir hal alarak incelenmektedir. Bu durumda yok olma, arzulama güdüsü cansız bir maddeye indirgenmiş olmaktadır. Nesnelere önem atfetmeye başlayan bireyler Keynes ile tüketime yönlendirilmektedir. Yaşam itkisi ölüm itkisinin dışarıya, nesnelere yönelmesini sağlayarak insanı tüketmeye yöneltmektedir.

KAYNAKLAR

Abebooks (2021) Collecting The Bloomsbury Group https://www.abebooks.com/books/woolf-hogarth-press-london/bloomsbury-group.shtml.

Akalın, A. (2009). Liberal İktisat ve Krizler: Her Seferinde Haklı Çıkan Paradima. *Eskiyeni Dergisi, 15,* s. 60-71.

Akalın, U. S., İncekara, A. ve Akalın, G. (2012). *Keynes'in Genel Teori'si Üzerine.* İstanbul: Kalkedon Yayınaevi.

Akerlof, G. A. ve Shiller, R. J. (2018). *Hayvansal Güdüler, İnsan Psikolojisi Ekonomiyi Nasıl Yönlendirir ve Küresel Kapitalizm Niçin Önemlidir?* (N. Domaniç ve L. Konyar Çev.) İstanbul: Scala Yayıncılık.

Akgün, O. (2019). *Sosyal Politikada Ücretler: Enflasyon, Dışa Açıklık ve Türkiye*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Akpınar. S. ve Şahin. B. (2017). Orhan Pamuk Romanında Öteki. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi, (5)11,* s.330-344.

Aktan, C. C. (2001, Aralık). Lord Keynes, Keynezyenler ve Fonksiyonalistler. *Yeni Türkiye Dergisi,* s. 1-17.

Arslan, A. ve Gürcüm. B. H. (2016). Sülfaj Hareketini Hazırlayan Etmenlerin Tekstil Sanayi Bağlamında İrdelenmesi. *İdil Dergisi, (5)25,* s. 1305-1351.

Aslan, V. U., (2011) Para Kavramı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz: Marx, Keynes, Simmel, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Ankara.

Aydoğdu, B. (2017, Mayıs-Haziran). Victoria Devri Hak Tartışmalarından Üç Parça: Cornewall, Mill ve Austin. *Hukuk Kuramı, (4)3,* s. 19-52.

Ayyıldız, F. V. (2017). Felsefeden İktisada, İktisattan Krizlere, Krizlerden de Türkiye'ye Dersler. *Karadeniz Dergisi, 33,* s. 220-232.

Backhouse, R. E. ve Bateman, B. W. (2008). *Keynes*. Ankara: Dost Yayınevi.

Backhouse, R. E. ve Bateman, W. (2008). *Hünerli Bir Kazanç: Maynard Keynes'in Yaşamı ve Eserleri*, Ankara: Dost Yayın.

Barber, W. J. (2008). *İktisadi Düşünce Tarihi* (İ. Durdu Çev.) İstanbul: Metropol Yayınları.

Başaran, A., (2018) İktisatta Denge Anlayışı: Walras ve Keynes Özelinde Bir İnceleme, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Ankara.

Bayoğlu K. F. (2019). İnsan Doğası ve Ahlakın Yapaylığı: Arılar Masalı. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *63,* s. 619-625.

Bayramlı, G., (2004) Kamu Tercihi Perspektifinden Keynesyen İktisat ve Fonksiyonel Maliye, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi*. *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.

Baysal, K. B. (2017). Keynes'te Kapitalizmin Ahlaki Eleştirisi. *Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Dergisi, (10)2,* s.275-302.

Bilgili, Y. (2014). *Karşılaştırmalı İktisat Okulları Ders Notları*. *(11. Baskı).* İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları.

Bilir, H. (2019). Entelektüel Bir İktisatçı: John Maynard Keynes. *Dört Öge Dergisi*, *16,* s. 83-96.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (İ. D. E. Sarıoğlu Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Challaye, F. (1965). *Freud ve Freud Doktrini*. İstanbul: Özgü Yayınevi.

Çakıroğlu, D., Altınöz, M. ve Tutar, H., (2014). "Hayvansal Güdülerin Tüketim Davranışları Üzerine Etkisi: Kişilik Özellikleri Açısından Bir İnceleme", *International Conference in Economics, Prague,* Czech Republic, 03-05 September, 2014.

Çakmak, S., (1998) Keynesgil Görüşün Doğuşu ve Evrimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Çolak, Ö. F. (2011). Genel Teori'nin 75. Yılında Keynes'in İktisadı Yine Gündemde. *İktisat ve Toplum Dergisi*, *5,* s. 26-30.

Delfaud, P. (2010). *Keynes ve Keynesçilik*. Ankara: Dost Yayınevi.

Demir, K. (2020). Arı Maya: Kraliçe Viktorya Dönemi Toplumsal Yapısının ve İktidar Mekanizmasının Bir Çizgi Film Üzerinden Yeniden Kurulması. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli Dergisi, 13,* s.44-53.

Demirel. S. K. ve Artan. S. (2016). Nöroiktisat ve İktisat Biliminin Geleceğine İlişkin Tartışmalar. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, (2)1,* s. 1-28.

Doruk, Ö. T. ve Şahintürk, Y. C. (2015). *Post Keynesyen İktisat Okulu Perspektifinden Modern İktisadi Düzende Piyasa Başarısızlıkları ve Minskyen Finansal Kırılganlık Hipotezi: 2008 Krizi Üzerine Yazınsal Bir İnceleme*. SSRN.

Dostaler, G ve Maris, B. (2000). Dr. Freud and Mr. Keynes on Money and Capitalism, s. 217-234.

Dow, A, S. C. Dow. (2011). Animal Spirits Revisited. *Capitalism and Society,* Volume: 6, Issue: 2, Article 1.

Dow, A. ve Dow. S.C. (2011, Aralık). Animal Sprits Resived, *Kapitalizm ve Toplum Dergisi, 6*, s. 1-25.

Düzen, E. N. (2011), Arılar Meseli, http://yelkovalayan.net/2011/02/16/arilar-meseli-the-fable-of-the-bees.

Eaton, J. (2013). *Keynes'e Karşı Marx* (Çev. Tonguç Ok) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Ebru, E. (2021). *Kadınlar ve Sigmund Freud*. İstanbul: Kafe Kültür Yayıncılık.

Ercan, E., (2014) İktisat Okullarında Yöntem Farklılıkları: Keynesyen Ekol ile Monetarist Ekol'ün 1929 Krizi Yönülye Karşılaştırılması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kütahya.

Ergin, F. (1983). *Para ve Faiz Teorileri*. İstanbul: Beta Yayın.

Erilmez, Ç., (2019) Keynes-Hayek Tartışması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir.

Fidan, H., (2014) Asimetrik Bilginin Elektronik Ticaret Üzerindeki Etkileri ve Tüketici Güveni Üzerine Bir Uygulama, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta.

Forham, F. (2015). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları* (A. Yalçıner, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Freud, S. (1938). *Beş Konferans ve Psikanalize Bakış* (K. Şipal, Çev.) İstanbul: Cem Yayınları.

Freud, S. (1975). *Kitle Psikolojisi* (K. Şipal, Çev.) İstanbul: Bozak Yayınları.

Freud, S. (1996). *Psikanalizin Yararı* (A. Tümertekin, Çev.) Cogito Sayı: 9.

Freud, S. (1999). *Uygarlığın Huzursuzluğu* (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Freud, S. (2011). *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd* (A. Babaoğlu, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.

Freud, S. (2015). *Bilinçaltı* (A.Y. Aksoy, Çev.) Ankara: Gece Kitaplığı.

Freud, S. (2018). *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi* (M. Ökten, Çev.) Ankara: Tutku Yayınevi.

Garrett, G. (2010). Keynes Kilisesi (B. Akın, Çev.) *Liberal Düşünce Dergisi, (15)60,* s. 195-198.

Genç, S. Y. (2009). *Keynesyen İktisadi Düşünce,* Kocaeli Üniversitesi Yayını, Kocaeli.

Giray, Y., (2004) Keynesgil İktisatta Para ve Maliye Politikalarında Yenilenme, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kocaeli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Kocaeli.

Güngör, K. (2006). İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden İktisadi Düşünceler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*, s. 1-41.

Gürakar, N., (2010) Thomas Hardy'nin 'The Return of the Native' ve 'James Joyce'un a Portrait of the Artist as a Young Man' Adlı Romanlarında 'Yabancılaşma' Benzerlikler ve Farklılıklar, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Gürol, E. (2017). *Sigmund Freud*. İstanbul: İz Yayın.

Hall, C. S. (2016). *Freudyen Psikolojiye Giriş* (E. Devrim, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Hanioğlu, U. (2015, 26 Ekim) Londra'nın Snop Bohemleri: Bloomsbury Grubu, theMagger, https://www.themagger.com/londra-bloomsbury-set/

Hobsbawm, E. J. (1989). *Devrim Çağı* (J. Ergüder ve A. Şenel Çev.) Ankara: V Yayınları.

http://www.bbc.co.uk/history/british/victorians/middle_classes_01.shtml

https://www.hetwebsite.net/het/texts/keynes/keynes1926laissezfaire.htm

http://www.victorianweb.org/gender/prostitution2.html

https://www.hierarchystructure.com/victorian-england-social-hierarchy/

İnci, M., (2015) Sermayenin Sosyal Doğası, Sosyal Sermaye ve Bireysel Çıkar: Muğla Sermaye Grupları Örneği, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Muğla.

Jaccard, R. (2016). Freud. Ankara: Dost Yayınevi.

Jacobsen, M. B. ve Shamdasani S. (2018). *Freud Belgeleri: Psikanaliz Tarihi Hakkında Bir İnceleme* (R. Kuldaşlı, Çev.) İstanbul: TİB Yayınları.

Johnson, E. (1974). John Maynard Keynes: Scientist or Politician. *Royal Economic Society, 82(1),* s. 109-123.

Kalafatoğlu, E. P., (2009) Yüzyıl Dönümü İstanbul Mimarlığında Victorya Tarzı Safiye Konutları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Teknik Üniversitesi*. *Mimarlık Anabilim Dalı*. İstanbul.

Kayıntu, A. (2017). İngiliz Edebiyatının Toplumsal Misyonu ve Sömürgecilik, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi, 7(13),* s. 45-70.

Kazgan, G. (2004). *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi.* İstanbul: Remzi Kitapevi.

Keynes, J. M. (1969). *İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi* (A. Baltacıgil, Çev.) İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Keynes, J. M. (2012). *Para Üzerine Bir İnceleme* (C. Gerçek, Çev.) İstanbul: TİB Kültür Yayınları.

Kılınçoğlu, D. T. ve Özçelik, E. (2016). *John Maynard Keynes Yine Yeniden*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Koca, C. ve Taşdelen, P. (2015). Viktorya Dönemi İngiltere'sinde Kadın Bedeni Politikaları ve Kadınların Spora Katılımı. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *32*, s. 205-214.

Küçükkalay, A. M. (2015). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Mandeville, B. (1705/1924). The Fable of The Bees. Oxford Press.

Marcuzzo, M. C. (2008). *Keynes ve Cambridge*. Ankara: Dost Yayınları.

Mat, A., (2020) Keynesçi İktisat Politikaları ve Küresel Mali Krizler, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İnönü Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Malatya.

Moggridge, D. E. (1985). *Keynes* (U. Talu ve Y. Güney, Çev.) İstanbul: Afa Yayın.

Özel, H. (1990). Keynesçi Teorinin Yeniden Yorumlanması Hakkında Bir Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, (8)2,* s.117-127.

Özel, H. (2000). Ölümün Politik İktisadı: Polonyi ve Marx'ın İnsan Anlayışlarına Dayanan Bir İnceleme, *H.Ü.İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi, (18)2,* s. 61-81.

Özel, H. (2007, Ekim-Kasım). Genel Teori'ye Yol Açmış Olabilecek Toplum Felsefesi Üzerine. *İktisat Dergisi, 490,* s. 58-69.

Özel, H., (1988) Makroekonomik Bir Yaklaşım Olarak Rasyonel Beklentiler Hipotezi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Hacettepe Üniversitesi*. *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Öziş, M. ve Atbaşı, F. D. (2020). John Maynard Keynes'in Analizinde Merkantilist Doktrindeki Bilimsel Doğruluğun Esası. *Çalışma ve Toplum Dergisi, 64*, s. 117-146.

Öztürk, Y. K. ve Turan, Z. (2016). Keynes Sistemi ve Bekleyişlerin Sisteme Katkısı. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, (9)2,* s. 259-269.

Parman, T. (2006). *Psikanaliz ve Düşüncenin Gelişimi, Psikanaliz Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayınevi.

Pecchi L.ve Piga, G. (2012). *Keynes'e Dönüş, Torunlarımızın Ekonomik Olanakları.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Robinson, J. (1986). İktisadi Felsefe. (M. Tomanbay, Çev.) Ankara: V Yayınları.

Sarfati, M. (2014). Uygarlığın Bunalımı. İstanbul: Arvana Yayın.

Sarfati, M. ve Atatmtürk, B. (2015). *İktisat Sadece İktisat Değildir*. Ankara: Efil Yayınevi.

Seber, M., (2015) Reklam Metinlerindeki Psikolojik Unsurların Freud ve Jung Açısından Analizi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Seçilmiş, E. (2017a). İktisada Freudyen Bakış, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 77, s. 52-60.

Seçilmiş, E. (2017b). *Freudyen İktisat*. Ankara: Efil Yayınevi.

Skidelsky, R. (2003). *Keynes*. İstanbul: Akdeniz Yayıncılık.

Skousen, M. (2003). *Modern İktisadın İnşası*. (M. Acar, Çev.) Ankara: Liberte Yayın.

Smith, A. (2016). *Ulusların Zenginliği*. (H. Derin, Çev.) İstanbul: TİB Kültür Yayınları.

Stewart, M. (1980). *Keynes Devrimi*. (A. Baltacıgil, Çev.) İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.

Takac, B. (2019, 20 Ocak) The Philosophy and Aesthetics of The Bloomsbury Group https://www.widewalls.ch/magazine/bloomsbury-group.

Tarde, G. (2004). *Ekonomi Psikoloji*. (Ö. Doğan, Çev.) İstanbul: Öteki Yayınevi.

Teber, S. (2021). *Bilimsel Bir Peri Masalı: Freud'un Aile ve Tarihsel Romanı*. İstanbul: Okuyantus.

Tomanbay, M. (2017). John Maynard Keynes'in Yaşamı ve İktisadi Düşüncesinin Gelişimi, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (6)11,* s. 7-16.

Urgan, M. (1991). *İngiliz Edebiyatı Tarihi III*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi

Urgan, M. (1991). *İngiliz Edebiyatı Tarihi III*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Urgan, M. (2007). *İngiliz Edebiyatı Tarihi I*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yaşdağ, M. (2017). 19. Yüzyılın Sıradışı Sanat Hareketi: Pre-Raphaelıte Kardeşliği ve Sembolizmi, *Sanat Tarihi Dergisi, 26,* s.171-185.

Yıldız, S., (2014) Freudyen Psikanaliz Kuramları Işığında Balzac'ı İncelemek: Tuhaf Öyküler, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı*, Erzurum.

Wikipedia (2020) Bloomsbury Group, https://en.wikipedia.org/wiki/BloomsburyGroup

Winslow, E. G. (1986). Keynes and Freud: Psychoanalysis and Keynes's Account of the ''Animal Spirits'' of Capitalism. *Social Research, (53)4,* s. 549-578.

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Cansu Bozdemir

Doğum Yeri: Balçova

Doğum Yılı: 1993

Medeni Hali: Bekâr

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 2008-2011: Nevvar Salih İşgören Anadolu Lisesi

Lisans 2012-2017: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Yabancı Dil: İngilizce